

Z recenzenských posudkov:

prof. Pavel Ambros SJ, ThD. – Olomouc

Ocenenie si osobitne zasluhuje vymedzenie najzávažnejších problémov a ich riešenie tak, aby nedošlo k rozptýleniu síl, ktoré sú niekedy venované síce dôležitým, ale z hľadiska problémov praxe venované viac či menej podružným problémom. Autor je sústredený na podstatu problému, kontext, metódu a jasnú formuláciu záverov. Práca čerpá z predchádzajúcich výskumov a postupov, zachováva postupnosť kladených otázok a čiastkových zistení z minulosti a rozvíja ich tvorivým a syntetizujúcim spôsobom.

doc. ThDr. Jozef Kyselica SJ, PhD. – Bratislava

Najskôr predstavuje súčasný stav faktorov, ktoré negatívne ovplyvňujú inštitúciu manželstva a rodiny. V druhej kapitole sa nám v súhrne štúdií a výsledkoch empirických výskumov predstavujú nástroje a faktory, ktoré môžu pozitívne ovplyvniť túto inštitúciu, a zároveň načrtáva stratégiu, podľa ktorej by sa malo postupovať. V tretej kapitole sa zdôrazňujú faktory, ktoré môžu pozitívne pôsobiť na manželstvo a rodinu zo strany Katolíckej cirkvi. Podporovať rodinu v spolupráci všetkých odborných, spoločenských, občianskych a cirkevných zložiek by malo byť hlavnou témou a strategickým cieľom spoločným pre všetkých dotknutých.

ThLic. Krzysztof Trębski MI, PhD. – Varšava

Významným prínosom tejto vedeckej monografie je multidisciplinárna a holistická vízia dnešnej rodiny, ktorá ukazuje, že pre jednotlivcov a celé spoločstvo práve rodina zostáva naďalej dôležitou hodnotou, ale že potrebuje rozličnú a veľmi konkrétnu pomoc, aby mohla vyplniť svoje vznešené povolanie a zodpovedať tým očakávaniam a požiadavkám, ktoré voči nej dnešná spoločnosť a Cirkev majú.

ISBN 978-80-8191-265-8

 **Priatelja
Aloisiana**

Ladislav Csontos SJ

Stratégia na podporu stabilnej rodiny a jej faktory

DIALÓGY

Ladislav Csontos SJ

Stratégia na podporu stabilnej rodiny a jej faktory

Ladislav Csontos SJ

Stratégia na podporu stabilnej rodiny a jej faktory

Dobrá kniha
Trnava 2020

© Trnavská univerzita v Trnave, Teologická fakulta, 2020

© prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD., 2020

Trnavská univerzita, Teologická fakulta

Kostolná 1, P. O. Box 173

814 99 Bratislava

tel.: +421 2/52 77 54 10

www.tftu.sk

Recenzenti:

prof. Pavel Ambros SJ, ThD.

doc. ThDr. Jozef Kyselica SJ, PhD.

ThLic. Krzysztof Trębski MI, PhD.

Vychádza ako výstup z projektu APVV 15-0189 „Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“

ISBN 978-80-8191-265-8

Anotácia

V ostatných desaťročiach prechádza spoločnosť na Slovensku a s ňou i manželstvo a rodina mnohými kultúrnymi zmenami. Nielen ekonomicky a politicky, ale aj spoločensky a kultúrne sa spoločnosť stala oveľa otvorenejšou ako v minulosti. Pôsobia na ňu celosvetové trendy euro-atlantickej civilizácie a tým aj rozličné pohľady na manželstvo a rodinu. Napriek tomu, že manželstvo zostáva u obyvateľov Slovenska stále veľmi vysoko cenenou hodnotou, narastá nielen množstvo rozvodov, ale aj množstvo voľných spolužití bez sobáša a podiel detí narodených mimo manželstva. Pretrvávajúca predstava, že muž má byť živiteľom rodiny a žena sa má venovať výchove detí a starosti o domácnosť, už dávno neplatí. Súčasná rodina je ekonomicky nastavená ako dvojpríjmová z pracovnej činnosti oboch manželov. Zakladá sa na rovnoprávnom partnerstve muža a ženy, kde nemá miesto nadriadenosť a podriadenosť, ale vzájomná jednota a pomoc. Nejde pritom len o jednotu v citovej a fyzickej oblasti, ale aj v oblasti starostlivosti o domácnosť a o deti, pre zdravý rozvoj ktorých je potrebný rozvoj vzájomnej lásky medzi manželmi a z neho vyrastajúcej rodičovskej lásky. Empirické výskumy odhaľujú celý rad faktorov, ktoré vplývajú na stabilitu manželstva a rodiny. Možno ich rozdeliť na finančné a nefinančné stabilizátory. Finančným stabilizátorom je predovšetkým celkový príjem rodiny, aby sa nedostala na hranicu chudoby a aby nemusela pre finančné zabezpečenie obetovať priveľa času, ktorý je potrebný pre budovanie vzťahov v rodine. V porovnaní s priemerom krajín EÚ na Slovensku trávajú manželia v zamestnaní o dve hodiny týždenne

viac a výdatnosť podpory spoločnosti adresovanej rodinám je podstatne nižšia. To sa prejavuje v nedostatku času pre vnútorodinné aktivity, v ktorých osobitne absentujú muži. Mužský prvok chýba aj v primárnom vzdelávaní, kde ženy tvoria až deväťdesiat percent učiteľských kolektívov, pričom ideálom by bola rovnováha oboch pohlaví. V súvislosti s nefinančnými stabilizátormi a destabilizátormi rodiny je namieste spomenúť, že ako najčastejší dôvod rozvodov sa uvádza rozdielnosť pováh a nezistený dôvod, čo poukazuje na problém „ošúchania“ vzťahu a nedostatky vzájomnej komunikácie pri riešení konfliktov. Tento faktor je aj spoločensky významný, nakoľko spôsobuje, že namiesto dialógu prichádza k slovu konfrontácia a utiekanie sa k extrémnym pozíciám. Ďalším významným faktom je, že aj keď väčšina obyvateľov Slovenska sa stále hlási ku Katolíckej cirkvi a katolícke manželstvo sa u mnohých z nich teší vysokému hodnoteniu, nevykazuje väčšiu stabilitu ako ostatné manželstvá. Uvedené zistenie vynáša na svetlo skutočnosť, že prevládajúca mentalita slovenských katolíkov je hlboko poznačená juridickým chápaním manželstva s možnosťou rozvodu, ako aj vysokou toleranciou kohabitácie. Len málo sa uplatňuje teologické chápanie rodiny ako domácej cirkvi, cirkvi v malom. Predložená stratégia naznačuje možnosti pomoci rodine pre najbližších desať rokov.

Pomôcť rodine by malo byť tak záujmom a spoločným strategickým cieľom štátu a všetkých jeho štruktúr, ako i Katolíckej cirkvi a jej štruktúr, ku ktorým patria farnosti, a napokon aj – ako základná bunka oboch – rodiny. Z nášho výskumu vyplynuli nasledovné strategické ciele:

- zvýšiť podiel prostriedkov štátu vynakladaných ročne na podporu detí a rodín zo súčasných 1,6% HDP na úroveň priemeru za EÚ, čo je 2,4%, teda dosiahnuť zvýšenie o 0,8 percentuálneho bodu; podporiť opatrenia na zosúladenie rodinného života a práce; zvýšiť výdatnosť podpory rodičov, ktorí sa starajú o tri a viac nedospelých detí; rozsah týždenného pracovného času na Slovensku znížiť v priemere o dve hodiny týždenne, aby sa dosiahol priemer krajín EÚ;

- podporovať komunálne a cirkevné projekty zamerané na rozvoj manželských vzťahov; ponúkať vzdelávacie programy pre snúbencov a mladých manželov;
- zatriktívniť učiteľské povolanie nielen zvýšením finančného ohodnotenia, ale aj primeraným spoločenským uznaním; motivovať mladých mužov k štúdiu učiteľských odborov; mladým učiteľom prednostne poskytovať nájomné byty v sídle školy; systematicky, na celom území Slovenska podporovať aktivity mládežníckych organizácií a hnutí zameraných na osobnostné dozrievanie mládeže, napríklad skauting a podobné, a ich spoluprácu so všetkými stupňami škôl, ako i centrami voľného času; na základných školách zaviesť predmet „Riešenie konfliktov“, vypracovať preň teoretické zdôvodnenie, vytvoriť osnovy, v priebehu najbližších desiatich rokov vyškoliť kompetentných vyučujúcich a paralelne implementovať programy na získanie zručností v riešení konfliktov do stredoškolského vzdelávania ako súčasť prípravy na zodpovedné rodičovstvo;
- pripraviť a spustiť študijný program *counselingu* – sprevádzania – na prípravu odborných pracovníkov schopných poskytovať špecializovanú pomoc rodinám s dieťaťom so špecifickými potrebami; vytvoriť na teologických fakultách programy celoživotného vzdelávania pre kňazov a veriacich laikov, ktoré im pomôžu osvojiť si učenie Druhého vatikánskeho koncilu a pokoncilových pápežov o sviatosti manželstva a rodine ako domácej cirkvi;
- postaviť rodinu do stredu farského spoločenstva a farskej pastoraácie, a to najmä pretváraním farností na rodiny rodín; vytvoriť a implementovať pastoračné programy pre rodiny, prostredníctvom ktorých si osvoja kresťanský životný štýl manželstva a rodiny zahŕňajúci najmä odovzdávanie viery a vzdialenú prípravu detí na manželstvo a rodinný život; rozšíriť ľudské kapacity existujúcich centier pomoci rodinám v jednotlivých diecézach, vytvoriť takéto centrá v každom dekanáte a výraznú časť ich duchovnej služby zabezpečiť prostredníctvom ženatých trvalých diakonov; pripraviť a implementovať špecifické programy sprevádzania ro-

diny; vytvoriť vo farnostiach a v spoločenstvách rodín prostredie, v ktorom sa bude rozvíjať spiritualita vlastná sviatosťnému manželstvu a rodine; podporovať vydávanie príručiek kresťanskej spirituality pre manželov – jednak prekladov z cudzích jazykov, ako aj vlastnej tvorby; napomáhať rodiny v prežívaní im vlastnej spirituality, ktorá sa inšpiruje obnovenou teológiou manželstva a rodiny;

- zabezpečiť všetkým pracovníkom pomáhajúcim rodine vysoký spoločenský status a primerané finančné ohodnotenie.

Obsah

Predslov	9
Úvod	11
1. Súčasný stav	15
1.1. Rozvody	15
1.2. Zmena kultúrnej mentality	19
1.3. Ideové pozadie	25
1.4. Empirické zistenia	30
1.5. Tradičná rómska rodina	41
1.6. Výzvy ako podporiť stabilitu rodiny	46
2. Strategické ciele a ich odôvodnenie	51
2.1. Sociálno-ekonomické zabezpečenie rodín	51
2.2. Viac času pre rodinu	56
2.3. Cielene motivovať zvýšenie podielu mužov na výchove detí	67
2.4. Podporovať zručnosti populácie na zvládanie konfliktov	76
2.5. Pomoc rodinám s deťmi so špeciálnymi potrebami	82
3. Perspektívy pomoci kresťanskej rodine	87
3.1. Celoživotné vzdelávanie	92
3.2. Pretvoriť farnosti na rodinu rodín	97
3.3. Odovzdávanie viery v rodine	105
3.4. Sprevádzať rodinu	113
3.5. Rodina povolaná ku svätosti	121
Záver	129
Literatúra	131
Summary	143

Predslov

Na Teologickej fakulte Trnavskej univerzity so sídlom v Bratislave sa od roku 2008, teda už viac ako desať rokov, venujeme otázkam manželstva a rodiny. Deje sa tak v kontexte študijných programov *Náuka o rodine* a *Sociálna práca so zameraním na rodinu*, ktoré sú koncipované ako multidisciplinárne, pretože mnohé problémy nemajú iba jednu dimenziu, ale sú viacdimenzionálne. Tento prístup sa ukázal plodným aj vo výskumných projektoch, ktoré sa sústreďili na nežiaduci jav, akým je rozvod katolíckych manželstiev, a na možnosti pastoračnej pomoci tým, ktorých manželstvo stroskotalo. V rámci riešenia projektov VEGA č. 1/021/08 *Formy spirituality katolíkov, čo žijú v nesviatostnom manželstve*, VEGA č. 1/0051/12 *Nové formy pastorácie a spirituality katolíkov po Druhom vatikánskom koncile* a projektu TJ 3/2013 *Empirické výskumy religiozity katolíkov a ich výzvy pre novú evanjelizáciu – Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí* sa postupne odhalili viaceré faktory, ktoré negatívne pôsobia na stabilitu manželstva. To viedlo riešiteľský kolektív k hľadaniu faktorov, ktoré pôsobia na stabilitu manželstva pozitívne. Analýza stroskotávania manželstiev smerovala k položeniu otázky iným spôsobom: ktoré faktory by mohli pôsobiť proti negatívnym trendom a mohli by byť použité pri prevencii?

To viedlo vytvoreniu projektu APVV-15-0189 *Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí*, ktorý by celostnou metódou spolupráce kresťanskej filozofie, katolíckej teológie, sociológie, psychológie a sociálnej práce

mal odhaliť faktory ovplyvňujúce stabilitu manželstva a rodiny a na ich základe utvoriť stratégiu podpory rodiny. Riešenie projektu bolo rozložené do rokov 2016 až 2020, v ktorých sa postupne realizovali základné štúdie z oblasti filozofie a teológie, empirické výskumy o finančných a nefinančných stabilizátoroch rodiny, medzigeneračnej solidarite, osobnostných predpokladoch pre stabilitu rodiny a pomoci rodinám s deťmi so zdravotným postihnutím. V rámci projektu boli z externého prostredia získané vedecké štúdie z oblasti pedagogiky, psychológie a práva, ako i príklady dobrej praxe pomoci stabilite manželstva a rodiny. Na základe získaných podkladov sme vypracovali túto stratégiu, ktorú ponúkame zodpovedným činiteľom na všetkých úrovniach spoločenského, politického, kultúrneho a náboženského života, ktorým záleží na rozvoji našej spoločnosti a na pomoci rodinám. Osobitne chcem poďakovať všetkým spolu-riešiteľom projektu za ich konkrétne prínosy, celý rad hodnotných publikácií a za to, že starostlivo prečítali rukopis tejto stratégie a pomohli mi ju dopracovať do podoby, ktorá sa vám dostáva do rúk. Konkrétne ďakujem doc. PhDr. Rastislavovi Bednárikovi, CSc., prof. Dr. theol. Glorii Braunsteiner, PhD., PhDr. Renáte Jamborovej, PhD., Mgr. et Mgr. Lukášovi Jenikovi, PhD., doc. PhDr. Miroslavovi Karabovi, PhD., prof. PhDr. Rastislavovi Nemcovi, PhD., Mgr. Martinovi Šarkanovi, PhD., prof. PhDr. Márii Šmidovej, PhD. a doc. Dr. theol. Jozefovi Žuffovi. Verím, že sa naša kniha, ktorá je záverečným výstupom z projektu *APVV-15-0189 Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikultúrálnom prostredí*, stane inšpiratívnym zdrojom pre prípravu konkrétnych programov na pomoc rodine tak na úrovni občianskych štruktúr, ako i cirkevných, a prispeje nielen k ich spolupráci, ale aj k sieťovaniu a výmene dobrých skúseností, ako je tomu už napríklad v Taliansku alebo v Českej republike.

Ladislav Csontos SJ

Úvod

Etnológia poukazuje na fakt, že manželstvo a rodina sú univerzálnym fenoménom, neznamená to ale, že vo všetkých spoločnostiach všetci ich členovia vstupujú do manželského zväzku a vytvárajú rodinu. Znamená to však, že takmer všetci aspoň raz v živote uzavierajú manželstvo. Keď tvrdíme, že manželstvo je univerzálnou danosťou, nechceme tým povedať ani to, že manželské a rodinné zvyklosti sú vo všetkých kultúrach na svete rovnaké. To môžeme vidieť markantne aj v súčasnom globalizujúcom sa svete, keď sa akceptujú rozličné formy spolužitia. Jediným všeobecne platným kritériom týkajúcim sa manželstva je zákaz brať si za manželských partnerov rodičov, bratov a sestry.

Rovnako ako manželstvo aj rodina je univerzálnou inštitúciou. Vo všetkých spoločnostiach sú prítomné sociálne skupiny pozostávajúce z rodičov a detí, i keď formy a počet členov týchto zoskupení sa od spoločnosti k spoločnosti značne líšia. Pre niektoré spoločnosti sú typické široké, viacgeneračné veľkorodiny pozostávajúce z dvoch alebo i viacerých skupín rodičov a detí; v iných prípadoch sú rodiny menšími, nezávislými jednotkami. V súčasnosti už manželstvo nepredstavuje nevyhnutný základ, predpoklad na vytvorenie rodiny – v západných spoločnostiach sú čoraz bežnejším javom rodiny s jedným rodičom. Napriek tomu ani v týchto spoločnostiach sa manželstvo nevytratilo a stále predstavuje široko rozšírenú a akceptovanú inštitúciu. Na tom nič nemení ani fakt, že čoraz viac ľudí sa rozhoduje mať deti bez toho, aby sa zosobášili.

Vo všeobecnosti je manželstvo verejne schváleným sexuálnym a ekonomickým spoločenstvom medzi mužom a ženou. Rodina je

sociálnou a ekonomickou jednotkou pozostávajúcou z rodičov (v niektorých prípadoch ide len o jedného rodiča) a ich detí. Členovia rodiny majú voči sebe navzájom určité práva a povinnosti, ktoré sú najmä ekonomického charakteru. Manželský pár i ostatní členovia spoločnosti akceptujú viac-menej stabilnú povahu tohto zväzku a tiež práva i povinnosti manželov voči sebe navzájom i voči svojmu potomstvu, ktoré z tohto spojenia vyplývajú. V spoločnostiach s prevahou viac-generačných veľkorodín sa sociálna pomoc malým alebo nukleárnym rodinám poskytuje v rámci jej vnútorného systému, bez väčšej potreby pomoci štátu. Čím viac sa nukleárna rodina stáva krehkejšou, tým je odkázanejšia na pomoc štátu a komunálnej sféry.

Napriek tomu, že rodina nadobúda v jednotlivých spoločnostiach veľmi odlišné formy, táto inštitúcia je univerzálnym fenoménom, ktorý sa vyskytuje v každej ľudskej komunite. Členovia rodiny majú voči sebe navzájom určité práva a povinnosti, ktoré sú najmä ekonomického charakteru. Zvyčajne žijú v spoločnom obytnom priestore (nazývanom domácnosť), no zdieľanie obydlika nie je nevyhnutnou charakteristikou rodiny, bez ktorej by stratila svoju podstatu. Rodina je pre dieťa prvým prostredím, v ktorom prebieha proces jeho zoznamovania sa s okolitým svetom. Prostredníctvom rodiny, v ktorej si osvojuje základné vzorce správania, jazyk a hodnoty, sa stáva dospelým človekom, plnohodnotným členom spoločnosti. K tejto výbave patria vo všeobecnosti aj mravné a náboženské hodnoty.

Sčítanie obyvateľstva Slovenskej republiky potvrdzuje, že väčšina obyvateľstva sa stále hlási ku kresťanstvu a inštitúcia manželstva a rodiny je dôležitou hodnotou. Napriek tomu v ostatných desaťročiach možno badať prudký nárast rozvodov a pokles počtu sobášov, čo súvisí s nárastom faktických spolužití bez sobáša. Nie je veľký rozdiel medzi správaním veriacich a neveriacich z hľadiska voľných spolužití a rozvodov, čo poukazuje na silný vplyv súčasnej kultúry na kresťanov. Oba tieto fenomény predstavujú výzvu pomôcť mladým ľuďom utvoriť stabilnejšie vzťahy a pomáhať rodinám, aby v atmosfére rastúcej lásky vychovávali novú generáciu. Ukazuje to

na potrebu spájať všetky sily podporujúce rodinu, lebo problém je mnohodomenzionálny.

Naše výskumy odhaľujú rad základných faktorov, ktoré vplyvajú na stabilitu manželstva a rodiny. Je to iste sociálna, respektíve finančná pomoc rodinám, čo môže priniesť viac času, ktorý môžu manželia investovať do rozvoja svojich vzájomných vzťahov a vzťahov s deťmi. Neraz však potrebujú pomoc, aby získaný čas nestratili pasívnym sledovaním televízie, ale aktivitami, ktoré budú rozvíjať ich vzťahy. Dlhodobým problémom sa ukazuje absencia otcov a mužov vo všeobecnosti vo výchove v dôsledku pracovnej vyťaženia, keď sa ustálila predstava, že výchova je úlohou matky. Citelný je nedostatok mužského vzoru vo výchove počínajúc materskými školami až po ukončenie stredných škôl. Chýba schopnosť prekonávať odlišnosť názorov a riešenie sporov a konfliktov. Práve zvládanie konfliktov je charakteristické pre zrelú osobnosť. Problematickým sa stáva osamostatnenie adolescentov ako základný predpoklad prevzatia zodpovednosti za svoj život a schopnosť utvoriť trvalý manželský a rodinný zväzok. K tomu sa pridáva otázka medzigeneračnej komunikácie a pripravenosť zvládať aj záťažové situácie. Problematickým sa stáva už splodenie dieťaťa a ešte viac eventuálne narodenie zdravotne postihnutého dieťaťa.

Všetky tieto faktory sú aj výzvou pre cirkvi, najmä pre oblasť odovzdávania viery a kresťanského životného štýlu v rodinách. Odhaľujú dôležitosť spoločenstva veriacich a premenu farností na spoločenstvo spoločenstiev, presnejšie rodinu rodín. S tým súvisí potreba sprevádzania rodín vo farských spoločenstvách, čo sa môže uskutočňovať prostredníctvom hnutí podporujúcich stabilitu manželstva a rodiny rozvojom manželskej a rodinnej spirituality a sieťovaním dobrých iniciatív.

V monografii vychádzame zo súčasného stavu a zameriavame sa na jednotlivé faktory, v rámci ktorých navrhujeme strategické ciele v horizonte zhruba desiatich rokov, čo nemusí byť v každom prípade dostačujúce, nakoľko pri niektorých faktoroch, ako napríklad pri vyššom podiele otcov a mužov vo výchove a vzdelávaní, ide

Úvod

o problém určitej generačnej obmeny, ktorá presahuje jedno či dve volebné obdobia. Podobne aj v cirkevnej oblasti ide o víziu na dlhšie obdobie, keď bude potrebné, aby sa do farského života dostalo viac rodinného ducha a do kresťanskej rodiny viac cirkevného ducha. Aby sa samotné rodiny stali protagonistami pastorácie rodín.

1. Súčasný stav

1.1. Rozvody

Analýza *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy*, ktorá bola publikovaná v roku 2016, dokumentuje hlboké zmeny v chápaní manželstva a rodiny za ostatných sto rokov.¹ Charakter a intenzita rozvodovosti sú vo všeobecnosti ovplyvňované celou škálou vzájomne sa podmieňujúcich faktorov. Môžeme hovoriť o hodnotových orientáciách, stupni religiozity, miere individualizmu, prechovávaní tradícií, úrovni dosiahnutého vzdelania, charaktere orientačnej rodiny oboch manželov či postupnej ekonomickej samostatnosti a emancipácii žien. Nesporne dôležitými sú aj otázky spojené s predchádzajúcou úrovňou a charakterom sobášnosti, existujúcou rodinnou (či populačnou) politikou a v neposlednom rade aj vývojom rozvodovej legislatívy. Aj keď možnosť právneho ukončenia manželstva bola na Slovensku v porovnaní s niektorými krajinami Európy uzákonená relatívne skoro (pozri nižšie), rozvodovosť začala hrať dôležitejšiu úlohu v procese demografickej reprodukcie v podstate až po druhej svetovej vojne.

Počet rozvodov sa na Slovensku dlho udržiaval pod hranicou 1000 udalostí ročne. Úhrnná rozvodovosť manželstiev, ako aj index rozvodovosti sa od roku 1985 dostali nad hranicu 20%. Určitý medziročný pokles na začiatku 90. rokov však bol len krátkym inter-

¹ Porov. ŠPROCHA, B., MOJTO, J.: *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy*. Bratislava : INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Univerzita Komenského v Bratislave, 2016.

mezzom pred historicky jedinečnou etapou vo vývoji rozvodovosti na Slovensku. V podstate až do roku 2006 počet rozvodov, ako aj intenzita rozvodovosti viac-menej kontinuálne rástli. Už v polovici 90. rokov sa ročne rozvádzať približne 9 tisíc manželstiev (1,7‰) a pri zachovaní intenzity rozvodovosti by sa rozviedla viac ako štvrtina manželských párov. Na 100 sobášov pripadalo približne 33 rozvodov. V roku 2002 počet rozvodov prekročil hranicu 10 tisíc udalostí (viac ako 2‰), pričom rozvodom by zanikla už takmer tretina uzatvorených manželstiev a na 100 sobášov pripadalo takmer 44 rozvodov. Nepriaznivý vývoj však pokračoval aj v ďalšom období a vyvrcholil v rokoch 2006-2010, keď ročne zanikalo právnou cestou viac ako 12 tisíc manželstiev (2,2-2,4‰) a na 100 sobášov pripadalo 45-49 rozvodov. Podľa údajov z rokov 2008 a 2009 by rozvodom skončilo približne 41% zo všetkých manželstiev. V nasledujúcich rokoch došlo k miernemu poklesu na necelých 9,8 tisíc rozvodov, pričom úhrnná rozvodovosť sa dostala na úroveň necelých 34% (rok 2015).²

Po druhej svetovej vojne zoznam publikovaných príčin rozvratu manželstiev prechádzal pomerne často značnými úpravami, preto je ich vzájomné porovnanie v dlhšom časovom horizonte problematické a získané informácie je potrebné brať len ilustračne. Navyše súdom zisťované príčiny rozvratov manželstiev prinášali a prinášajú v mnohých ohľadoch len orientačné a veľmi hrubé informácie o skutočných dôvodoch, prečo k rozvodu došlo. K najhladšiemu priebehu rozvodového konania dochádzalo vtedy, ak sa manželia pred samotným konaním dohodli nielen na rozvode, ale aj na jeho zdôvodnení vrátane rozdelenia majetku. Súdu sa v takýchto prípadoch nepodarilo zistiť skutočnú príčinu rozvratu manželstva a spravidla sa o to ani nepokúšal. Na strane muža v 50. rokoch najčastejšou príčinou rozvratu manželstva bola jeho nevera. Predstavovala 25-40% z cel-

² Porov. ŠPROCHA, B., MOJTO, J.: *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy*. Bratislava : INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. s. 43-44.

kového počtu rozvodov. Ďalšou dôležitou príčinou v tomto období bolo opustenie spoločného súžitia (5-15% prípadov) a povahové rozdiely v kombinácii s nerozváznymi sobášmi (6-15%). Postupne sa tiež zvyšoval podiel prípadov (z 3% na 12%), keď za rozvratom manželstva stál alkoholizmus manžela. Súd nenašiel žiadnu príčinu rozvratu na strane muža v tomto období približne v 13-25% prípadov. Podobnú situáciu nachádzame aj u žien. V ich prípade však častejšie súdy nezistili žiadnu príčinu (28-42%). Ak súd našiel príčinu na strane ženy, najčastejšie išlo podobne ako u mužov o neveru (25-40%). So značným odstupom nasledovala skupina povahových rozdielov spolu s nerozváznymi sobášmi (5-15%) a opustenie spoločného súžitia (6-20%). V 60. rokoch váha nevery na strane mužov mierne klesla a predstavovala príčinu približne štvrtiny všetkých rozvodov. Alkoholizmus, opustenie manželky a nezhody vyplývajúce z rozdielnej povahy alebo záujmov pokrývali spolu približne tretinu rozvodov (každá niečo viac ako 10%). Len u ôsmich zo 100 rozvodov súd nezistil príčinu na strane muža. U žien táto situácia spolu s neverou dominovala, keď spolu pokrývali takmer polovicu všetkých prípadov. Ďalšia desatina pripadala na opustenie manžela a približne 11% na nezhody vyplývajúce z rozdielnej povahy alebo záujmov manželov. Od začiatku 70. do polovice 80. rokov alkoholizmus manžela predstavoval príčinu rozvratu v priemere každého štvrtého manželstva. Nevera manžela tvorila niečo viac ako 22% a necelých 18% pripadalo na rozdielnosť pováh. Len v necelej desiatine rozvodov súd príčinu rozvratu na strane muža nenašiel. U žien v predmetnom období postupne dochádzalo k zvyšovaniu váhy prípadov, keď príčina rozvratu nebola identifikovaná. V priemere išlo o štyri z desiatich rozvodov. Približne rovnaké zastúpenie mala rozdielnosť pováh a nevera, ktoré sa spolu podieľali na niečo viac ako tretine prípadov. Z ďalších príčin rozvratu manželstva sa častejšie ešte objavoval nezáujem o rodinu (8%). Od roku 1986 je až do súčasnosti zoznam príčin rozvratu manželstva rovnaký. K hlavným znakom u oboch pohlaví patrí predovšetkým výrazný nárast zastúpenia kategórie rozdielnosť pováh, názorov a záujmov. Kým na za-

čiatku druhej polovice 80. rokov predstavovali niečo viac ako štvrtinu všetkých rozvodov, v súčasnosti sa ich váha približuje k dvom tretinám. Uvedený trend signalizuje čoraz častejší výskyt rozvodov, ku ktorým manželia pristupujú po predchádzajúcej vzájomnej dohode. V súčasnosti preto znak príčiny rozvratu manželstva stratil svoju informačnú hodnotu, keďže v pozadí tejto kategórie často stoja rôzne primárne príčiny rozvratu. V súvislosti s touto skutočnosťou len uvedieme, že váha tzv. extrémnych príčin (nevera, alkoholizmus, nezáujem o rodinu, zlé zaobchádzanie), ktoré sa v minulosti podieľali na veľkej časti rozvedených manželstiev, postupne klesala, a to u oboch pohlaví. Kým u mužov v roku 1986 ešte dohromady predstavovali viac ako polovicu prípadov, od roku 2011 to už nie je ani štvrtina. Na strane žien došlo k poklesu z približne 23% na niečo viac ako 10%. Výsledkom týchto presunov je tiež zníženie váhy prípadov, keď súd nenašiel príčinu u jednej zo strán. Predovšetkým v ženskej časti populácie došlo k výraznému poklesu, a to z úrovne takmer jednej tretiny na necelých 13%. Vďaka zvyšovaniu prípadov, keď príčinou rozvratu manželstva bola rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, sú čoraz zriedkavejšie situácie, keď súd určí, že za rozvratom stála len jedna strana. Ešte na začiatku 90. rokov takéto rozvody predstavovali približne jednu tretinu z celkového počtu, no v súčasnosti netvorí už ani jednu pätinu. Čo sa však nezmenilo, je prevaha mužov. Ak súd určil pri rozvedenom manželstve príčinu len na jednej strane a na druhej nezistil žiadne zavinenie, oveľa častejšie išlo o muža (viac ako 80% prípadov).³ Stojíme pred faktom vysokého počtu rozvodov, ktoré sú charakterizované ako rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, čo by si vyžadovalo hlbšiu analýzu.

S tým súvisí kríza manželstva a rodiny, ktorú pozorujeme na Slovensku, a je výsledkom javu, pre ktorý sa zaužíval názov druhá demografická revolúcia, resp. druhý demografický prechod. Podobným

³ Porov. ŠPROCHA, B., MOJTO, J.: *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy*. Bratislava : INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Univerzita Komenského v Bratislave, 2016. s. 58-60.

vývojom prešla aj severná a západná Európa zhruba o štyridsať rokov skôr, a to po rozšírení hormonálnej antikoncepcie. Druhá demografická revolúcia je charakterizovaná tromi hlavnými znakmi: zmenami reprodukčného správania (pôrodnosť, potratovosť, antikoncepcia), zmenami matrimoniálneho správania (sobášnosť a rozvodovosť) a zmenami v hodnotových systémoch (individualizmus, postmoderna, sekularizácia). Jej najviditeľnejším prejavom je pokles pôrodnosti a z toho obávané demografické starnutie. Štatistické údaje o demografickom vývoji v Slovenskej republike za posledné dve desaťročia potvrdzujú, že uvedené tendencie sa prejavujú aj na Slovensku.⁴

Napriek vysokej rozvodovosti najnovší výskum uskutočnený s adolescentmi vo veku 12-19 rokov narodenými po roku 2000 odhaľuje, že pozitívny postoj k manželstvu ako celoživotnému a výlučnému zväzku stále pretrváva. Zároveň bol preukázaný odmietavý postoj k partnerskej nevere a dominantne negatívne vnímanie zvýšenej rozvodovosti, čo je spojené s deklarovanou potrebou predchádzať rozpadu manželstva. Na tomto motivačnom základe môžu byť postavené rozličné preventívne intervencie. Práve hľadanie zdrojov bazálnej istoty v podmienkach postmodernej nestability by mohlo byť predmetom formácie zrelých osobností príslušníkov nastupujúcej generácie. Významnou požiadavkou je taktiež sprevádzanie pri hľadaní pravdy a pozitívnych hodnôt vo svete neobmedzených možností.⁵

1.2. Zmena kultúrnej mentality

Rodina v priebehu čias prechádzala rozličnými premenami. Jednou z charakteristík i problémov patriarchálnej rodiny bola polyga-

⁴ Porov. PASTOR, K.: Manželstvo – základ rodiny. In : *Viera a život*, 2004, č. 4, s. 362.

⁵ Porov. VINDIŠOVÁ, J.: Osobitosti vnímania manželského vzťahu u dospelých v postmodernej spoločnosti. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mięczyśław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 59.

mia. To viedlo neraz k napätiu a nenávisti medzi manželkami. Hoci patriarchálna spoločnosť poskytovala viacero spoločenských a sociálnych istôt žene a jej rodine, predsa táto organizácia spoločnosti mala aj negatívne stránky. Napríklad znevýhodnenie ženy a jej detí. Nerozlučnosť manželstva pre patriarchálnu rodinu bola potrebná len natoľko, nakoľko si to vyžadovalo jej zdravé fungovanie. Ak sa dostali do sporu nerozlučnosť manželstva a patriarchálna štruktúra, patriarchálna štruktúra mala prednosť, žena mohla byť prepustená a často ju očakával veľmi smutný osud.⁶

Kultúrne zmeny globálneho charakteru znamenajú, že impozantná rozmanitosť kultúrnych systémov vo svete sa znižuje v dôsledku bezprecedentného historického procesu synchronizácie kultúr. Tento proces však nie je „mierovým“ procesom. Menšie spoločnosti sú nútené mať „hollywoodsky“ životný štýl, nový svet hodnôt, ktorý v podstate vylučuje vlastné tradície. Globalizácia kultúrneho vytvára masovú kultúru západného sveta, ktorá smeruje k určitému druhu kultúrnej „mekdonaldizácie“, v rámci ktorej by kultúry všetkých spoločností prešli procesom zjednotenia. Toto tvrdenie má svoje obmedzenia. Ide o to, že hoci žiadna kultúra nie je absolútnym monolitom, je to relatívne kompaktný útvar, ktorý pozostáva z jazyka, zvykov, hodnôt, druhu životného štýlu. Napriek vnútornej konzistentnosti je však ovplyvnená aj inými kultúrami, z ktorých preberá určité prvky. Vidno to napríklad na jazyku, ktorý obohacuje svoju slovnú zásobu najmä z angličtiny, čo je dôsledkom prijímania nových technických a technologických prostriedkov z anglofónneho sveta. Nemalú úlohu tu zohráva aj prevaha filmovej produkcie Hollywoodu.⁷

⁶ Porov. DUBOVSKÝ, P.: Štruktúra patriarchálnej rodiny v Starom zákone a jej vplyv na nerozlučnosť manželstva. In : *Rodina v súčasnom svete – Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje*. Bratislava : Teologická fakulta TU, 2006, s. 17.

⁷ Porov. MAJKOWSKI, W.: Współczesna rodzina multikulturowego świata. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 12.

Zmenená kultúrna mentalita sa intenzívne šíri najmä cez internet a televíziu. Filmy a telenovely sú plné vznikajúcich a zanikajúcich spolužití, v ktorých ľudia jednoducho žijú spolu, ženiasa, rozchádzajú a rozvádajú, znova sa ženiasa s akousi normalnosťou. V reálnom živote sú najmä pre deti tieto udalosti veľmi zraňujúce. Pravidelný divák tohto masového výrobku stráca kritický pohľad, všetko to prijíma ako hru a normálnu frázu funkčného príbehu. Negatívny vplyv je práve v tom, že tragické životné skutočnosti sú predstavené s ľahkosťou ako niečo normálne. V príbehoch a epizódach je ľahký spôsob riešenia problémov vyjadrený aj odľahčeným štýlom jazyka.⁸

Celkovo došlo v globalizujúcom sa svete k signifikantnému poklesu významu inštitúcie manželstva v priebehu života posledných troch generácií. Ten sa prejavil predovšetkým progresívnym poklesom sobášnosti a nárastom veku pri uzatváraní prvého manželstva, ako aj v zmierení sa s predmanželskou kohabitáciou. Došlo zároveň k poklesu pôrodnosti a k prudkému nárastu podielu detí narodených mimo manželstva v priebehu posledných 20 rokov.⁹ V ostatných dvoch storočiach sme svedkami postupnej zmeny chápania manželstva. Od zväzku muža a ženy zameraného na plodnosť a výchovu detí sa ťažisko presunulo k prevahe afektívnej dimenzie. Tí dvaja sa berú z lásky a manželstvo už viac nie je povinnosťou, ale slobodným výberom dvoch slobodných osôb. Tejto prevahe citovej dimenzie zodpovedá progresívna a radikálna privatizácia manželstva a rodinného života. Zdá sa, že láska nemôže zlyhať, keď sa spojí vášň s rozumom. Láska, vo svojej plnosti, je rozumným projektom,

⁸ Porov. GAITANO, N. G.: *Relazioni familiari, le loro rappresentazione e realizzazione virtuali*. In : *Famiglia e media, Relazioni familiari, le loro rappresentazione e realizzazione virtuali* (editor Norberto Gonzáles Gaitano). Roma, 2015, s. 213-214.

⁹ Porov. VINDIŠOVÁ, J.: *Osobitosti vnímania manželského vzťahu u dospievajúcich v postmodernej spoločnosti*. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mięczyśław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 49.

ktorý prechádza cez zaľúbenie k svojej plnosti vo vzťahu.¹⁰ Manželstvo sa uzatvára z lásky a slobodného rozhodnutia oboch partnerov, nie kvôli majetku či vôli rodičov. Tak vzniká manželská rodina ako samostatná domácnosť zosobášeného páru s nezaopatrenými deťmi a so zamestnaním aspoň jedného z manželov mimo domácnosti. Je relatívne autonómna a jej funkciou je zabezpečenie predovšetkým emocionálnej stabilizácie, fyzickej regenerácie, vzájomnej pomoci a solidarity, rodenia a výchovy detí. Už nie je výrobným spoločenstvom, preto členovia rodiny žijú aj v mimorodinných sociálnych väzbách ako škola, zamestnanie či spolok. Tým sa ich čas strávený v rodine podstatne skrátil.¹¹

V súčasnosti chce mať žena väčšiu účasť na spoločenskom i pracovnom živote, chce rozvíjať svoju profesionálnu kariéru a už nevidí ako svoje hlavné poslanie starostlivosť o rodinný krb a výchovu detí. Od muža sa očakáva väčšia angažovanosť v oblasti výchovy detí a väčšia pomoc v domácnosti. Staré manželské vzory a tradičná úloha muža a ženy už nevyhovujú. Dochádza tak k pozitívnemu javu zmeny genderových stereotypov, a to prirodzene, bez nejakého zásahu „zhora“. Je potrebné akceptovať v manželstve partnerský vzťah, v ktorom sa buduje vzájomná jednota bez nadradenosti a podriadenosti. Je to možné na základe zachovania vzájomnej úcty, eliminácie negatívnych pocitov a nevraživosti voči partnerovi. Tieto prejavy zahŕňajú prijatie partnerovho vplyvu, zachovanie úcty k jeho príbuzenstvu, rešpektovanie rodičovskej roly partnera a rovnocennú zodpovednosť voči deťom. V neposlednom rade je to taktiež zachovanie spravodlivosti a rovnocennosti v materiálnych otázkach. Najčastejším predpokladom fungujúcich partnerských vzťahov je vzájomná pomoc a aktivita, ktoré zostávajú v platnosti po celú dobu trvania vzťahu. V dnešnej dobe sa hľadajú nové vzťahové formy a rodinné vzory, hľadá sa nový životný štýl. Od rodiny a partnerstva

¹⁰ Porov. BELLETTI, F.: *La famiglia costruisce la società. Un valore „aggiunto“ per tutti.* Milano : Edizioni San Paolo, 2015, s. 18-26.

¹¹ Porov. SIEVERNICH, M.: Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastoraľno-teologického hľadiska. In : *Teologický časopis*, 2010, č. 1, s. 49.

sa zrazu čaká oveľa viac. V tom spočíva nebezpečenstvo, ale aj šanca dnešnej lásky. Partnerstvo, vernosť, vzájomné porozumenie, schopnosť dialógu, pripravenosť odpúšťať, mať deti, pôrody v rodine – to všetko sú hodnoty života, ktoré sľubujú partnerom naplnenie a zmysel života.¹²

Michael Sievernich uvádza, že zmeny kultúrnej mentality v postmodernej spoločnosti majú ambivalentný vplyv na chápanie manželstva a je zrejmé, že táto inštitúcia je vystavená zvláštnym rizikám zlyhania. Dôvody pre odluku a rozvod sú mnohoraké a súvisia so situáciou postmodernity, ktorá sa týka procesov individualizácie a pluralizácie životných foriem. Konkrétne sú to najmä prehnané očakávania od manželstva. Ak sa manželstvo stáva jediným miestom očakávania plnosti šťastia, možno ľahko dospieť k preceňovaniu partnerov. Aj strácajúca sa náboženská väzba oslabuje silu zvládnuť krízy (dozrievanie cez krízy). Problémom môže byť tiež príliš skoré alebo neskoré uzavretie manželstva. Problémom sa môže stať aj nedostatočná zrelosť partnerov a slabá príprava a tvorba vzťahu v páre pri skorom uzavretí manželstva. Problémom sa môže stať relatívne neskoré uzatvorenie manželstva po dlhom vzdelávaní a pracovnej činnosti, keď sa splnenie priania po dieťati stáva ťažším. Strácajú sa tradičné opory manželstva, keď kresťanské prostredie už viac neposkytuje dvojici oporu vo vlastných rodinách a priateľoch. Manželia sa tak stávajú čoraz viac sami zodpovední za svoje šťastie či nešťastie. Strata príkladov dlhotrvajúcich a šťastných manželstiev má rovnako negatívny vplyv. Mobilita a funkcionalizácia vzťahov v diferencovanej spoločnosti vedú k pomalejšej strate schopnosti pre celoživotný a spoločný projekt a k neochote sa viazať (*singles* sú flexibilnejší). Podobne aj starosti o peniaze, pracovné miesto, plánovanie kariéry, účasť žien v zamestnaní a narastajúci tlak výdavkov či nedostatočná štátna podpora prispievajú k zneisteniu rodín. Nech sú už v zásade jednotlivé dôvody akékoľvek, odluka a rozvod predstavujú enorm-

¹² Porov. HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursy Baumanna. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 90.

nú záťaž pre všetkých zúčastnených. Sklamanie a rezignácia, oslabená sebadôvera („zlyhal/a som“) a strata dôvery („nikdy viac“) patria k dôsledkom, ktoré nemôže vyriešiť ani rozvodový sudca. Obeťou, ktorá pri rozvodoch trpí najviac, sú najmä deti, ktoré sa stávajú sirotami žujúcich rodičov, musia často pendlovať medzi otcom a matkou a nezriedka sa stávajú akoby „loptou“ v hre záujmov.¹³

Skúsenosti psychologického poradenstva či psychoterapie poukazujú na skutočnosť, že rozvod nie je jednorazová ani bezproblémová udalosť, ale dlho sa vlečúci mnohoveštvý proces. Napriek tomu, že spracúvanie rozvodovej situácie jednotlivými zúčastnenými je individuálne, dajú sa identifikovať jednotlivé fázy tohto traumatického procesu. Zaujímavá je adekvátnosť modelu Kübler-Rossovej, ktorý pôvodne klasifikuje štádiá vyrovnávania sa so stratou a smrťou: *popieranie, hnev, vyjednávanie, depresia, akceptácia*. Samotná paralela s prežívaním reality smrti poukazuje na hlbkovú traumatizáciu rozvodového procesu. Naozaj ide o smrť vzťahu, roztrhnutie puta lásky medzi ľuďmi, ktorí si boli najbližší. Najviac sú rozvodom postihnuté deti z rozvedených manželstiev, ktoré sú v priemere horšie sociálne adaptované ako deti z nerozvedených manželstiev. Prieskumy zviditeľňujú významnú koreláciu medzi mierou *popudenia dieťaťa* jedným z rodičov proti druhému a zhoršenou adaptáciou. Popudzovanie dieťaťa ako typický fenomén sprevádzajúci rozvodovú situáciu generuje u dieťaťa *konflikt lojality*. Dieťa prežíva strach zo straty lásky jedného rodiča v prípade prejavenej priazne druhému rodičovi. Vzhľadom na to, že najzákladnejšou potrebou detí je bazálny zážitok istého a pevného vzťahu k *obom* rodičom, ktorý celoživotne štrukturalizuje ladenie osobnostnej identity, je intrapsychická schizma, ktorú konflikt lojality spôsobuje, hlboko deštruktívna. Prežívanie zasiahnutých detí je charakteristické zvýšenou mierou strachu, smútku, depresie, pocitmi zavrhnutia a sebaobviňovania.¹⁴

¹³ Porov. SIEVERNICH, M.: Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastorálne-teologického hľadiska. In : *Teologický časopis*, 2010, č. 1, s. 51.

¹⁴ Porov. CSANTOS, L., ŠARKAN, M.: Špecializovaná pastorácia – nesviatostné väzky. In : *Kościół Rodzina Życie* (editor Elżbieta Pachciarek). Varšava : Wydawnictwo

1.3. Ideové pozadie

Pre väčšinu ľudí je manželstvo a rodina niečo tak prirodzené a obvyklé, že ľudský život si bez nich ani nevieme predstaviť. O to viac prekvapuje ich spochybňovanie. Téma rodiny je však predmetom otázok už od najstarších čias. A tak filozofia v plnosti svojho hľadania odpradáva uvažovala o dôležitosti rodiny a jej mieste v spoločnosti. Systematicky sa problematikou rodiny začali zaoberať aj ďalšie disciplíny, ako napr. história a sociológia, až od devätnásteho storočia. Kládli si otázky o pôvode rodiny (zvyčajne v súvislosti s pôvodom štátu) a zaoberali sa jej historickým vývojom a závislosťou jej podoby na podobe spoločnosti.¹⁵ Ako sme už spomenuli, kultúrne prostredie v krajinách strednej a východnej Európy bolo dlhé roky ovplyvňované marxizmom, a to zanechalo svoje stopy.¹⁶

Nijaký človek nie je osamelý ostrov, ale žije vo svete, ktorý je predovšetkým ľudským svetom a spolusvetom, teda je v dvojitosti spolubytia jednotlivca a society. Charakter spolubytia je primárne konštituovaný buď láskou alebo právom, podľa toho ho nazývame spoločenstvom alebo spoločnosťou. Spoločenstvo je založené na osobných vzťahoch vzájomného prijímania a úcty, priateľstva a lásky, duchovnej a osobnej jednoty v živote a zmýšľaní, bez nutnosti túto jednotu fixovať právne.¹⁷ Aj tu existuje nutná právna oblasť, pretože každý jednotlivec má svoje osobné práva a musí uznávať oblasť práva druhého, ale ešte neexistuje nijaký špecifický právny prvok, ktorý by bol vlastný spoločenstvu a podmieňoval by ho. Ak

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2011, s. 213-214.

¹⁵ Porov. JENÍK, L., KARABA, M., NEMEC, R.: *Filozofické východisko profamily stratégie*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 39.

¹⁶ Porov. JENÍK, L.: „Individualizmus a konzumizmus“ Vybrané súčasné sociálne problémy, fenomény a situácie a ich filozofická reflexia. In : *Výzvy Instrumentum laboris mimoriadnej synody o rodine* (redaktor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 39.

¹⁷ Porov. CSONTOS, L.: *Vybrané problémy filozofickej antropológie*. Trnava : Dobrá kniha, 2013, s. 36.

je spolužitie viazané a organizované právne, nazývame ho spoločnosťou. Je založené na spolupráci väčšieho počtu jednotlivcov na dosiahnutie spoločného cieľa. To si vyžaduje právnu väzbu a vedenie, ktorému je podriadené konanie jednotlivcov zamerané na spoločný cieľ. Tak ako v spoločenstve nie je vylúčený právny prvok, tak v spoločnosti nie je vylúčený personálny aspekt lásky.¹⁸

Ako uvádza posledné roky sociológia, ktorá skúma zmenu správania, hodnotových postojov, náboženských presvedčení či názorov ľudí a rôznych vrstiev generácie, došlo aj pod vplyvom technologického boomu k výraznej antropologickej zmene nielen čo sa týka pohľadu na človeka, ale aj jeho hlbokých ontologických štruktúr. Ak by sa to týkalo len interpretácie ľudskej podstaty, zmeny by neboli natoľko markantné. Podobné interpretácie tu boli vždy. Tieto zmeny sa prejavujú a sú monitorované najmä na úrovni správania sa človeka, rozhodovania, jeho preferencií, jeho väčšej potreby intenzity, potreby zrýchleného životného štýlu a hlavne nestálosti a nestability. Toto sú účinky spomenutej zmeny. Z toho môžeme vyvodiť, že ak sú účinky takéto „ďalekosiahle“, ako hlboko museli permutovať základnú štruktúru ľudskej osoby. Do istej miery sa pod tento fakt podpisujú technologické zmeny a nástup digitálnej éry. V tomto bode môžeme hovoriť o zmene paradigmy v pohľade na človeka. Charakterizujú ho digitálne vzťahy, tekuté, rýchlo sa striedajúce okamihy, ktoré majú tendenciu vzbudzovať pocit intenzity, rýchle rozhodovanie sa človeka v takejto situácii a nestále preferencie. Z psychologického hľadiska môže ísť o hraničné situácie, ktoré budú pre psychológov čoraz podnetnejšie. Z filozofického a teologického hľadiska je to výzva, ktorú predznačil svojimi myšlienkami koncil a koncilové dokumenty, keď podnecovali k tomu, aby sa Cirkev väčšmi otvárala svetu (Ratzinger pre to používa termín *Entweltlichung*) a väčšmi sa zaujímala o človeka (nie ako podstatu, ale o konkrétneho človeka). Digitálna éra ukazuje akúsi akratickú stránku človeka (*akrasia* u Aristotela bola téma, ktorou si vysvetľo-

¹⁸ Porov. CSONTOS, L.: Sviatosťné manželstvo v zákrutách života. In : *Viera a život*, 2014, č. 2, s. 48.

val, prečo človek, ktorý poznáva, čo je dobré, dobro aj nekoná a necháva sa siahnuť k veciam, ktoré v skutočnosti nechce). V mnohých rozhodnutiach mladých ľudí je v tejto digitálnej ére badať podobné akratické momenty, či už sú to základné rozhodnutia v živote dotýkajúce sa výberu povolania, miesta na bývanie, štúdia alebo voľby partnera. Pevná substanciálna stránka človeka a jeho mohutnosti (rozum a vôľa) je minulosťou. Do rozhodovania človeka vstupuje čoraz viac týchto akratických vplyvov, ktoré spochybňujú pevný vôľový charakter človeka (*abúlia*) pri týchto strategických momentoch. Treba viac zohľadniť, v akej situácii sa človek nachádza, čo naňho vplýva v kontexte jeho životnej situácie a ako vyžadovať od neho nejaké „vzorce správania“.¹⁹

Kvalita života v akejkolvek spoločnosti je priamo závislá od kvality rodinného života. Rodina je prirodzeným prostredím, ktoré nikdy nie je izolované od spoločnosti. Hoci sa človek rodí, rastie a rozvíja v rodine, to isté možno povedať aj o spoločnosti. A práve preto sa hlboké a niekedy až radikálne zmeny spoločnosti bezprostredne dotýkajú aj rodinného prostredia a života. Hĺbka týchto zmien sa prejavuje nielen na kvantitatívnej škále, ale aj – a niekedy predovšetkým – v kvalitatívnych indikátoroch. Ukazuje sa, že vytvorenie priaznivého rodinného prostredia a schopnosť realizovať kvalitný rodinný život je jednou z najťažších úloh človeka. Harmonická rodina, harmonické rodinné prostredie s dobrými citovými väzbami, s atmosférou vzájomnej dôvery a úcty, vzbudzujúce u členov rodiny pocit istoty a bezpečia má priaznivý vplyv na celé výchovné pôsobenie rodiny. Najvhodnejšie podmienky pre celkový rozvoj dieťaťa poskytuje úplná rodina. Funkcie matky a otca sú nezastupiteľné, pričom vzájomný vzťah rodičov formuje dynamiku rodinného života.²⁰

¹⁹ Porov. NEMEC, R.: Digitálna éra a jej výzvy v pohľade na človeka. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“*. Projekt APVV 15-0189 „Výbrané faktory prarodinnnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikultúrnom prostredí“ (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 86-87.

²⁰ Porov. KARABA, M.: Problematika prirodzenosti človeka z pohľadu evolučnej biológie. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory*

V ostatnom čase vystupuje do popredia otázka rodových štúdií, ktoré nastolili feministické filozofky. Otvorili sa kultúrne vojny, ktorých rukojemníkom sa určitým spôsobom stáva rodina, o ktorú bojujú znepriatelené tábory, často bez dostatočného vedeckého dialógu. Je málo vecnej argumentácie, no o to viac hesiel a populistických vyjadrení. Judith Butlerová, jedna z prominentných predstaviteľiek, poukazuje na to, že predstava absolútnej slobody vo voľbe rodu, bez akejkoľvek závislosti na pohlaví, je niečo, čo nie je jej pôvodná myšlienka. Vyhnúť sa tejto dezinterpretácii ju viedlo k napísaniu ďalšej knihy, v ktorej koriguje uvedenú predstavu. V knihe *Bodies that matter* (Závažné telá) sa americká filozofka opätovne vracia a explicitne hovorí o previazaní pohlavia a rodu. Samotná Butlerová vo viacerých rozhovoroch uvádza, že jej nejde o zotretie rozdielnosti pohlaví, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Byť ženou alebo mužom nie je vecou voľby, ako sa nazdáva hyperbolizovaná kritika. Pointa oddelenia pohlavia a rodu je však pre Butlerovú iná. To, čo sa snaží Butlerová predstaviť, je, že naše hovorené o pojmach rodu nie je natoľko nezaújaté, nepredpojaté a hlavne politicky neutrálne, ako sa zdá. Vychádzajúc z východísk Foucaulta či Laquera, jej cieľom je akcentovať, že neexistuje niečo ako nediskurzívna biologická danosť. Vždy keď povieme žena alebo muž, nehovoriac teraz o biologických vonkajších znakoch, hovoríme o pojmach, za ktorými podľa autorky stoja sedimenty významov. Nech je jej tvrdenie, ktoré môže pôsobiť ako názor situovaný na pomedzí politicko-občiansko-aktivisticky orientovanej agendy (a to aj s výraznou dávkou emocionálneho zanietenia), akokoľvek čudné, dennodenná realita rodovo nerovných vzťahov naprieč západoeurópskou a americkou legislatívou dokumentuje, že roly muža a ženy sú v mnohom tradične konštruovanými výrazmi. Čisté „vyzátvorkované“ pojmy „žena“ alebo „muž“ podľa Butlerovej jednoducho neexistujú. Je to kultúra a historické okolnosti, ktoré podmieniajú, čo znamená „muž“, a čo je „žena“. Rozumej, ako sa správa, ako

rodiny“. Projekt APVV 15-0189 „Vybrané faktory prarodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikultúrnom prostredí“ (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 51-54.

myslí, ako reaguje, akým má BYŤ muž, akou má BYŤ žena. Práve toto kľúčové tvrdenie, ktoré je optikou, skrze ktorú možno čítať a porozumieť tomu, čo nám chce Butlerová povedať, nepredstavuje to, čo sa snaží o Butlerovej prezentovať vo svojej knihe autorka Kubyová a rovnako aj iní dezinterpretátori feministickej filozofie.²¹ Tu môžeme vidieť základ určitej nevyváženosti vo výchove detí už v rodine. Pretrváva predstava, že výchova detí a udržiavanie domáceho krbu je úlohou ženy, kým úlohou muža je materiálne zabezpečiť rodinu. Tak ako v oblasti finančného zabezpečenia rodiny sa stalo samozrejmosťou jej financovanie z príjmu oboch, tak aj ostatné oblasti života rodiny vykazujú črtu komplementarity.

V závere jedného z kľúčových diel personalistickej filozofie – v *Probléme človeka*²² – uvádza autor Martin Buber, že človek ako osoba, alebo povedané terminológiou novovekej filozofie človek ako subjekt sa na rozdiel od indivíduí, ktorými sú aj zvieratá, a kolektívov, akými sú v prírode napr. mravce alebo včely, odlišuje tým, že je bytosťou JA, ktorú charakterizuje typ vzťahov – možnosť vstúpiť do vzťahu – k druhému, k TY. Človek je podľa neho bytosťou, ktorá svoju identitu situuje medzi jedinečnosť a spoločenstvo, v ktorom prebýva. Relačná povaha osoby predstavuje tému, ktorá historické koncepty osoby spája s témou subjektu. Človek je ako jedinečné indivíduum formované týmito seba-vymedzujúcimi vzťahmi, do ktorých vstupuje. Každý ľudský subjekt sa tak javí nevyhnutne situovaný do priestoru, ktorý je vymedzený dvoma protichodnými pólmi: kolektivismom a individualizmom.²³

²¹ Porov. JENÍK, L.: Je boj proti gender agende relevantnou obranou teórie prirodzeného zákona? Niekoľko kritických postrehov ku kresťanskej kritike pojmu gender. In : *Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2017*. (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 42-43.

²² Porov. BUBER, M.: *Problém člověka*. Praha : Kalich, 1997, s. 153. „Pouze v živém vztahu lze bezprostředně poznat bytnost člověka, vlastní jen jemu. Také gorila je individuum, také termít stár je kolektiv, ale Já a Ty se v našem světě vyskytují jen poroto, že existuje člověk, a sice Já teprve na základě vztahu k Ty.“

²³ Porov. JENÍK, L., KARABA, M., NEMEC, R.: *Filozofické východisko profamily strategie*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 39.

Komplementárnosť sa prejavuje v tom, že ako ľudské bytosti „sme si rovní“, čiže rovnoprávni, každému človeku patrí právo na úctu a dôstojnosť. Ďalej v tom, že každý človek, každý jedinec má bytostnú komplementárnu potrebu fungovať samostatne ako jedinečná individualita, ale zároveň je sociálnou bytosťou závislou od spoločnej vzťahovej siete, či potrebu podieľať sa na dynamike párovej interakcie a kooperácie. Cieľom ľudského spolunažívania a komunikácie je rast a rozvoj osobnosti, jej zdokonalenie. Zmyslom života je realizácia možnosti „byť človekom“, „byť viac človekom“, „byť sám sebou“. Úplné dosahovanie tohto cieľa – nachádzanie zmyslu a naplnenosti vlastného života – sa však završuje v podieľaní sa, v delení sa o „dar seba“ s druhou osobou. Dobro sa delením rozmnožuje. Partnerské spolužitie, rodičovské väzby a vzťahy či iný rozmer rodinného spojenectva sú preto najideálnejším miestom na aktualizáciu komplementárnosti v sebadarovaní a v prijímaní daru. Keď chceme hovoriť o komplementárnosti, o vzájomnosti, o spriaznenosti, zamyslíme sa najskôr nad prvým tvrdením. Čo teda znamená byť si navzájom rovní, ale byť aj prirodzene odlišní? Iba na základe pochopenia a rešpektovania základných rozdielov medzi mužom a ženou možno dosiahnuť hlboký a láskyplný vzťah. Svet muža či ženy je komplikovane zložitý, avšak nie je nepochopiteľný. Veľké pravdy a filozofické úvahy o komplementárnosti vzťahu medzi mužom a ženou však treba „premeniť na drobné“, reflektovať ich aj z pohľadu každodenného života. Tak sa stanú zrozumiteľným (aj keď stále) tajomstvom zotrvania v láske, vo vzájomnej úcte a v radostnej pohode.²⁴

1.4. Empirické zistenia

Celková zmena kultúrnej mentality sa nevyhýba ani Slovensku, kde žije vyše 5,4 milióna obyvateľov. Z toho 66% sa hlási ku Ka-

²⁴ Porov. POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017, s. 159.

tolickej cirkvi, 6% k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, 4% k iným registrovaným cirkvám, 13% je bez vyznania a u 11% náboženské vyznanie nie je zistené.²⁵ Z celkového počtu štyria z desiatich obyvateľov žijú v domácnostiach, kde bývajú dospelí s nezaopatrenými deťmi. Spolužitie dospelých s deťmi sa teda týka spolu 2,28 milióna osôb. Pre 78% dospelých osôb z tejto množiny je spolužitie založené manželstvom, 7% žije v kohabitácii a 15% dospelých v domácnostiach žije v neúplných rodinách, kde sa jeden z rodičov stará o dieťa alebo viacero detí.²⁶ Z týchto čísel je zrejmé, že manželstvá sú na Slovensku dominantnou ustanovizňou v existujúcich domácnostiach.

Kohabitácia sa vo svete stala všeobecne akceptovanou formou manželského spolužitia, ba takpovediac sociálnou inštitúciou, ktorá už nie je spojená so sociálnou stigмой. Podľa štatistického zisťovania v britských domácnostiach v roku 2004 až 70% opýtaných vyslovilo silný súhlas so spolužitím párov, ktoré nemajú záujem uzatvoriť manželstvo. Osobnú skúsenosť s kohabitáciou mali necelé 3% respondentov narodených v 20. rokoch v porovnaní s 57% respondentov narodených v 70. rokoch 20. storočia. Počas socializmu bol kľúčovým znakom reprodukčného správania v Čechách a na Slovensku vysoký podiel predmanželských koncepcií, pričom viac ako polovica manželstiev bola v tomto období uzatvorená tehotnou nevestou. V posledných rokoch bol zaznamenaný dynamický pokles tohto fenoménu. Charakteristickým znakom je prerušenie vzťahu medzi životom v manželstve a reprodukciou, čo spôsobuje historicky bezprecedentný nárast podielu detí narodených mimo manželstva na aktuálnu úroveň 40%.²⁷

²⁵ Údaje prepočítané na základe TAB 118 Obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania. In : *Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 v multidimenzionálnych tabuľkách*. Dostupné na <https://udaje.statistics.sk/>.

²⁶ Prepočítané údaje z publikácie PODMANICKÁ, Z. et al. (2015): *Rodinné správanie populácie Slovenska*. ŠÚ SR : Bratislava.

²⁷ Porov. VINDIŠOVÁ, J.: Osobitosti vnímania manželského vzťahu u dospelievajúcich v postmodernej spoločnosti. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability man-*

Túto zmenu dokumentujú aj sociologické výskumy religiozity katolíkov na Slovensku. U katolíkov v produktívnom veku sa ukázala vysoká tolerancnosť voči rozvodu a kohabitáciám. Iba 18% zaujíma jednoznačný postoj, že sviatostné manželstvo je nerozlučné, a takmer 80% pripúšťa kohabitáciu ako určitú prípravu na manželstvo.²⁸ Podobné postoje majú aj mladí katolíci vo veku 17 rokov. Iba 20% z nich si myslí, že *by mladí ľudia mali čakať so sexuálnym životom dovtedy, kým sa nezosobášia*. Viac ako 80% súhlasí s názorom, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“. Podobne väčšina matiek, až 83%, si myslí, že je vhodné, aby muž a žena pred vstupom do manželstva najprv spolu určitý čas žili „na skúšku“.²⁹

Kompletné výsledky empirického výskumu realizovaného v rámci projektu PROFAMILY sú publikované v monografii BEDNÁRIK, R., ŽUFFA, J.: *Rodiny s deťmi. Empirický pohľad na Slovensku*. Trnava : Dobrá kniha, 2019. Tu uvádzame tri oblasti hodnotenia možnosti opýtaných rodičov zabezpečiť vybrané potreby členov rodiny.

V podstate vo všetkých prípadoch je veľká snaha zo strany rodiny podporiť záujmy svojich jednotlivých členov a spoločné rodinné prežívanie času cez víkendy alebo cez dovolenky. Z hľadiska hierarchie sa potvrdzuje európsky kultúrny fenomén uprednostniť deti pred dospelými. Slovenským rodinám viac záleží na uspokojení záujmov detí ako záujmov dospelých. Negatívne možnosti uspokojovania záujmov detí uviedlo 16% respondentov, negatívne možnosti uspokojenia záujmov dospelých uviedol každý tretí rodič nezaopatreného dieťaťa – teda dvakrát viac. Na druhom konci škály je

želstva a rodiny (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 50.

²⁸ Porov. MATULNÍK, J., KRATOCHVÍLA, M., KYSELICA, J.: Religiozita, rodina a reprodukčné správanie obyvateľov Slovenska. In : *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu* (J. Matulník et al.). Trnava, 2008, s. 182.

²⁹ Porov. MATULNÍK, J., KRATOCHVÍLA, M.: Postoje ku kohabitáciám. In: *Analýza religiozity mladých katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu* (J. Matulník et al.). Trnava, 2014, s.159-171.

hodnotenie, že až u vyše tretiny rodín ich zázemie umožňuje deťom zabezpečiť svoje záujmy „bez problémov“, kým to isté u dospelých platí len pre pätinu rodín. Podpora uspokojovania záujmov členov rodín sa stretáva s väčšinovo kladným hodnotením, u zabezpečenia rodinných víkendových pobytov či rodinných dovolení už cítiť väčšie problémy s ich zabezpečovaním.

Rozhodujúcim sa ukazuje byť faktor príjmovej situácie rodiny. Nižšie príjmy zo zárobkov limitujú možnosti zabezpečiť aktivity. Výraznejšie sa to prejavuje pri zabezpečovaní spoločných rodinných podujatí – víkendových či dovolenkových rodinných pobytov. Pri spoločných zárobkoch v rodine do sumy 850 EUR v čistom mesačne vidia respondenti zabezpečenie rodinnej dovolenky „bez problémov“ alebo „s občasnými problémami“ len v 14% prípadov (podľa 63% opýtaných sa to vôbec nedá alebo len s veľkými problémami), pri spoločných zárobkoch nad 1750 EUR je to až v 79% prípadov (negatívne takúto možnosť vidí len 15% zámožnejších respondentov). Rodiny s nižšími zárobkami však nerezignujú na uspokojovanie záujmových aktivít svojich detí. Respondenti z domácností s nízkymi spoločnými zárobkami (do 850 EUR mesačne) deklarujú znemožnenie či veľké problémy pri záujmových aktivitách detí v 37% prípadov, ale pre polovicu z nich zabezpečiť záujmové aktivity svojich detí znamená len občasné problémy, či dokonca je to bez problémov. Nízke zárobky sú však limitujúce pre záujmové aktivity dospelých. U domácností so spoločnými zárobkami do 850 EUR mesačne sa záujmové aktivity dospelých buď vôbec nedajú robiť (27%) alebo len s veľkými problémami (23,8%). Naopak, u domácností so spoločnými zárobkami nad 1750 EUR sa záujmové aktivity dospelých zabezpečujú bez problémov (spolu 84%).

Okrem finančnej situácie rodiny existujú aj ďalšie faktory, ktoré podporujú alebo, naopak, oslabujú možnosti zabezpečenia záujmových aktivít členov rodiny ako jednotlivcov či ako celku. Medzi takéto faktory patrí vzdelanie – keď s rastúcim vzdelaním na strane dospelého muža, aj na strane dospeléj ženy sa zvyšuje potenciál rodiny pre zabezpečenie záujmových aktivít detí i dospelých. Po-

zitivna korelácia je tiež medzi vzdelaním dospelých a možnosťami zabezpečenia rodinných víkendov či rodinných dovoleniek. Ďalším faktorom podporujúcim uspokojovanie záujmov členov rodiny je stabilita partnerského vzťahu. Lepšie hodnotia možnosti zabezpečenia záujmov detí respondenti z rodín založených prvým manželstvom (78% bez problémov alebo len s malými problémami) ako slobodní respondenti žijúci s partnerom a deťmi (63%). Podobne aj možnosti zabezpečenia záujmov dospelých sú vyššie hodnotené v manželských domácnostiach (64%) než v kohabitujúcich domácnostiach (50%). Taká istá súvislosť platí aj pre spoločné rodinné víkendové pobyty či dovolenky.

Ako druhú oblasť zaužívaného stereotypu, že matka sa má viac starať o rodinu a výchovu, výskum potvrdil tesnejšiu väzbu žien na vnútorodinné aktivity, než je tomu u mužov, keď ženy si oproti mužom nájdú viac času tak na výchovu a spoločné aktivity s deťmi, ako aj na utužovanie vzťahov s partnerom. Len v prípade hodnotenia možností času na venovanie sa vlastným koníčkom je pohľad mužov a žien prakticky vyrovnaný.

Časové možnosti mužov pre rozličné aktivity v rodine sú nepriaznivejšie vo vzťahu k deťom než vo vzťahu k svojej manželke či partnerke. Nie je tu pritom zvlášť priepastný rozdiel – dostatok času pre spoločne strávený čas a výchovu deti vníma 27% mužov, kým pre utužovanie manželských/partnerských vzťahov vníma dostatok času 29% mužov. Zaujímavé je zistenie, že slovenskí muži vnímajú viac času pre deti než pre vlastné koníčky. Ženy si výrazne viac času rezervujú pre deti než pre svojich partnerov – dostatok času vo vzťahu k deťom vníma šesť z desiatich žien, kým vo vzťahu k partnerom štyri z desiatich žien. Podobne ako u mužov, aj ženy hodnotia časové možnosti pre venovanie sa vlastným koníčkom ako najmenej reálne z vyššie porovnávaných troch aktivít.

Hodnotenie časových možností pre vnútorodinné aktivity je čiastočne závislé od zárobkovej situácie rodiny, ako je tomu v prípade hodnotenia možností uspokojovať potreby členov rodiny. Vplyv pracovného zaradenia na časové možnosti vnútorodinných aktivít

je logicky skôr negatívny – menej času u viac pracovne angažovaných. Napríklad „dostatok času“ pre deti deklaruje 82% žien na materskej či rodičovskej dovolenke, ale len 59% žien zamestnaných na plný úväzok. Muži zamestnaní na plný úväzok deklarujú „dostatok času“ pre deti v 29% prípadoch, ale muži samostatne zárobkovo činní len v 22% prípadoch. Negatívne sa tento faktor prejavuje aj u hodnotenia dostatku času na utužovanie manželských/partnerských vzťahov, avšak tento vplyv je relatívne slabý vo vzťahu k časovým možnostiam pre venovanie sa vlastným koníčkom. „Dostatok času“ pre koníčky deklarujú ženy zamestnané na plný úväzok v 21% prípadoch, ženy na materskej či rodičovskej dovolenke v 22% prípadoch.

Faktor legitimacy manželského/partnerského vzťahu sa pri hodnotení časových možností pre vnútorodinné aktivity prejavuje odlišne, než je to u uspokojovania záujmových potrieb. V tejto oblasti deklarujú vyššie údaje o „dostatku času“ domácnosti založené na kohabitácii než rodiny založené na manželstve, a to vo všetkých troch sledovaných aktivitách. Dostatok času na výchovu a čas strávený s deťmi deklarovalo 72% slobodných žien žijúcich s partnerom bez sobáša, ale menej, 65% žien žijúcich v prvom manželstve; u mužov je tento pomer 42% ku 29%. Dostatok času na utužovanie vzťahov s partnerom uvádzalo 49% slobodných žien žijúcich s partnerom oproti 43% žien žijúcich v prvom manželstve; u mužov je tento ukazovateľ na úrovni 37% a 34%.

Ako zaujímavý fenomén sa ukázal faktor lokality, keď najvyššie údaje o dostatku času na vnútorodinné vzťahy sa ukázali v mestách s 20-tisíc až 100-tisíc obyvateľmi. Obvykle menej času na venovanie sa deťom, partnerom či vlastným záľubám uvádzali respondenti v menších obciach a mestách, či už išlo o mužov, alebo o ženy. Menší časový objem tiež uvádzali obyvatelia našich dvoch veľkých miest.

Treťou skúmanou oblasťou sú otázky týkajúce sa roly náboženstva v domácnostiach. Zaujímavé je zistenie, že náboženské otázky nie sú výrazným zdrojom nezhôd medzi partnermi. Na prvom mieste sú to peniaze. Druhým dôvodom sú domáce práce, nasleduje trávenie

voľného času, vzťah s rodičmi, svokrom, svokrou, výchova detí, sex, vzťahy s priateľmi, rozhodnutie mať či nemať deti, používanie návykových látok. Náboženské otázky sú na poslednom, desiatom mieste.

Pozoruhodné je zoradenie vlastností, ktoré by si z pohľadu rodičov dieťa malo osvojiť. Na prvom mieste uvádzajú pracovitosť a vytrvalosť, na druhom zodpovednosť, nasleduje tolerancia a úcta k druhým, nezávislosť, poslušnosť, na poslednom šiestom mieste je náboženská viera. Pravidelne alebo občas navštevuje bohoslužby 36% domácností, o viere sa rozpráva 27%, modlí sa pred alebo po jedle 19% a Bibliu alebo inú náboženskú literatúru číta 13% rodín. Štyridsať percent rodičov deklaruje, že náboženská viera podľa ich skúseností má pozitívny vplyv na rodinu, tretina vyjadrila názor, že viera je privátna vec a nemá dopad na rodinu, štvrtina hovorí, že s vplyvom viery na svoju rodinu nemá osobitnú skúsenosť. Dve percentá zvolili odpoveď, že viera prináša skôr negatívne prvky do rodiny.

V konkrétnom živote je jednotlivec, ako aj rodina neraz vystavená skúškam, ktoré nie vždy dobre zvládajú. Tu sa ukazuje ich sila i krehkosť. Človek je veľkým tajomstvom, a zostáva ním aj napriek všetkým novým poznatkom, ktoré o ňom nahromadili humanitné vedy ostatných storočí. Nijaká epocha nemala tak veľa a toľko rôznorodých poznatkov o človeku ako tá súčasná. Nijaká epocha nedokázala prezentovať svoje vedomosti o človeku takým účinným a ohromujúcim spôsobom a oboznamovať nás nimi tak rýchlo a ľahko, ako práve naša epocha. Pravdou však je aj to, že žiadna doba nevedela menej o tom, čo je človek, ako práve naša doba. Nikdy doteraz človek nenadobudol takú problematickú podobu, ako v našich dňoch. Takúto problematickosť prežívajú rodiny napríklad pri narodení dieťaťa s postihnutím, ktoré prináša mnohé výzvy pre rodičov a ďalší vývin rodiny. Osvetlenie tejto konkrétnej situácie vrhá svetlo na pochopenie jedného z dôležitých znamení súčasnosti, ktorá je jednoznačne zameraná na výkon, zabúdajúc však na skutočnosť priority – byť pred mat'ou, či konať.³⁰

³⁰ Porov. BEDNÁRIK, R., ŠMIDOVÁ, M., ŽUFFA, J.: *Empirické a metodologické východiská profamily stratégie*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 7-8.

Náš ďalší výskum sa zamerlal na kvalitu života týchto rodín. Podrobné výsledky sú dostupné v monografii ŠMIDOVÁ, M., KOLLÁROVÁ, M., ŠMID, M.: *Kvalita života rodín s dieťaťom so špecifickými potrebami*. Trnava : Dobrá kniha, 2019. Subjektívne hodnotenie kvality života koreluje predovšetkým so vzdelaním rodičov, pričom platí, že subjektívne pociťovaná kvalita života rastie s vyšším vzdelaním, a teda vzdelanejších rodičov detí so špecifickými potrebami charakterizuje vyššia kvalita života. Subjektívne vnímaná vyššia kvalita života bola ďalej zistená u rodičov, ktorí sa starajú o domácnosť spolu s partnerom/partnerkou, ako u tých, ktorí sa o ňu starajú sami; ktorým v starostlivosti o dieťa so zdravotným postihnutím vypomáha širšia rodina, ako u tých, ktorým nie; tiež u rodín, ktorým v starostlivosti o takéto dieťa vypomáha i profesionálny pracovník, v porovnaní s tými, ktorým nepomáha. Na druhej strane subjektívne vnímaná nižšia kvalita života bola identifikovaná u rodičov, ktorí v dôsledku starostlivosti o dieťa nadobudli pocit, že nemajú veci pod kontrolou; ktorí si v dôsledku starostlivosti o dieťa nedokážu užívať voľné chvíle; ktorým sa v dôsledku starostlivosti o dieťa zhoršili vzťahy v rodine; ktorí chodievajú s dieťaťom menej často do spoločnosti.

Pri sledovaní záťaže v starostlivosti o dieťa so špecifickými potrebami boli zistené očakávania pomoci od profesionálneho pracovníka v poradenských rozhovoroch pre rodičov zameraných na zlepšovanie vzťahov medzi členmi najbližšej rodiny, v poradenských rozhovoroch zameraných na zlepšovanie vzťahov so známymi a priateľmi, pri ekonomickej situácii rodiny a pri duchovných otázkach.

Pri zisťovaní potreby pomoci od profesionálneho pracovníka a jej frekvencie podľa veku dieťaťa so zdravotným postihnutím boli rodičia rozdelení do dvoch kategórií detí so špecifickými potrebami, o ktoré sa starajú, a to mladších detí od 4 do 15 rokov a starších detí od 16 do 18 rokov. Zo zistených údajov vyplýva, že takmer 1/3 rodičov mladších detí by privítala takúto výpomoc raz za týždeň, o čosi viac ako 1/5 si zvolila variant nikdy a tretím najfrekventovanejším variantom bola položka raz za dva týždne. Rodičia starších

detí najčastejšie uprednostnili v rovnakom skóre tri varianty možností: raz za týždeň, menej často, nikdy. V tejto súvislosti je dôležité zistenie, že intenzívnejšiu pomoc od profesionálneho pracovníka potrebujú rodiny s mladším dieťaťom, t. j. vo vekovej kategórii od 4 do 15 rokov.

Z odpovedí rodičov detí so zdravotným postihnutím týkajúcich sa pocitu šťastia vyplýva, že viac ako 4/5 z nich sa cíti byť šťastnými. Viac ako polovica respondentov uviedla, že zdravotné postihnutie dieťaťa ovplyvnilo ich partnerský vzťah. Výskum naznačuje životnú realitu rodín s dieťaťom so špecifickými potrebami. Ukazuje silný potenciál týchto rodín. Rodiny, ktoré dokážu prijať túto náročnú situáciu, prežívajú život plnohodnotne. Štúdia poukazuje predovšetkým na potrebu podpory takýchto rodín hneď na začiatku, kedy sa dieťa narodí, a to najmä formou sociálneho sprevádzania. Sociálne sprevádzanie by mohlo byť súčasťou včasnej intervencie, ktorá na Slovensku je už definovaná v zákone o sociálnych službách. Sprevádzanie ako nový druh podpory na Slovensku nie je ešte profesionalizované. Skúsenosti zo zahraničia, kde sociálne sprevádzanie rodín je už bežnou formou pomoci, ukazujú jeho opodstatnenosť.³¹

Ďalšie výskumy odhaľujú zaujímavú skutočnosť v životných postojoch seniorov. Ide o istú rozporuplnosť medzi: „byť k dispozícii“ a „deliť sa o skúsenosť“. Seniori čakajú pozvanie od mladých, aby boli zapojení do výchovy a pomoci s deťmi. Radi by trávili voľný čas s vnúčatami, ale zároveň chcú mať priestor pre seba, svoje aktivity. Sú k dispozícii pre mladších a svoje vnúčatá iba v čase, ktorý si sami určia, resp. vyberú. Prináša to istú limitáciu do možnosti, ako a kedy sa dá so starým rodičom počítať v rámci pomoci. V seniorском veku už svoju produktivitu nemožno merať fyzickou silou, ale

³¹ Porov. ŠMIDOVÁ, M., KOLLÁROVÁ, M.: Kvalita života rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím. In : *Zborník zo sympózia PROFAMILY 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos SJ, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 159-160.

seniori môžu byť rovnako prínosom pre rodinu, vzťahy či sociálne okolie svojimi skúsenosťami a prítomnosťou.³²

Zaujímavé sú empirické zistenia z iných prieskumov o vzťahu seniorov k postaveniu svojich detí v sústave podporných činiteľov pri starostlivosti o starších ľudí. Samotní starší ľudia v prípade, že sa nedokážu sami o seba postarať, sa stále najčastejšie obracajú na vlastné deti, prípadne ešte na iných príbuzných a susedov. Reálnou alternatívou sú tiež situácie, kedy si starší ľudia za potrebné služby platia sami. Rozdiely v odpovediach o potrebe pomoci inými v rokoch 2004 a 2018 sú síce výrazné (respondenti v novšom prieskume deklarovali podstatne nižšiu potrebu pomoci zo strany iných), ale zachovávajú sa vyššie očakávania od detí a nižšie od ostatných ľudí. Čo sa týka kategórie osôb starších ako 75 rokov, tu sa v roku 2004 relatívne viac než u priemeru populácie vyskytovali odpovede o potrebe pomoci inými, avšak v roku 2018 už prakticky neboli rozdiely o potrebe pomoci inými oproti priemeru celej sledovanej populácie. Jednoznačne vychádza, že seniori v súčasnosti uprednostňujú posilnenie domáceho opatrovania, keď vyše 62% je za vyššiu štátnu podporu pre opatrovanie v domácom prostredí než v prostredí rozličných zariadení (len 22,5% opýtaných). Tento názor je posilnený vtedy, keď senior vychoval viac detí (za väčšiu podporu opatrovania v zariadeniach hlasovalo 31% seniorov, čo vychovali jedno dieťa, ale len 15,3% seniorov, čo vychovali tri a viac detí) a keď senior býva vo väčšom meste (za väčšiu podporu opatrovania v zariadeniach hlasovalo 21,6% seniorov bývajúcich v obciach do dvetisíc obyvateľov, ale až 32,1% seniorov bývajúcich v mestách s 50-tisíc až 100-tisíc obyvateľmi). Málo nadšenia pre väčšiu podporu opatrovania v zariadeniach prejavili najstarší seniori vo veku 75+ rokov – len 18,5% oproti 64,1%, ktorí boli za podporu opatrovania doma.³³

³² JAMBOROVÁ, R.: Medzigeneračná pozícia seniora a odovzdávanie životných skúseností. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos SJ, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 131.

³³ Porov. BEDNÁRIK, R.: *Prieskum socioekonomickej situácie seniorov na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2019, s. 21.

Rodina je pre vnúcatá školou medziľudských vzťahov. Na začiatku nášho života nás utvárajú najmä ľudia, ktorí sú v našej blízkosti. Dieťa vidí, ako sa majú dospelí v rodine radi, vníma vzťahy a atmosféru medzi jednotlivými členmi rodiny. Vidí, ako sa vedia dohodnúť, dorozumieť, zladit' svoje osobné želania a možnosti so želaním a možnosťami iných. V každodennom spolunažívaní svojich blízkych prijíma svoj budúci model správania sa. Vďaka prítomnosti starších rodičov či prarodičov sú mýty o umieraní a smrti človeka odtabuizované. Dieťa poznáva, že starší človek niekedy zoslabne, potrebuje pomoc, prípadne aj odbornú starostlivosť. Staršia generácia odovzdáva skúsenosti, pomáha mladšiemu, aby sa zakorenil, a tak mohol rásť. Starší ľudia sú učiteľmi životnej múdrosti. Majú veľa skúseností, vedia z nich urobiť poučenia a odovzdať ich iným. Počúvať staršieho človeka môže byť zaujímavejšie ako čítať knihy. To však predpokladá, že si mladý človek dokáže nájsť čas a má záujem počúvať starších ľudí a zhovárať sa s nimi.³⁴

Podľa Šmidovej sa súčasný svet ocitá na križovatke myslenia a utvárania nových princípov a chápania hodnôt, tradícií a potrieb. Hodnoty, ktoré sú prirodzené a sú tradičnými hodnotami, si musíme chrániť. Ochrana nie je iba vecou spoločnej diskusie, ale najmä zodpovednosťou súčasnej generácie, ktorá musí premostovať a chrániť otázky rodiny a spolupatričnosti k miestu a rodinným tradíciám. Výzvou pre seniora v rámci integrálnosti svojej životnej histórie je aj umenie odpúšťať. Odpúšťať sebe aj iným. Odpustenie však nie je iba akcia, ktorá je negatívna alebo bolestivá. Odpustenie nie je ani akciou iného, ale predovšetkým seba samého ako odpúšťajúceho. Odpustenie ako vnútorná práca je dôležité preto, aby sme mali voľnú a slobodnú myseľ. Hlboké odpustenie má kontakt s našim vnútorným hnevom. Môžeme sa pýtať sami seba, čo potrebujeme pre to, aby sme vedeli odpustiť, a čo potrebuje urobiť naša rezistencia. Odpustenie sebe alebo iným znamená nechať odísť! Nechať odísť príbeh, averziu, stres, seba... Odpustenie sebe je sloboda od hnevu,

³⁴ Porov. HROZENSKÁ, M. a kol.: Sociálna práca so staršími ľuďmi. In : Jamborová, R. *Komunitné služby pre seniorov*. Martin : Osveta, 2008. 1.vyd., s. 32-36.

viny či hanby. Odpustenie je dobrý príklad kultivovanosti nášho života.³⁵ Pojem odpustenia je momentom, ktorý prináša človeku pokoj, spokojnosť a zvýšenú mieru šťastia. Životné aj dejinné skúšky preverujú spoločný postoj k uchovaniu hodnôt a medzigeneračnej súdržnosti.³⁶ Každý senior je jedinečnou bytosťou žijúcou v istom sociálnom systéme. Môže to byť širšia či užšia rodina, priatelia, známami, kolegovia, ale aj sídelná komunita v makroprostredí štátu so svojimi právnymi a morálnymi normami, dokonca aj európske či svetové spoločenstvo.³⁷ V období seniorského veku je dôležité, aby sme „rozsvietili“ svetlo tam, kde je tma. A pritom kráčali k cieľu v múdrosti a hľadaní toho, čo vedie k dobrému a plnšiemu životu jednotlivca aj spoločnosti pri hľadaní možností medzigeneračnej podpory a dialógu.³⁸

1.5. Tradičná rómska rodina

V roku 2018 bolo na Slovensku rizikom chudoby ohrozených 12,2% obyvateľstva. Podľa typu domácností boli chudobou ohrozené najmä domácnosti s 3 a viac závislými deťmi (36,7%), ktorých možno považovať za vôbec najohrozenejší typ domácnosti. Trend zvyšovania ich podielu je stály. Vo zvýšenej miere sú ohrození aj osamelí rodičia s najmenej jedným dieťaťom, čiže neúplné rodiny

³⁵ Porov. SINGH, D. K.: *The grace in aging. Awaken as you grow older*. Somerville, MA 02144, USA, s.163-164.

³⁶ Porov. ŠMIDOVÁ, M.: *Dozrievanie v láske*. Trnava : Dobrá kniha, 2014. s. 11.

³⁷ Porov. STOJÁKOVÁ, M., PAVELKOVÁ, J.: Dostupné online : <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/socialny-rozmer-starnutia-populacie> [cit. 17.03.2020].

³⁸ Porov. JAMBOROVÁ, R.: Medzigeneračná pozícia seniora a odovzdávanie životných skúseností. In : *Zborník zo sympózia PROFAMILY 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos SJ, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 130-132.

(36,7%). Domácnosti so závislými deťmi boli omnoho viac ohrozené rizikom chudoby ako domácnosti bez závislých detí (7,3%).³⁹

Pohľad médií, resp. medializovaná chudoba má celkom inú podobu. Sú to obvykle rómske rodiny, ktoré zväčša patria do prvej skupiny domácností, a bezdomovci, ktorí však patria do najmenej ohrozeného typu domácností. Zaiste nemožno brať ako smerodajný údaj sčítanie ľudu v roku 2011, podľa ktorého sa k rómskej národnosti prihlásilo 105 738 obyvateľov⁴⁰, nakoľko časť rómskeho obyvateľstva si zvolila slovenskú alebo maďarskú národnosť. Expertné odhady Ministerstva zahraničných vecí SR v roku 2004 uvádzali až približne 320 tisíc príslušníkov rómskeho etnika.⁴¹ Podľa výskumu „Rómovia na Slovensku – Základné charakteristiky rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciácie“ žilo v roku 2010 v slovenských obciach 352 924 Rómov, ktorí mali v týchto obciach trvalý pobyt. Z toho skupinu, ktorá žije v rozptyle, tvorí 121 515 obyvateľov tvoriacich 34,4% z celkového počtu Rómov. Druhá časť rómskej populácie, tvorená 190 950 obyvateľmi (54,1%), žije koncentrovane v 967 areáloch (osadách alebo sústredená v rámci intravilánu obcí).⁴²

Výsledky tohto výskumu sa najviac približujú realite, čo však znamená, že rómske etnikum tvorí necelú polovicu obyvateľov

³⁹ EU_SILC_ Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia, ŠÚ SR, 2019, s. 13. ISBN 978-80-8121-695-4. Dostupné online : https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/e1807669-1a3e-40fc-baa7-24309437f0f0/EU_SILC_2018_Indikatory_chudoby_a_socialneho_vylucenia.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e1807669-1a3e-40fc-baa7-24309437f0f0-m55U4ez (17.03.2020).

⁴⁰ Porov. Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011, Obyvateľstvo podľa národnosti. Bratislava : Štatistický úrad SR, 2012, s. 7.

⁴¹ Porov. Šiesta, siedma a ôsma periodická správa Slovenskej republiky k Dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie. In : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_06AD69E1BC6A21, s. 3 (2.9.2013).

⁴² Porov. MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., MUŠINKA, A., ŽIDOVÁ, A.: Rómovia na Slovensku – základné charakteristiky rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciácie. In : Penczes, J., Radics, Z. (editori): *Roma population on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges*. Debrecen, 2012, s. 77-104.

Slovenska ohrozených rizikom chudoby. Toho názoru je aj Levická, ktorá pokladá za falošný mýtus šíriaci sa v súčasnej slovenskej spoločnosti, že viacdenná/mnohodenná rodina je práve rómska rodina. Na prelome storočia sa dokonca v odbornej literatúre môžeme stretnúť s názorom, že viac- či mnohopočetné rodiny sa spájajú s rómskym prostredím. Levická sa kriticky stavia k takému mýtu, ktorý je postavený na ekonomickom až hedonistickom základe spojenom s druhou demografickou revolúciou. Podobne považuje za mýtus tvrdenie, že viacdenná/mnohodenná rodina je odchýlka od normálu. Asi nie je možné jednoznačne určiť, kedy sa tieto dva pojmy udomácnili v našom prostredí. V každom prípade už v 70. rokoch 20. storočia sa termín viacdenné rodiny používal na označenie rodín, ktoré mali 4-7 detí. Rodiny s väčším počtom detí sa potom často označovali ako mnohodenné. Môžeme konštatovať, že v priebehu približne polstoročia sa zmenilo vnímanie predtým bežnej slovenskej rodiny, ktorá ešte v prvej polovici 20. storočia mala zvyčajne 4-6 detí, na rodinu, ktorá je počtom svojich detí mierne nadštandardná. Začiatkom 90. rokov už ako ideál vystupuje štvorčlenná rodina, teda rodičia a dve deti, prípadne iba jedno.⁴³

Významným fenoménom z hľadiska demografického vývoja na Slovensku je rómska rodina, ktorá je zvyčajne početná a viacgeneračná. Má v sebe veľký potenciál, ktorý však nemôže rozvinúť pre nepochopenie a nesprávnu pomoc zo strany majoritnej spoločnosti. Tradičná rómska rodina je charakteristická komunitným životom a absenciou delenia rolí na verejné a súkromné. O tom, ako vyzeral tradičný model rómskej rodiny v jej indickej pravlasti, nám však žiadne písomné pramene nič nehovoria. Historicky išlo o viacgeneračné endogamné veľkorodiny, ktoré sa rozdeľovali podľa spôsobu obživy. Veľkorodiny aj v súčasnosti pozostávajú zo vzťahov širokého príbuzenstva a ich spájaním vznikajú fajty – rody. Tie boli v indickej pravlasti spájané do kastového systému. Do rodu alebo fajty rodiny

⁴³ LEVICKÁ, J.: Súčasná slovenská viacdenná rodina – mýty a realita. In : *Rodina v súčasnom svete : Mnohodenná rodina – bremeno alebo zdroj sily?* Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 63-64.

patria všetci príbuzní z príbuzenskej línie z otcovej strany a z matkinej strany, a pamäť všetkých v tomto rode siaha až do hlbokkej minulosti. Rozšírená rodina, ktorá tvorí fajtu a do istej miery sa s ňou aj prekrýva, sa nazýva famelijs. Tvoria ju príbuzní oboch rodičov, ktorí siahajú až do štyroch či piatich žijúcich generácií, vrátane potomkov spoločných pradedov alebo prapradedov. Rodinné povinnosti, ktoré zahŕňajú starostlivosť o chorých, hladných či mŕtvych z rodiny, sa striktnejšie vzťahujú na bližšiu rodinu. V mestách sa povinnosť postarať sa o príslušníkov širokej rodiny odráža aj väčším počtom Rómov žijúcich v bytoch. V osadách tieto veľké famelijs žijú pohromade a často ich charakterizuje aj lokálne umiestnenie. V blízkosti rodičovského domu sa pristavujú domy detí, ktoré sa chcú osamostatniť, ale zároveň zostať v blízkosti rodičovského domu a svojej famelijs. Život rodiny v tesnom fyzickom kontakte vytvára dodnes tzv. „intuitívnu komunikáciu“, pri ktorej sa posilňuje druh neverbálneho dorozumenia.⁴⁴

Každý ľudský vzťah, osobitne tie v rodine medzi manželmi navzájom a medzi rodičmi a deťmi, budujú tri piliere: City – Dôvera – Závazok. Základom vzťahu človeka je prejavovaná láska, čo je realizovaný vzťah. Fenomén lásky je prítomný tak v citových prejavoch, ako aj v prehlbujúcej sa dôvere voči partnerovi, v spoľahnutí sa na neho. Láska veľmi často berie na seba podobu rozhodnutia a záväzku. Je preto podstatnou súčasťou záväzku, verejného sľubu, ktorým sa aj navonok vyjadruje rozhodnutie pri druhom človeku vytrvať v dobrom i v zlom, v zdraví i chorobe, v šťastí i nešťastí. Láska ako autonómna sila musí zostať slobodná, aby mohla byť darom. Keď vzťah lásky nahľadá nejaký problém, začne v ňom proces krízy. Pravdepodobné je, že sa problém bude prezentovať práve v oblasti niektorého z týchto pilierov.⁴⁵ Je zaujímavé, že v tradičných róm-ských rodinách je rozvod prakticky neznáma vec.

⁴⁴ Porov. ZÁBAVOVÁ, S.: Rómske rodiny a ich stabilita. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 54.

⁴⁵ Porov. POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017, s. 116-117.

Zábavová uvádza, že ženy síce nemajú v rómskej rodine popredné miesto, no zvyčajne sú jej najsilnejšími stabilizátorkami. Za cenu vlastnej obety, križa a vernosti zväzku, ktorý niektoré nemajú ani potvrdený úradmi, a hlavne z lásky k manželovi a deťom neopustia rodinu ani vtedy, keď je manželstvo v kríze. Na základe ich príkladu môžeme konštatovať, že deti, láska k manželovi a deťom, obeta, vernosť zväzku a rodine sú silnými stabilizátormi rómskych rodín v Jarovniciach. Nielen u žien, ale aj u mužov sa zároveň silno objavovali ďalšie stabilizátory: solidarita, súdržnosť a vzájomná pomoc a úcta v dobrom aj v zlom. Tieto stabilizátory sa prejavujú nielen v emocionálnej, ale aj praktickej ekonomickej a materiálnej rovine. Ďalšími stabilizátormi v rómskej rodine u všetkých respondentov – mužov aj žien – sú: rozhovor, odpustenie, zmierenie. Rómovia v rozhovoroch porovnávali rómsku a slovenskú rodinu. Sami tvrdili, že kým slovenská je viac zameraná na budúcnosť, rómska žije viac v prítomnosti, ale že ich určite spája láska k deťom a k sebe navzájom. Sami však tvrdili, že nepoznajú spôsob života v slovenskej rodine tak dobre, aby ho mohli hodnotiť, pretože v nej nikdy nežili. Žijú v rómskej a vedia, aké je to v nej. Z počutia a z toho, čo vidia, však konštatovali, že výhodou slovenskej je, že nemusí trpieť takou chudobou ako rómska a že manželia si ľahšie nájdu prácu, lebo sú vzdelaní. Niektorí sa tým automaticky priznali, že je chybou, keď v rómskej rodine nie sú deti dostatočne vedené ku vzdelaniu. Podozreli však, že v slovenskej rodine sa viac hovorí o majetkoch, práci, rozvodoch či potratoch, a že v rómskej je to viac o vzťahoch. Aj v tých rómskych rodinách, v ktorých manželia pracujú, sa viac žije vzťahmi ako záležitosťami okolo majetkov. Môžeme konštatovať, že nefinančné stabilizátory sú v rómskych rodinách silnejšie ako stabilizátory finančné. Aj keď ani tie sa nedajú opomenúť.⁴⁶ V rómskych rodinách v Jarovniciach sa potvrdili stabilizátory, ktoré ako stabi-

⁴⁶ Porov. ZÁBAVOVÁ, S.: Rómske rodiny a ich stabilita. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 60.

lizátory svojej rodiny definovali v roku 2018 manželia Mištinoví, a to vernosť zväzku, služba jeden druhému a služba iným rodinám.⁴⁷

1.6. Výzvy ako podporiť stabilitu rodiny

Vysoký počet rozvodov a empirické zistenia odhaľujú skutočnosť, že manželia nemajú dostatok času alebo dostatočnú motiváciu na rozvoj vzájomných vzťahov. Chýba čas pre deti, a to najmä u otcov. Manželstvo a rodina poskytujú človekovi primárnu možnosť naplnenia jeho spoločenskosti v partnerstve, ktorého základom je láska, a tá je vyjadrením plnosti človeka. Láska však nie je jednorazový akt, ale proces ustavičného zblížovania dvoch životných prúdov v toku času. Ak má byť láska plná, musí byť definitívna a mať aj svoj transcendentný rozmer. Vzťahy sa v súčasnosti javia ako tajomstvo a trpia jednou zvláštnou chorobou, a to strachom z rozhodnutia. Ľudské vzťahy sa nevyvíjajú len biologicky, ale aj prostredníctvom slobody voľby. Nezodpovedaná láska zostáva v štádiu prežívania zamilovanosti. Človek potrebuje sebauskutočnenie a sebauvedenie, a to sa bez spojenia celoživotnej lásky stráca. Ak sa človek odváži k tomuto skoku, paradoxne zistí, že sa sny nestrácajú, ale sa začínajú realizovať. Je tu potrebný čas, v ktorom sa proces zaľubenia a lásky môže rozvíjať.⁴⁸ Nedostatok času pre rozvoj lásky vedie k jeho zanedbaniu a často aj ku konfliktom, z ktorých vyrastie dôvod pre rozvod.

Rodina jednoznačne potrebuje viac času na pestovanie vzájomných vzťahov, čo je vidno aj z empirických výskumov. Je to predo-

⁴⁷ Porov. MIŠTINA, I., MIŠTINOVÁ, M.: Svedectvo manželov o stabilizátoroch rodiny. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 38-41.

⁴⁸ Porov. HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursa Baumanna. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 92.

všetkým obmedzenie spoločného času množstvom času stráveným v zamestnaní a cestou do neho, čo ovplyvňujú vonkajšie i vnútorné faktory. Na prvom mieste je finančné zabezpečenie rodiny, sú to zárobky rodičov a finančné prostriedky štátnej politiky na podporu rodiny. Sú to podpory v materstve, detské prídavky, rodičovské príspevky a príspevky na starostlivosť o dieťa. Prídavky na deti v Slovenskej republike patria k najnižším v EÚ, avšak v kombinácii s daňovým bonusom pre rodiny zarábajúcich rodičov sa Slovensko radí k štedrejším krajinám bývalého „sovietskeho bloku“. V porovnaní s detskými prídavkami poskytovanými v ekonomicky bohatých krajinách sú však detské prídavky na Slovensku stále nízke. Bolo by potrebné diferencovane podporiť rodiny nielen v období starostlivosti o najmenšie deti do 3 rokov veku, ale aj v období starostlivosti o štuďujúce deti. Taktiež by bolo vhodné finančne podporiť tri- a viacdetné rodiny (napríklad tým, že sa zvýši detský prídavok na tretie a každé ďalšie dieťa). Strategickým cieľom by malo byť dostať sa vo výdatnosti dávok aspoň na priemer EÚ.⁴⁹ Je to výzva prehodnotiť slovenský rutinný model pracovnej angažovanosti a podporiť nižšie pracovné úväzky v kombinácii s osobitnými benefitmi (poskytovanými nielen podnikmi, ale aj štátom) pre pracujúcich rodičov. Tu sa javí, že základné faktory podporujúce stabilitu manželstva a rodinu sú čas a finančné zabezpečenie rodiny.

Ani dostatok voľného času však ešte nie je zárukou stabilného manželstva a rodiny, nakoľko o tento čas sa uchádza často vlastná profesia a mnohí majú problém vyvážené rozdeliť svoj čas medzi rodinu a profesiu. Stále menej žien je ochotných zostať v domácnosti a venovať sa rodine, čo chápu neraz ako neplatenú pomocnicu v domácnosti. Najmä manželia s vysokoškolským vzdelaním tvoria obvykle dvoj kariérne manželstvá, ktoré sa stávajú čoraz častejšími. Ženy sa cítia akoby rozdvojené medzi prácou a rodinou. Chcú sa venovať svojej profesii naplno, no pritom by sa rady venovali aj svo-

⁴⁹ Porov. BEDNÁRIK, R.: Prorodinné sociálne dávky a benefity v medzinárodnom porovnaní. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 35-47.

jej rodine, čo ich často deprimuje, lebo obe povinnosti si vyžadujú čas. Zvlášť intenzívne pociťujú toto napätie mladí ľudia, ktorí počas svojho štúdia a nástupu do zamestnania nadobudli skúsenosť koha-bitácie. Mladé páry, ktoré roky brali ako samozrejmosť konzumné možnosti a výhody vysokej privátnej aj pracovnej mobility, sa ťažko vyrovnávajú s nárokmi rodiny. Cítia, že vzťah prichádza do konfliktu s novými nárokmi namiesto toho, aby sa stabilizoval. Toto napätie medzi rodinným životom a profesionálnou kariérou je pre fungovanie ich rodiny riskantným aktom udržiavania rovnováhy.⁵⁰

Zosúladenie rodinných a profesionálnych úloh je dôležitým prvkom fungovania všetkých profesijných skupín, osobitne sa to ukazuje napríklad v prípade lekárskeho rodu. Špecifiká profesií a sociálna záťaž s nimi spojená sú rôzne. Ukazuje sa potreba vyváženosti rodinného a pracovného života.⁵¹ Nie každá dvojica dokáže sama nájsť vyváženosť, preto je často potrebná odborná pomoc na vyváženosti týchto dvoch aspektov života. Ďalšou výzvou je potreba väčšej prítomnosti mužov a otcov v rodine a vo výchove detí. Dieťa potrebuje zažiť v detstve väzbu bezpečia, pevného puta k rodičovi, potrebuje mať skúsenosť s bezpodmienečnou láskou a s naplnenou potrebou dotyku a telesného kontaktu (*body attachment*), aby malo na čom stavať v dospievaní pri procese odpútania sa a separácie od pôvodnej rodiny.⁵²

Preto ak dieťa skutočne niečo potrebuje, tak je to pravidelný kontakt s obidvoma rodičmi. Pokiaľ sú rodičia príliš zamestnaní budovaním vlastného bezpečného zázemia, nezostáva im čas a ani sily reagovať na výchovné potreby svojich detí. Zabúdajú na to, že

⁵⁰ Porov. HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursy Baumanna. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 91.

⁵¹ Porov. STĘPKOWSKA, J.: Work – Family life Balance na przykładzie kobiet w grupie zawodowej lekarzy w Polsce. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 63.

⁵² Porov. POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017, s. 206.

lásku v partnerských i rodičovských vzťahoch treba nielen vytvárať, ale aj obnovovať. Súčasný svet čelí mnohým problémom, na ktoré sa horúčkovo hľadajú riešenia. Myslíme si, nech už to znie akokoľvek pateticky a naivne, že na prekonanie problémov súčasného sveta bude potrebná v prvom rade obrovská dávka lásky. Deti však nie sú materiál, ktorý spracujeme podľa vlastných predstáv, ale jedinečné živé bytosti, ktoré majú svoj životný príbeh a túžia po objavení seba samých i sveta. Každé dieťa chce byť objavené a uistené, že je niečím výnimočné a pre tento svet potrebné. V priestore rodiny sa vytvára silové pole vzťahov otec – matka – deti, čo je jeden z kľúčových momentov ovplyvňujúcich výchovu. Keď hovoríme o výchove, hovoríme o vzťahoch, keď hovoríme o vzťahoch, hovoríme o čase.⁵³ Je dobré, ak má dieťa navyše pravidelný kontakt aj so svojimi starými rodičmi, čo si opäť vyžaduje čas.

Napokon sa tu ukazuje potreba učiť sa lepšie zvládať konflikty a záťažové situácie. Efektívna prevencia manželských nedorozumení a kríz by mala mať prioritné miesto v pomoci rodinám, pretože rozvod prvotne prináša osobnostnú spirituálnu krízu, po ktorej druhotne nastupuje porozvodová psychická ujma, ktorá môže trvať dlhodobo. Fenomén rozvodu je strašiakom manželských párov novej generácie. Je fenoménom modernity a rozvodovosť je v skutočnosti len na začiatku. Nie je to však proces vyznačujúci sa absolútne deterministickým charakterom. Ďalšie smerovanie tohto trendu je do značnej miery v našich rukách a zodpovednosť zaň spočíva v značnej miere na našich pleciach.⁵⁴

Skúsenosť ukazuje, že konflikty sú všade, či už v politike, ekonomike, školstve, zdravotníctve, ale aj v rodine, medzi generáciami, rôznymi etnickými skupinami a náboženstvami, ba dokonca

⁵³ Porov. PODMANICKÝ, I.: Pedagogické aspekty dozrievania osobnosti v rodine. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csongos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 37.

⁵⁴ Porov. HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursy Baumanna. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csongos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 98.

aj v rámci kresťanského spoločenstva, jednoducho povedané v celej našej spoločnosti. Natíska sa preto otázka, či existuje ľudský život bez konfliktov. Bez veľkých úvah a obáv z omylu môžeme odpovedať záporne. Z toho vyplýva, že ani jedna rodina nežije bez konfliktných situácií a jediné, čo sa s danou situáciou dá urobiť, je hľadať také spôsoby riešenia vzniknutých konfliktov, ktoré svojimi dôsledkami nebudú mať deštruktívny dopad na vzťahy v rodine a na celú ľudskú spoločnosť. Dokonca sa domnievame, že konflikty môžu mať pozitívnu hodnotu, ak nás posunú v hľadaní spoločných riešení ďalej. Rodinné vzťahy sú oblasťou, kde existuje najväčší priestor pre nedorozumenia a negatívne dôsledky konfliktov. Celá situácia je ešte viac komplikovaná skutočnosťou, že sa veľakrát mylne domnievame: ak máme radi druhých a oni majú radi nás, tak musíme zákonite tie isté veci vnímať totožne. V skutočnosti to však vôbec neplatí a táto odlišnosť je častým zdrojom konfliktov.⁵⁵ Osobitne to vidno v záťažových situáciách, akými je napríklad narodenie zdravotne postihnutého dieťaťa.

⁵⁵ Porov. SCHWARZ, M.: Sociálno-psychologické faktory pri riešení konfliktov v manželskom vzťahu. In : *Možnosti výchovy a pastoraácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 63.

2. Strategické ciele a ich odôvodnenie

Základným princípom stratégie na pomoc stabilnej rodine je podpora rodiny v celom procese jej vzniku, trvania a rozvoja, obzvlášť v záťažových situáciách, ktoré vedú k jej rozpadu. Osobitný dôraz sa kladie na prevenciu negatívnych vplyvov a podporu v oblastiach, ktoré predstavujú rizikové faktory pre stabilitu manželstva a rodiny tak po finančnej, ako i po nefinančnej stránke. Z hľadiska finančného ide o formy štátnej podpory rodiny, ako i o formy podpory na komunálnej úrovni. Z hľadiska nefinančnej podpory ide o podporu vnútrorodinných aktivít, ktoré smerujú k jej upevneniu a svojpomoci, o podporu výchovy a vzdelávania v inštitucionálnej forme, ako aj v neformálnej forme rozličných združení a hnutí. Osobitnú pozornosť bude potrebné venovať sieťovaniu dobrých iniciatív v slovenskom kontexte a inšpirovaním sa dobrými príkladmi zo zahraničia. V nasledujúcom texte predstavíme jednotlivé strategické ciele s podrobnejším zdôvodnením a uvedením dobrých príkladov, ktoré môžu byť inšpiráciou pre konkrétne rozpracovanie a realizáciu strategických cieľov.

2.1. Sociálno-ekonomické zabezpečenie rodín

V priebehu desiatich rokov je potrebné podstatne zvýšiť výdatnosť podpory rodín a detí zo strany štátu. Dosiahnuť to zvýšením

podielu prostriedkov štátu vynakladaných ročne na podporu detí a rodín zo súčasných 1,6% HDP na úroveň priemeru EÚ, čo je 2,4%, teda zvýšenie o 0,8 percentuálneho bodu. V prípade, že by sa za cieľ stanovilo vyrovnáť sa susednému Rakúsku, by tento rast musel byť o 1,2 percentuálneho bodu, čo je prakticky rast o 75%. Pritom je potrebné rátať s dynamikou tohto ukazovateľa a s infláciou. Z hľadiska demografického je zas cieľom priblížiť sa celkovej plodnosti na úrovni 2,1, čo je zachovná hranica reprodukcie. Zvýšiť výdatnosť prídavkov na deti s odstupňovaním podľa poradia s výrazným zvýšením na tretie a ďalšie dieťa. Materské dávky, ktoré sú doteraz diferencované podľa výšky platenia poistného a ich sumy sa blížia sumám zárobkov z predchádzajúceho obdobia (na Slovensku treba platiť poistné aspoň 9 mesiacov, čím patríme k tým „prísnejším“ krajinám), poskytnúť aspoň v priemernej výške aj ostatným rodinám s „nepracujúcimi“ ženami, ktoré v terajšom systéme dostávajú v období tesne po narodení dieťaťa podstatne nižšiu pomoc. Výrazne zvýšiť podporu rodičov, ktorí sa starajú o tri a viac detí, aby sa znížilo ich ohrozenie chudobou, a tiež podporiť tie matky, ktoré pracujú na skrátenej úväzok. Mix jednotlivých opatrení pretaviť do konkrétnych taktických krokov, ktoré prinesú spoločnosti signály, že štátu na rodine záleží osobitným spôsobom. Je to závislé od rastu ekonomiky štátu, no bez toho, aby spomenuté ciele boli prioritou, sa nezlepší ani demografická situácia a ekonomický rast. Zvýšiť štátnu podporu na opatrovanie seniorov v rodine.

Vlády vynakladajú nemalé prostriedky na podporu detí a rodín. V priemere za EÚ je to 2,4% z HDP – a to v roku 2009, ako aj v roku 2016 (v čase prípravy príspevku najnovší údaj o výdavkoch bol za rok 2016). Viac ako priemer vynakladali v roku 2009 na podporu detí a rodiny vlády v 11 krajinách, v roku 2016 to boli vlády v 8 krajinách – v Dánsku (3,4% HDP), Luxembursku (3,3%), Nemecku (3,2%), Fínsku (3,1%), Švédsku (3,0%), Rakúsku (2,8%), Spojenom Kráľovstve (2,6%) a vo Francúzsku (2,5% HDP). Slovensko vynakladalo na podporu detí a rodiny 1,7% z HDP v roku 2009 a 1,6% z HDP v roku 2016, čiže patríme ku krajinám, ktoré vy-

nakladajú podstatne menej prostriedkov na podporu detí a rodiny, ako je priemer EÚ. Nie sme však na tom najhoršie – celkovo v roku 2016 bolo ešte 9 takých krajín, ktoré minuli na deti a rodiny menej ako Slovensko (z pohľadu HDP v roku 2016 1,6%, pričom v roku 2009 to bolo 1,7%). Údaje hovoria aj o tom, že vo viacerých krajinách s podielom populácie detí (vo veku 0-19 rokov) vyšším ako je priemer EÚ, je suma výdavkov na podporu detí a rodiny nižšia ako priemer EÚ. V roku 2016 tak tomu bolo v Belgicku, Holandsku, Írsku, na Cypre, v Rumunsku a v Estónsku. Avšak v Nemecku, hoci je tam nižší podiel detskej populácie (v roku 2016 len 18,4%), je podiel výdavkov na podporu detí a rodiny vyšší (3,2% z HDP) než priemer EÚ.⁵⁶

Aby sme si priblížili predstavu, čo by musela slovenská vláda vynaložiť na podporu detí a rodiny na priblíženie sa situácii v EÚ a dosiahnutie priemeru EÚ musela by znásobiť výdavky 2,9-krát. Aby sme dosiahli Fínsko a Nemecko, by výdavky museli vzrásť 5,1-násobne, v prípade Francúzska 3,4-násobne, Talianska 2-násobne a v porovnaní s Poľskom o 19%. Pripomeňme, že na Slovensku v období pred rokom 1990 bola výdatnosť detských prídavkov pre dvojdetnú rodinu na úrovni 25% zárobkov, kým dnes je to na úrovni 5% priemerných zárobkov. Alebo môžeme spomenúť našu skúsenosť z obdobia pred 15-20 rokmi, keď sa suma dávky na dieťa vypočítavala podľa výšky príjmov domácnosti a podľa veku dieťaťa. Až keď sa usúdilo, že ide o veľmi malé sumy, prisúdila sa rovnaká suma pre každé dieťa. Výdatnosť detských prídavkov je v zásade tiež podmienená ekonomickými možnosťami krajín EÚ a aj v tejto oblasti pretrvávajú rozdiely medzi ekonomicky silnejšími a ekonomicky slabšími krajinami. Pretrvávajú napríklad výrazné rozdiely v detských prídavkoch medzi západnými a východnými krajinami EÚ. Sú však určité signály, že v niektorých „východných“ krajinách sa sumy tejto dávky priblížili tým v „západných“ krajinách. Naprí-

⁵⁶ Porov. BEDNÁRIK, R.: Prorodinné sociálne dávky a benefity v medzinárodnom porovnaní. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 37.

klad Estónsko vypláca na prvé a na druhé dieťa po 60 EUR mesačne a na tretie a každé ďalšie dieťa v rodine 100 EUR mesačne. Navyše ako bonus sa tu vyplácajú prídavky na rodiny s viacerými deťmi (3-6 detí 300 EUR mesačne, na 7 a viac detí 400 EUR mesačne).⁵⁷

Príspevok na dieťa v Rakúsku sa odvíja od veku dieťaťa a počtu detí: od 0 do 3 rokov – 114 EUR mesačne; od 3 do 10 rokov – 121,90 EUR mesačne; od 10 do 19 rokov – 141,50 EUR mesačne; od 19 rokov – 165,10 EUR mesačne. Celková mesačná výška prídavkov na deti sa zvyšuje podľa počtu detí, a to nasledovne: ak sa poskytuje na dve deti, potom na každé dieťa o 7,10 EUR; ak sa poskytuje na tri deti, potom na každé dieťa o 17,40 EUR; ak sa poskytuje štyrom deťom, potom o 26,50 EUR za každé dieťa; ak sa poskytuje na päť detí, potom na každé dieťa o 32 EUR; ak sa poskytuje šiestim deťom, potom o 35,70 EUR za každé dieťa; ak sa poskytuje na sedem alebo viac detí, potom na každé dieťa o 52 EUR; pre deti s ťažkým zdravotným postihnutím ďalších 15,90 EUR mesačne. Spolu s prídavkom na dieťa sa v septembri pre každé dieťa vo veku od 6 do 15 rokov vypláca aj školský príspevok vo výške 100 EUR. Od 1. januára 2019 sa prídavok na deti a príspevok na začatie školskej dochádzky pre deti, ktoré majú trvalý pobyt v inom členskom štáte EÚ, štáte EHP alebo vo Švajčiarsku, upravuje podľa životných nákladov detí v krajine ich pobytu. V Rakúsku existuje ešte aj príplatok pre veľké rodiny (Mehrkindzuschlag), ktorý sa poskytuje vo výške 20 EUR mesačne pre tretie a nasledujúce deti, na ktoré bol poskytnutý prídavok na deti, ale len v prípade, ak rodina nepresiahne ročným zdanielným príjmom výšku 55 000 EUR. Na Slovensku sa prídavok na dieťa vypláca vo výške 24,34 EUR mesačne. Pre nepracujúcich poberateľov starobného dôchodku, predčasného starobného dôchodku, invalidného dôchodku z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70%, výsluhového dô-

⁵⁷ Porov. BEDNÁRIK, R.: Prorodinné sociálne dávky a benefity v medzinárodnom porovnaní. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 39.

chodku či iného dôchodku, ktorí sa starajú o dieťa a nedostávajú daňový bonus, sa táto suma zvyšuje o 11,10 EUR mesačne.⁵⁸

Viaceré krajiny prispievajú na výdavky na pobyt detí v predškolských zariadeniach, prípadne na domácu starostlivosť o deti. Osobitné schémy v tejto súvislosti deklaruje osem krajín EÚ. Ide o nasledovné aktivity:

Dánsko – podpora starostlivosti o deti v predškolskom veku (2 až 6 rokov). Podpora domácej starostlivosti – municipalita môže dať rodičom grant na starostlivosť o dieťa v hodnote až 85% nákladov činnosti predškolského zariadenia pôsobiaceho v jeho obvode. Podpora starostlivosti o dieťa v súkromnom predškolskom zariadení – 75% nákladov zariadenia, maximálne 75% dokladovaných nákladov.

Estónsko – prídavok pre starostlivosť o dieťa do 3 rokov veku, prípadne do 8 rokov veku. Na každé dieťa do veku 3 rokov je to mesačne 38,4 EUR. Následne od 3 do 8 rokov veku dieťaťa v rodinách s 2 deťmi a s 3 a viac deťmi je prídavok na každé takéto dieťa mesačne 19,2 EUR (u 2-detných rodín zároveň musí byť jedno dieťa do 3 rokov veku).

Fínsko – podpora starostlivosti o deti vo veku 10 mesiacov až 6 rokov. Podpora domácej starostlivosti o deti: väčšinou do veku 3 rokov dieťaťa – mesačne 338,3 EUR (ak ide o súrodencov, tak je aj príplatok) plus mesačne 181,1 EUR pre rodiny s nižšími príjmami. Podpora starostlivosti v súkromných zariadeniach – mesačne na dieťa 172,3 EUR (resp. 63,4 EUR, ak je starostlivosť kratšia ako 20 hodín týždenne); k tomu patrí aj príplatok pre rodiny s nižšími príjmami (144,9 EUR, resp. 72,4 EUR). V prípade pracovnej aktivity rodičov sa poskytuje aj flexibilná podpora – vtedy príspevky na starostlivosť o dieťa sú nižšie, podľa miery pracovnej aktivity.

Francúzsko – čiastočná podpora nákladov na starostlivosť o deti do 6 rokov veku. Suma dávky je rozličná podľa počtu detí v rodine, podľa finančných príjmov rodiny, podľa veku detí a podľa typu za-

⁵⁸ Porov. BOŠNÁKOVÁ, Z.: Komparácia nástrojov rodinnej politiky vo vybraných krajinách strednej Európy. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csonotos, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 30.

riadenia na starostlivosť o dieťa. Napríklad ak si zamestnaná osoba najme niekoho na opatrovanie dieťaťa, dostane príspevok od 233,7 EUR do 467,4 EUR (podľa veku dieťaťa).

Taliansko – podpora rozličnými formami. Poukaz na starostlivosť o dieťa dostáva matka po skončení materskej počas ďalších 6 mesiacov podľa finančnej situácie – do sumy 600 EUR mesačne. Poukaz na zaplatenie starostlivosti v detskej škôlke pre zamestnanú matku – v hodnote do sumy 90,9 EUR mesačne po dobu 11 mesiacov (podľa finančnej situácie rodiny). Podpora domácej ošetrovateľskej starostlivosti o dieťa s chronickým ochorením do 3 rokov veku – ročne 1000 EUR.

Litva – podpora v nezamestnanosti v prípade starostlivosti o malé dieťa. Je to poistný produkt, teda treba mať zaplatené poistné. Suma dávky je mesačne 228 EUR pre rodiča s dieťaťom vo veku 1 až 3 roky.

Slovensko – príspevok na starostlivosť o dieťa do 3 rokov (do 6 rokov, ak ide o ťažko zdravotne postihnuté dieťa). Vypláca sa zamestnanému rodičovi mesačne na preplatenie nákladov starostlivosti opatrovateľom (do 280 zdokladovaných EUR), alebo nákladov starostlivosti v materskej škôlke (do zdokladovaných 80 EUR), alebo na starostlivosť doma (bez zdokladovania 41,1 EUR).

Holandsko – podpora v starostlivosti o deti v predškolských zariadeniach. Výška príspevku závisí od zloženia domácnosti, typu starostlivosti o dieťa, od úrovne výdavkov na starostlivosť o dieťa a od príjmu rodičov. Suma dávky je maximálne 8 EUR na hodinu starostlivosti.⁵⁹

2.2. Viac času pre rodinu

Zvýšením príjmov rodín umožniť rodinám tráviť viac času spoločnými aktivitami zameranými na rozvoj vzťahov medzi manželmi

⁵⁹ Porov. BEDNÁRIK, R.: Prorodinné sociálne dávky a benefity v medzinárodnom porovnaní. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 46.

navzájom a medzi rodičmi a deťmi. Rozsah týždenného pracovného času na Slovensku znížiť v priemere o dve hodiny týždenne, aby sa dosiahol priemer krajín EÚ. Umožniť vyššiu flexibilitu zamestnania, čiastočné úväzky a prácu z domu. V súvislosti s kultúrnymi zmenami smerujúcimi k individualizmu výrazne podporovať spoločné rodinné aktivity zvýhodnením rodinných víkendových a dovolenkových pobytov. Podporovať komunálne a cirkevné projekty zamerané na rozvoj manželských vzťahov. Ponúkať vzdelávacie programy pre snúbencov a mladých manželov. Podporovať programy na zvyšovanie profesionálnej angažovanosti a rozvoj rodinných vzťahov. Vytvárať a podporovať aktivity vedúce k vyššiemu zapojeniu mužov do výchovy detí. Podporovať aktivity zamerané na medzigeneračnú solidaritu a pomoc starším v rodinách. Intenzívnejšie podporovať centrá na pomoc rodine s cieľom dosiahnuť úroveň podobných centier v Českej republike.

Významnou charakteristikou života rodiny je časová dimenzia: ako využívajú rodiny čas pre prácu, pre deti a na vzájomné aktivity. Empirický výskum v rámci projektu zisťoval spokojnosť rodičov s časom pracovnej aktivity a spokojnosť s možnosťami využiť čas na aktivity s rodinou. Zistené údaje dokladajú vysokú pracovnú angažovanosť rodičov nezaopatrených detí. Časovo náročnejšia je práca mužov, keď 10 a viac hodín denne počas pracovného týždňa strávi v práci (aj s cestou) viac ako tretina z nich (34,4%); u žien je takáto časová pracovná záťaž deklarovaná na podstatne nižšej úrovni – v 8,3% prípadov. Muži aj ženy najčastejšie deklarujú dĺžku práce aj s cestou na úrovni 8 až 10 hodín denne – cca. 42% z nich. Z toho vyplýva, že časový rezervoár pre rodiny nie je počas pracovného týždňa veľmi rozsiahly. Čiastočne za to môže závislosť na zárobkoch, keď rast zárobkov je do značnej miery podmienený rastom dĺžky pracovnej angažovanosti. Muži sú spútaní dlhšou pracovnou aktivitou – aby viac zarobili, čo je potom na úkor času, ktorý by mohli venovať rodine. Osobitne sa zisťovali odhady rodičov, koľko času im zostáva na výchovu a čas s deťmi, na utužovanie manželských/partnerských vzťahov a na vlastné koníčky. Dostatok času na deti deklarovalo 60,7% žien, ale

len 27,1% mužov. Dostatok času na partnerov si nájde 38,3% žien a 29,2% mužov a dostatok času na koníčky 21,5% žien a len 16,8% mužov. Ženy teda uprednostňujú čas na deti, následne na partnerov a relatívne najmenej na vlastné koníčky. „Časovo zostatková hierarchia“ u mužov je nasledovná – manželka/partnerka, deti a až potom vlastné koníčky. Stále platí kultúrny fenomén udržiavania rodinnej súdržnosti nielen u žien, ale aj u mužov. Rok 2018 zastihol slovenské domácnosti a rodiny v lepšej kondícii než tomu bolo pred cca. 10 či 20 rokmi. Zlepšuje sa materiálna situácia aj zamestnanosť. Zatiaľ je však životná úroveň stále podstatne nižšia ako v západných krajinách EÚ. Zlé sú aj časové dimenzie pracovného života na Slovensku. Rozsah týždenného pracovného času na Slovensku je o 2 hodiny dlhší ako je priemer krajín EU (databáza Eurostat). U mužov to bolo v roku 2017 priemerne 39,2 hodiny a u žien 36,9 hodiny (u žien v krajinách EU je priemerná dĺžka týždenného pracovného času len 33 hodín). Táto situácia sa premieta do faktu, že zlepšovanie parametrov života zatiaľ nemá patričnú odozvu na spokojnosti s rodinným životom samotných rodičov. Z faktorov, ktoré pozitívne prispievajú k zlepšovaniu rodinného života, je to zárobková činnosť (táto je však pre rozsah pracovného času zároveň aj faktorom zhoršujúcim rodinný život), ďalej je to vzdelanie a tiež veľkosť rodiny (väčšia než jednodetná rodina).⁶⁰ Na okraj možno poznamenať, že na Slovensku je ešte stále málo využívaný model kratšieho pracovného času (napríklad na Slovensku u žien vo veku 20 až 64 rokov bol podiel kratších pracovných úväzkov v roku 2018 len na úrovni 7%, kým vo Fínsku 20,6% a priemer krajín EÚ bol 30,8%). Štáty podporujú rodiny až do veku dospelosti dieťaťa, a to formou prídavkov na deti. Každá krajina EÚ má takúto dávku vo svojej schéme sociálnej ochrany a jednotlivé modely koncepcie dávok detských prídavkov sa dosť často premietajú do konkrétnych politík na podporu populácie. Svedčí o tom podporovanie modelov väčších počtov detí v rodine (ale len do určité-

⁶⁰ Porov. BEDNÁRIK, R.: Materiálna, časová a komunitárna charakteristika rodín s deťmi. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori: Ladislav Csontos SJ, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 144-148.

ho počtu detí v rodine), podpora modelov vyšších dávok pre staršie deti (ale zároveň existujú aj modely podpory výdavkov na mladšie deti a menšia podpora výdavkov pre deti staršie), podpora pre rodiny s nižšími príjmami či modely podpory pre zdravotne postihnuté deti a pre domácnosti osamelých rodičov. Slovenské prídavky na deti patria k najnižším v EÚ, avšak v kombinácii s daňovým bonusom (pre rodiny zarábajúcich rodičov) sa radíme k štedrejším krajinám bývalého „sovietskeho bloku“. Naše dávky sú jednotné pre každé dieťa bez ohľadu na vek, finančnú situáciu či veľkosť rodiny. Avšak v porovnaní s detskými prídavkami poskytovanými v ekonomicky bohatých krajinách sú naše prídavky stále nízke. Stálo by za úvahu diferencovanie podporiť rodiny nielen v období starostlivosti o najmenšie deti do 3 rokov veku, ale aj v období starostlivosti o študujúce deti. Tiež by stálo za úvahu finančne podporiť tri a viacdetné rodiny (napríklad tým, že sa zvýši detský prídavok na tretie a každé ďalšie dieťa).⁶¹

Dôležitou témou v oblasti vyváženia pracovného zaťaženia rodičov v zamestnaní a časových možnostiach pre napĺňanie úloh vo fungovaní rodiny sa ukazuje možnosť využívania flexibilných foriem zamestnania, pohyblivý pracovný čas, skrátený pracovný úväzok, komprimovanie pracovného týždňa či práca z domu. Základnou otázkou súvisiacou so správnym formovaním rovnováhy medzi rodinným a pracovným životom sa javí byť potreba vedome definovať hierarchiu vzťahov a z nich vyplývajúcich povinností. Na prvé miesto treba položiť vzťahy rozvíjajúce osobnosť človeka, a tu je na prvom mieste vzťah manželov navzájom a hneď na druhom mieste je ich vzťah k deťom. Až tak môžu byť iné vzťahy – k širšej rodine a k vlastnej profesii – vnímané ako spôsob vlastnej sebarealizácie a zdroj obživy.⁶² Súčasná slovenská spoločnosť prežíva vážny pro-

⁶¹ Porov. BEDNÁRIK, R.: Prorodinné sociálne dávky a benefity v medzinárodnom porovnaní. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 48-49.

⁶² Porov. STĘPKOWSKA, J.: Work – Family life Balance na przykładzie kobiet w grupie zawodowej lekarzy w Polsce. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 70-71.

blém týkajúci sa hľadania rovnováhy medzi profesionálnou kariérou a rodinným životom. Vidieť to najmä na profesiách, ktoré si vyžadujú veľkú osobnú i emocionálnu zaangažovanosť, ako je napríklad povolanie lekára. Osobitne to prežívajú ženy, ktoré sa chcú naplno realizovať v tejto profesii, ale aj v rodine ako dobré matky. Vyžaduje si to určitú sebadisciplínu, bez ktorej by rodič mohol byť celkom pohltený svojou profesiou a pracovnou kariérou.

Pre dieťa je optimálne, keď vyrastá v harmonickej rodine naplnenej atmosférou vzájomnej lásky rodičov, ktorá dieťaťu poskytuje pevné zázemie. Takisto je pre dieťa optimálne, keď na výchove participujú obaja rodičia, takže výchova obsahuje mužský i ženský princíp. K svojmu zdravému vývinu potrebuje spoznať oba princípy. Obidva princípy sú nenahraditeľné práve tým, že sú kvalitatívne odlišné, rovnako ako je odlišné mužské a ženské videnie sveta i myslenie vôbec. Muž a žena majú svoje špecifiká, ktorými sa vzájomne dopĺňajú. Dieťa potrebuje výchovu v úplnej a funkčnej rodine ponúkajúcej mužský i ženský princíp, aby ich mohlo vidieť a zažiť v rôznych životných situáciách. Ženský princíp oživuje mužský princíp, aby ten mohol vstúpiť do širších sfér tvorby sveta a zároveň bol ochrancom ženského princípu.⁶³ Bez dostatku času je to však problematické, ako ukazujú mnohé prieskumy a štatistiky rozvodov.

Životné šťastie a láska nie sú iba vecou sexuálnej príťažlivosti, ale aj vecou zmyslového zachytenia pozornosti, bdelosti a pozitívneho postoja sledujúceho prospech druhého. Milovať znamená dávať pozornosť a náklonnosť, a nielen ju dostávať. Dávať náklonnosť je dôležitejšie a významnejšie ako ju dostávať. Pretože iba dávanie bez podmienok je pravou schopnosťou milovať. Láska je nezávislá od opätovania. Láska je dávanie – bezpodmienečné dávanie. V tom spočíva autenticita a veľkosť pravej hodnoty lásky. Prvým krokom smerujúcim k zvládnutiu umenia lásky je naučiť sa dávať, darovať náklonnosť. Milujúci človek dáva bez toho, aby sa pýtal, čo za to dostane. Ak sa

⁶³ Porov. PODMANICKÝ, I.: Pedagogické aspekty dozrievania osobnosti v rodine. In : *Možnosti výchovy a pastoraácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 41.

darujúcemu náklonnosti aj dostáva, tým je to lepšie, ale nesmie to byť podmienkou lásky. Model takejto formy lásky k človeku sa vytvára v detstve, keď je dieťa závislé od svojich rodičov, predovšetkým od matky. Dieťa je celkom odkázané na matkinu lásku, na jej rezonanciu, a presne cíti, či je milované, alebo nie. Od matkinej lásky závisí existencia a celý ďalší rozvoj osobnosti dieťaťa. Matka predstavuje zrkadlo, do ktorého sa dieťa senzitívne díva s otázkou: „Keď urobím to alebo ono, budeš ma potom milovať?“ Láska je pre dieťa existenčnou nutnosťou, bez nej hrozí iba strach, obava zo straty alebo z očakávania trestu. Dieťa sa snaží nájsť samo seba tým, že sa potvrdzuje v rodičovskej láske. Rozvíja tie vlastnosti a spôsoby správania, ktoré sa rodičom páčia, a potláča v sebe tie, ktoré sa im nepáčia. Miluje rodičov, lebo nemá inú voľbu, usiluje sa iba o to, aby jeho láska bola opätovaná. Rozvoj osobnosti dieťaťa je riadený tými, ktorí ho vychovávajú. Dieťa dovoľuje rodičom, aby ním manipulovali, a aj samo sebou manipuluje, t. j. usmerňuje svoje správanie a rozvoj svojho „ja“ len tak a do tej miery, aby bolo milované. Je to však podoba ešte nezrelej (nedospelej) lásky. Láska k prírode je menej komplikovaná ako láska k dieťaťu, pretože strom, ktorý meditatívne milujem, odo mňa nechce nič, akceptuje ma takého, aký som, ako aj ja strom akceptujem taký, aký je. U dieťaťa je láska úzko spojená s rozvojom jeho „ja“ a so sebahodnotením. Láska k ľuďom je problematická práve v tom, že od nás naši blízki stále niečo chcú, a to aj vtedy, keď nejde len o materskú lásku, ale napríklad aj o lásku partnerskú. Aj od partnera totiž očakávame, že v jeho „zrkadle“ môžeme pozorovať svoje „ja“, že bude rezonovať, či nás má rád, alebo nie. Druhý človek (partner) je teda pre nás zrkadlom. Sme spokojní, keď pozorujeme súhlas a chválu a keď nám toto „zrkadlo“ hovorí, že sme takí, akí máme byť, a že si zaslúžime byť milovaní. Objekt lásky má teda veľký vplyv na náš vnútorný úsudok o vlastnom „ja“ a na jeho prežívanie. Partnerom sa cítime byť „definovaní“ a chceme vedieť, akí sme v jeho očiach, aký pocit z nás má a čo si o nás myslí. Chceme byť milovaní, ako je dieťa milované svojou matkou. V partnerovi nachádzame svoje „ja“ a „pracujeme na ňom“ podľa skúsenosti, presne ako to malé dieťa. Ale takto ním vlast-

ne nikdy neprestávame manipulovať. Od partnera sme závislí, pretože u neho hľadáme sex, ochranu, zázemie a uznanie svojej osoby.⁶⁴

Pre zdravý rozvoj vzťahov v rodine je osobitným prínosom prítomnosť starých rodičov. Starí rodičia v rodinách často zohrávajú mimoriadnu úlohu, avšak inú ako voľakedy. Je isté, že v rodinách je dnes oveľa menej vnúčať ako v predchádzajúcich generáciách. Ale ak sú obaja rodičia zamestnaní, starí rodičia majú výhodu, pretože majú viac času. Zároveň nenesú plnú zodpovednosť za výchovu, môžu sa svojim vnúčatám venovať bezstarostnejšie, než ako to robili so svojimi vlastnými deťmi.⁶⁵ Takáto rodina je pre deti školou medziľudských vzťahov. Dieťa vidí, ako sa majú dospelí v rodine radi, vníma vzťahy a atmosféru medzi jednotlivými členmi rodiny. Vidí, ako sa vedia dohodnúť, dorozumieť, zladať svoje osobné želania a možnosti so želaním a možnosťami iných. V každodennom spolunažívaní svojich blízkych prijíma svoj budúci model správania sa. Vďaka prítomnosti starých rodičov či prarodičov sú mýty o umieraní a smrti človeka odtabuizované. Dieťa poznáva, že starší človek niekedy zoslabne, potrebuje pomoc, prípadne aj odbornú starostlivosť. Staršia generácia odovzdáva skúsenosti a pomáha mladšiemu, aby sa zakorenil, a tak mohol rásť. Starší ľudia sú učiteľmi životnej múdrosti. Majú veľa skúseností, vedia z nich urobiť poučenia a odovzdať ich iným. Počúvať staršieho človeka môže byť zaujímavejšie ako čítať knihy. To však predpokladá, že si mladý človek dokáže nájsť čas a má záujem počúvať starších ľudí a zhovárať sa s nimi.⁶⁶ V období seniorského veku je dôležité, aby sme „rozsvietili svetlo“ tam, kde je tma. A pritom kráčali k cieľu v múdrosti a hľadaní toho, čo vedie k dobrému a plnšiemu životu

⁶⁴ Porov. POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017, s. 121-122.

⁶⁵ JAMBOROVÁ, R.: Senior v rodine z pohľadu spoločenskej pozície. In : Mlynski, J.: *Rodina dobro spoločne*. Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 59.

⁶⁶ Porov. HROZENSKÁ, M. a kol.: Sociálna práca so staršími ľuďmi. In : Jamborová, R. *Komunitné služby pre seniorov*. Martin : Osveta, 2008, 1.vyd., s. 32-36.

jednotlivca aj spoločnosti pri hľadaní možností medzigeneračnej podpory a dialógu.⁶⁷

V Českej republike už 25 rokov úspešne fungujú centrá pre rodinu a sociálnu starostlivosť ako spoločné pracoviská samosprávnych krajov a Katolíckej cirkvi. Osobitne inšpiratívne sú programy centier v Ostrave⁶⁸ a v Brne⁶⁹. Podobné centrá fungujú aj v ďalších krajských a niekde už aj okresných mestách, napríklad v Hodoníne na Južnej Morave s podporou mesta a kraja.⁷⁰ Tieto centrá poskytujú veľké množstvo aktivít na pomoc rodinám a za všetky je hodno spomenúť projekt **Rodičovstvo krok za krokom**, ktorý predstavuje funkčný systém aktivít zameraných na posilňovanie odolnosti fungujúcej rodiny, podporu skvalitňovania partnerských a manželských vzťahov a posilňovania rodičovských kompetencií vo všetkých fázach vývoja rodiny: v období budovania partnerského vzťahu a prípravy na manželstvo, pri očakávaní narodenia dieťaťa, v období rozvoja partnerského/manželského vzťahu a vzťahov s deťmi, pri riešení partnerských a výchovných problémov a problémov medzigeneračného spolužitia. Ďalším zaujímavým projektom je **Aktivizácia otcov a ich zapojenia do starostlivosti o dieťa**, ktorý sa uskutočňuje formou kurzov pre nastávajúcich rodičov a podporuje nielen matky, ale aj otcov a ich otcovskú rolu, ktorá je pre výchovu detí nezastupiteľná. Dôraz je položený na aktivizáciu otcov, rozvoj ich otcovských kompetencií a aktívne vytváranie a posilňovanie vzťahu medzi otcom a dieťaťom už od ranej fázy rodičovstva.⁷¹

⁶⁷ JAMBOROVÁ, R.: Medzigeneračná pozícia seniora a odovzdávanie životných skúseností. In : *Zborník zo sympózia Profamíly 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csonotos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 131.

⁶⁸ Porov. *O nás + GDPR Centrum pro rodinu a sociální péči z. s.* In : <http://www.prorodiny.cz/centrum-pro-rodinu-a-socialni-peci/o-nas+-gdpr/> (20.03.2020).

⁶⁹ Porov. *Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně.* In : <https://www.crsp.cz/crsp-brno/o-nas/> (20.03.2020).

⁷⁰ Porov. *Centrum pro rodinu a sociální péči Hodonín, z.s.* In : <https://cprhodonin.cz/> (20.03.2020).

⁷¹ Porov. *Rodičovství krok za krokem.* Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně. In : <https://www.crsp.cz/projekty/rodicovstvi-krok-za-krokem/> (6.03.2020).

2. STRATEGICKÉ CIELE A ICH ODÔVODNENIE

Centrum pre rodinu a sociálnu starostlivosť v Hodoníne v rámci projektu **Život s hendikepom** pomáha rodinám, ktoré sa starajú o dieťa so zdravotným postihnutím, pomáha im nadviazať kontakty s inými, nevzdávať sa. Poskytuje im priestor pre načerpanie potrebných informácií, asistenčnú službu, rady pre výchovu a priestor pre zdieľanie skúseností inými.⁷²

V Ostrave je dobre rozvinutý projekt **Manželia a rodičia**, ktorý je zameraný na poskytovanie podpory rodinám i jednotlivcom prostredníctvom príležitostí, programov, aktivít, vzdelávania a tiež formou svedectiev a vzájomnej podpory. Cieľom projektu je prispieť k upevneniu stability manželstva, zlepšovaniu vzťahov, k prevencii nežiadúcich partnerských disfunkcií a k trvalému posilňovaniu základných funkcií rodiny. Paralelne s posilňovaním manželstva je cieľom predchádzať sociálne patologickým javom v mladej generácii. Tým, že je rodina postavená na kvalitnom vzájomnom vzťahu rodičov, je vytvorený optimálny predpoklad pre rozvoj osobností detí. V rámci projektu sa organizujú manželské večery, kurzy efektívneho rodičovstva, školenia symptotermálnej metódy prirodzeného plánovania rodičovstva, škola rodičovských a rodinných kompetencií, manželské stretnutia a ponúkajú sa texty pre spoločenstvá. Toto centrum má približne 50 pracovníkov.⁷³ Jeho súčasťou je aj program **Voľnočasových medzigeneračných aktivít**, ktorý zahrňuje vychádzky a púte, dni pre starých rodičov s vnúčatami, tvorivé dopoludnia zamerané na nadobudnutie skúseností so zaujímavými technikami, návštevy akcií, vianočné a veľkonočné remeslá, výstavy a podobne. Súčasťou týchto aktivít je aj klubová činnosť seniorov zameraná na zapojenie do záujmových aktivít a pomoci vo farnostiach.⁷⁴

V susednom Poľsku sa úspešne rozvíja projekt **Coaching Family Balance**, ktorého cieľom je prekonať dualistické vnímania dvoch

⁷² Porov. *Život s handicapem*. In : <https://cprhodonin.cz/zivot-s-handicapem/> (20.03.2020).

⁷³ Porov. *Programy a akivity » Manželé a rodiče*. In : <http://rodina.prorodiny.cz/rodinalprogramy-a-aktivty/manzele-a-rodice/> (20.03.2020).

⁷⁴ Porov. *RODINA » Programy a akivity » Seniori*. In : <http://rodina.prorodiny.cz/rodinalprogramy-a-aktivty/seniori/> (23.03.2020).

klúčových oblastí profesionálneho fungovania jednotlivca a rodinného života a nasmerovanie k perspektíve vzájomného obohacovania sa týchto dvoch zdrojov. Proces FBC sa zameriava na posilnenie a získanie kompetencií, ktoré vyvážia pracovný a rodinný život, čím sa môže prekonať konfliktný stav medzi prácou a rodinou. Tento proces umožňuje získať kľúčovú kompetenciu a schopnosť zosúladiť pracovný život a rodinu. Ide o dynamický model, na ktorom je potrebné stále pracovať a reagovať na nové výzvy. Je mimoriadne dôležité v súčasnej rýchlo sa meniacej dobe vedieť nielen vyriešiť konkrétne situácie, ale nadobudnúť aj kompetenciu vyrovnávať sa s neustále sa meniacimi podmienkami, a to v práci aj doma. Projekt je založený na metóde koučingu. V interakcii tréner-klient nejde ani tak o aktuálny problém s rovnováhou medzi oboma sférami života, ale o schopnosť samostatne sa vysporiadať s týmto typom každodenných výziev. Základom procesu je identifikácia a aktivácia, ako aj využívanie zdrojov a zameranie sa skôr na riešenia ako na problémy, a zároveň zohľadnenie jedinečnej situácie každého klienta.⁷⁵

Od roku 2014 realizuje Slovensko za podpory štrukturálnych fondov národný projekt vytvárania komunitných centier.⁷⁶ Boli vytvorené štandardy komunitných centier, ktoré zadefinovali aplikačné štandardy na podporu aktivít klubov pre matky s deťmi, ako aj na pomoc marginalizovaným skupinám a rodinám. Štandardy komunitných centier otvárajú priestor pre realizáciu pastoračných a evanjelizačných aktivít zameraných na prehĺbenie náboženskej identity a viery.⁷⁷ Na Slovensku je dobrým príkladom **Rodinkovo**

⁷⁵ Porov. OZOROWSKI, M., KULESZA, M.: Coaching rodzinny jako pomoc w znalezieniu równowagi między życiem rodzinnym i zawodowym – doświadczenia polskie. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 102-103.

⁷⁶ Porov. ŠTANDARDY KOMUNITNÝCH CENTIER, Bod I. *Pastoračné a evanjelizačné aktivity*, s. 13. https://ia.gov.sk/data/files/np_kc/Dokumenty/Vyzva_Aktualizovana/Priloha_c_6_Prirucky_-_Standardy_komunitnych_centier_NP_KC.pdf (15.4.2020).

⁷⁷ Porov. JAMBOROVÁ, R.: Komunitné centrum a pastoračné aktivity zamerané na prácu s rodinou. In : *Inovačné metódy a pastoračné výzvy pre prácu s rodinou a odkaz bl. Sáry Salkabázi*. Košice : Verbum, 2016, s. 99-100.

v Beluškých Slatinách, zamerané na pomoc rodinám. V ostatných dvoch desaťročiach sa vo svete zrodilo niekoľko ucelených programov zameraných na budovanie manželstva a rodiny, využívajúc poznatky hlavne zo psychológie, antropológie, andragogiky, pedagogiky, manažmentu, sociológie či teológie. Viaceré z nich sa preniesli aj na Slovensko, pričom medzi najznámejšie patria manželské rekolekcie ako súčasť programov FIRES so svojím pôvodom v Španielsku, ktoré vo forme víkendových stretnutí manželov pomáhajú budovať manželstvá a prekonávať krízy manželom prakticky v celej Európe, ba aj za jej hranicami, a na Slovensku pôsobia pod zastrením Hnutia kresťanských rodín. Rovnako známy a účinný je aj týždňový program Manželské stretnutia, ktorý vznikol vo Fínsku a je už takmer tri desaťročia známy v Európe aj v iných krajinách. Okrem toho je možné spomenúť program Nové rodiny v rámci Hnutia Fokoláre s koreňmi v Taliansku, program Manželské večery s pôvodom v Anglicku, Oáza pre rodiny s koreňmi v Oáze pochádzajúcej z Poľska či Národný týždeň manželstva, ktorý sa po svojom vzniku v Anglicku už takmer 20 rokov realizuje aj v mnohých iných krajinách sveta. Okrem týchto programov, ktoré majú svoju komplexnú štruktúru a prepracovanú metodiku a úspešne sa etablovali aj na Slovensku, sa postupne rozvíjajú aj iné, vznikom z ich rôznych derivátov, čím sa stále viac prispôbujú lokálnym potrebám rodín alebo sa špecificky viac zameriavajú na niektorú oblasť manželského a rodinného života. *Amoris laetitia* už s istou samozrejmosťou počíta s pastoračnou podporou rodín, ktorá „sa poskytuje v manželských skupinách – tak služobná, ako aj misijná, modlitbová, formačná alebo umožňujúca vzájomnú pomoc. Tieto skupiny ponúkajú príležitosť dávať, prežívať otvorenosť rodiny pre druhých, zdieľať vieru, ale zároveň sú prostriedkom na posilnenie snúbencov a pre ich rast“. Spomína tiež rodinné spoločenstvá, „ktoré sa navzájom posilňujú v ťažkostiach, v sociálnej angažovanosti a vo viere“.⁷⁸

⁷⁸ Porov. SEKO, R.: Rodinkovo ako priestor podpory rodín cez posilňovanie väzby rodina-farnosť v duchu výziev *Amoris laetitia*. In : *Jednotlivec a rodina v pastoračnej starost-*

2.3. Cielene motivovať zvýšenie podielu mužov na výchove detí

Časové rady počtu učiteľov na jednotlivých stupňoch a typoch škôl spracované Centrom vedecko-technických informácií SR ukazujú nielen na nedostatok mladých učiteľov, ale aj na mimoriadne vysoký podiel žien v školstve. Ak vo všeobecnosti platí, že pre vyváženú výchovu je rovnako potrebná prítomnosť mužov a žien, bolo by ideálne, aby sa aj tu dosiahol stav parity. Preto je potrebné zatriktívniť učiteľské povolanie nielen zvýšením finančného ohodnotenia, ale aj spoločenským uznaním. Motivovať mladých mužov k štúdiu učiteľských odborov. Mladým učiteľom prednostne poskytovať nájomné byty v sídle školy. V priebehu najbližších desiatich rokov dosiahnuť zvýšenie podielu mužov v učiteľských zboroch na každom stupni základného a stredného školstva o 20 percentuálnych bodov tak, aby zhruba jednu tretinu učiteľských kolektívov tvorili muži. Výraznejšie podporiť aktivity učiteľov v športovej a umeleckej činnosti. Podporovať aktivity mládežníckych organizácií a hnutí zameraných na osobnostné dozrievanie mládeže, napríklad skauting a podobne, a ich spoluprácu so všetkými stupňami škôl systematicky na celom území Slovenska. Podporovať centrá voľného času a aj v nich zvýšiť podiel mužov na výchove mladej generácie.

Úloha muža pri výchove dieťaťa v edukačnom priestore je mimoriadne dôležitá, podobne ako úloha ženy. Ideálnym riešením by bola spravodlivá vyváženosť tejto skutočnosti. Deti by mali byť schopné komunikovať rovnako s pedagógmi mužského, ako aj ženského pohlavia. Bolo by žiaduce, aby mužskí zamestnanci zastávali vedúce postavenie v iniciatívach a činnostiach, ktoré sú charakteristické pre toto pohlavie. Takéto očakávania však nie sú vždy realistické, pretože väčšina učiteľov v tejto sfére sú ženy. Ženy a muži môžu v takomto úsilí prispieť k špecifickým výhodám, ktoré podporia interakciu a kooperáciu s deťmi vo výchovno-vzdelávacom procese. Výrazne

livosti vo farnosti. Výzvy Posynodálnej apoštolskej exhortácie Amoris laetitia (editor Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 134.

2. STRATEGICKÉ CIELE A ICH ODÔVODNENIE

sa tak podporí vzájomné podnecovanie, ovplyvňovanie a súčinnosť medzi učiteľmi a deťmi, resp. žiakmi.⁷⁹

Svet ženy a svet muža sú v súčasnosti iné. Ženy prelamujú svoju pevne predpísanú úlohu v manželstve a rodine ako obetujúce sa manželky, gazdiné a matky a začínajú skúšať niečo ako zmenu rolí od „byť tu pre ostatných“ k nároku na „kúsok vlastného života“. Viac sa uplatňuje logický nárok žien na vzdelanie a profesijné presadenie. Už nie je samozrejmosťou rola muža ako jediného živiteľa rodiny. Muži sú viac aktívnymi účastníkmi domáceho života a objavujú sa aj prípady samovychovávateľov. Mnoho mužov hľadá novú „mužskú identitu“. V minulosti preferované jednostranné fixovanie sa na moc, výkon, prácu a kariéru totiž u nich „prekrylo“ autentický život lásky, emocionalitu a senzibilitu. Od mužov sa očakáva, že prejavia väčšiu pripravenosť na rovnocenné partnerstvo. To znamená, že úspech párového vzťahu závisí v rozhodujúcej miere od osobnej zrelosti a pripravenosti na osobný rast. Rozdelenie rolí prevzaté v ranom detstve od rodičov výrazne ovplyvňuje uvedomelo prežívané správanie. Keďže pôvod tejto psychickej predštrukturalizácie pohlavne špecifických vzorov tkvie v podvedomí, môžu sa typické spôsoby správania reprodukovat' z generácie na generáciu samy, aj proti vôli ich nositeľov.⁸⁰

Pri analýze učiteľskej profesie, či už v materskej alebo základnej škole, zisťujeme viaceré negatívne javy, ktoré výrazne ovplyvňujú kvalitu školstva na Slovensku. Medzi závažné problémy, ktoré sa rokmi zvyrazňujú, patria najmä vysoká miera feminizácie, vysoký podiel nekvalifikovaných učiteľov, vysoký podiel učiteľov v dôchodkovom veku, nízke percento absolventov, ktorí po ukončení pedagogického

⁷⁹ Porov. ZENTKO, J.: Pedagogická realita a výchovné aspekty so zreteľom na prítomnosť muža v predškolskej a elementárnej edukácii. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 16.

⁸⁰ Porov. HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursa Baumanna. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 90-91.

štúdiá nastúpia do školských služieb, a tiež neatraktívnosť profesie učiteľa v súčasnej pedagogickej realite, či už z pohľadu finančného ohodnotenia alebo spoločenského postavenia. Jednotlivé nepriaznivé charakteristiky navzájom súvisia. Je to najmä nízke finančné ohodnotenie a nedocenené spoločenské postavenie, ktoré sú nosnými faktormi prispievajúcimi k pretrvávajúcej absencii maskulinity v školskom prostredí predprimárneho a primárneho vzdelávania.⁸¹

V pozadí rodových štúdií možno vybadať teoretické zdôvodnenie snahy o vyvážený prístup žien k vzdelaniu a k účasti na verejnom a politickom živote. V praxi to vedie k snahe, aby mali ženy v parlamentoch a iných dôležitých grémiách paritné zastúpenie, proti čomu nemožno rozumne namietat. Na Slovensku však môžeme sledovať výraznú disparitu vo výchovnom pôsobení na deti a mládež v rodine, a to od materských škôl až po maturitu. Túto situáciu v školskom systéme Slovenskej republiky odhaľujú údaje z časových radov spracovaných Centrom vedecko-technických informácií SR. Podľa nich je situácia nasledovná. Na prvom stupni v ročníkoch 1 až 4 už v roku 1989 ženy tvorili 92,3% učiteľských zborov, v roku 2009 bol zaznamenaný určitý mierny pokles na 88,6%, no v roku 2018, za ktorý sú k dispozícii najnovšie údaje, je to rovných 90%. Na druhom stupni základných škôl badať od roku 1989 rastúci podiel žien v učiteľských kolektívoch. V roku 1989 ženy tvorili 75,3% a postupne ich podiel narástol na 93,5% v roku 2018. Časové rady učiteľov v materských školách neuvádzajú ukazovateľ, ktorý by umožňoval prepočítat podiel mužov a žien na tejto forme výchovy a vzdelávania. Podobne ako na základných školách sa za ostatných tridsať rokov utvára dramatická situácia v štruktúre učiteľských zborov aj na gymnáziách a športových gymnáziách. V roku 1989 tu bol zaznamenaný podiel žien 64%, v roku 1999 stúpol na 73,4% a v roku 2018 je to až 75,2%. Trend feminizácie možno pozorovať aj na stredných odborných školách, konzer-

⁸¹ Porov. ZENTKO, J.: Pedagogická realita a výchovné aspekty so zreteľom na prítomnosť muža v predškolskej a elementárnej edukácii. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ożowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 9.

2. STRATEGICKÉ CIELE A ICH ODÔVODNENIE

vatóriách a stredných zdravotných školách. V roku 1989 ženy tvorili 56,6% učiteľského zboru, v roku 1999 to bolo už 66,8% a v roku 2018 je to 71,2%. Zdá sa, že na stredných odborných učilištiach situácia nie je až taká dramatická. Podiel žien od roku 1989 stúpol zo 60,4% na 65,2% v roku 2007. Od roku 2008 boli započítané do údajov za stredné odborné školy, pričom v tom období ich počet poklesol z 311 na 181 škôl.⁸²

Pedagogická realita súčasného školstva je výrazne poznačená feminizáciou. Muži-učitelia sa postupne stávajú výraznou menšinou. Podľa výskumov je mužov na slovenských školách najmenej spo- medzi krajín OECD. Údaje TALIS poukazujú na fakt, že v kraji- nách OECD v roku 2018 až 68% (v SR 82,1%) všetkých učiteľov sú ženy a tvoria viac ako polovicu pedagogických zamestnancov vo všetkých krajinách OECD s výnimkou Japonska. Rozloženie uči- teľov podľa pohlavia je najviac nerovnomerné práve na Slovensku, v Estónsku, Litve, Taliansku a Lotyšsku, kde viac ako 80% učiteľov tvoria ženy. Údaje TALIS ďalej poukazujú na to, že rodové rozde- lenie v učiteľskej profesii pretrváva a časom sa len málo mení. Od roku 2013 však podiel žien-učiteľiek vzrástol v Chorvátsku a Japon- sku a od roku 2008 aj v Austrálii, Portugalsku, Mexiku, na Islande a v Španielsku.⁸³

Žiaľ, ani rodičia si príliš neuvedomujú nedostatok mužov v škol- skom systéme na Slovensku a ich nízke ohodnotenie a spoločenský status. Výskum z roku 2018 preukázal, že miera spokojnosti rodičov s fungovaním a činnosťou školy (dostupnosť, kvalita vzdelávania, kva- lita učiteľov) bola deklarovaná vo viac ako polovici domácností (55%) na úrovni „spokojný“. Respondenti sa vyjadrovali k tomu typu školy,

⁸² Spracované podľa údajov z Informácie o školstve > ŠSTATISTIKY > Časové rady. *Centrum ve- dedko-technických informácií SR (CVTI SR)*. In : https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/casove-rady.html?page_id=9724 (20.03.2020).

⁸³ Porov. ZENTKO, J.: Pedagogická realita a výchovné aspekty so zreteľom na prítomnosť muža v predškolskej a elementárnej edukácii. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozo-rowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 8.

ktorý navštevovalo ich dieťa (deti) – teda materská, základná, stredná alebo vysoká škola. Respondenti nevyjadrili ani veľkú spokojnosť, ale ani veľkú nespokojnosť so školami, ktoré ich deti navštevujú. Keďže len málo rodičov vypovedalo, že sú s činnosťou školy nespokojní, môžeme predpokladať, že týmto spôsobom deklarujú skôr podporu zo strany školy ako problémy vo vzťahu k rodinnému životu. Znovu však treba poznamenať, že pre viac ako pätinu domácností je vzťah ku škole nepreukázaný (nevyjadrili sa). Neboli zistené výrazné rozdiely v postojoch rozličných typov respondentov. Lepší postoj ku školám vyjadrili najmä domácnosti, kde sú rodičia/partneri vysokoškolsky vzdelaní (u mužov so základným vzdelaním bolo so školami veľmi spokojných 3,3% domácností, u žien so základným vzdelaním 5,3%; u mužov s vysokoškolským vzdelaním bolo so školami veľmi spokojných 17,9% domácností, u žien s vysokoškolským vzdelaním 20,7% domácností). Veľmi spokojní so školami sú tiež v tých domácnostiach, kde rodičia/partneri pracujú na plný pracovný úväzok (v prípade mužov 11,3%, v prípade žien 14,4%) a relatívne menej pri pracovnej angažovanosti na čiastočný úväzok (veľmi spokojní u mužov 0,0% a u žien 9,9%). Naopak, v prípade čiastočných úväzkov je miera nespokojnosti so školou, ktorú dieťa navštevuje, vyššia – u mužov 27,7% (vs. 12,9% nespokojných v prípadoch, kedy muži majú plné pracovné úväzky) a u žien 20,5% (vs. 11,1% nespokojných v prípadoch, kedy ženy majú plné pracovné úväzky).⁸⁴ Podľa všetkého v týchto domácnostiach prevláda stereotyp, že výchova je úlohou ženy, ktorej muž občas pomáha.

Optimálne pre dieťa je, keď na výchove participujú obaja rodičia, takže výchova obsahuje mužský i ženský princíp. Dieťa potrebuje k svojmu zdravému vývinu spoznať oba princípy. Obidva princípy sú nenahraditeľné práve tým, že sú kvalitatívne odlišné, ako je odlišné mužské a ženské videnie sveta i myslenie vôbec. Z výskumov realizovaných na Cambridge University je zrejmé, že „ženský“ a „mužský“ typ myslenia sú odlišné, nie identické, a v každom

⁸⁴ Porov. BEDNÁRIK, R., ŽUFFA, J.: *Rodiny s deťmi : Empirický pohľad na Slovensku*. Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 55-56.

prípade biologicky podmienené, pričom príslušné rozdiely sa prejavujú už od raného detstva. Muž a žena majú svoje špecifiká, ktorými sa vzácné dopĺňajú. Dieťa potrebuje výchovu v úplnej a funkčnej rodine, ponúkajúcej mužský i ženský princíp, aby ich mohlo vidieť a zažiť v rôznych životných situáciách. Nedostatočne vyvinutý mužský princíp je jednostranne pretavený len do moci a narcizmu, ktorý bráni vitalite života iných. Nevyvinutý ženský princíp sa zameriava skôr na chladnú fyzickú dokonalosť, ale bez schopností prijímať, milovať, ošetrovať, utešovať a emočne vyživovať.⁸⁵

Prítomnosť oboch vo výchove napomáha k dozrievaniu mladého človeka, ktorý je schopný prevziať zodpovednosť nielen za seba, ale aj za druhého. V tom spočíva výchova k partnerstvu, pevnému priateľstvu, zodpovednému manželstvu a rodičovstvu, čiže výchova k vzťahom, a stáva sa predovšetkým výchovou k láske. Kvalitné rodičovstvo a zodpovedné postoje k výchove však možno vybudovať len na základe pevných vzťahových väzieb v rodine – na základe priateľstva, partnerstva, vzťahu manželstva, rodičovstva.⁸⁶

Človek „rastie“ preto, lebo na tom pracuje, a aj preto, lebo miluje seba samého a je ochotný darovať sa. Len takouto láskou sa človek nielen povznáša, ale skutočne pomáha aj druhým. Láska je evolučná sila, ktorá je prítomná vo všetkých podobách života, ale u človeka sa najviac prejavuje v sile vzťahov. Výchova k partnerstvu, manželstvu a rodičovstvu sa má stať výchovou k priateľstvu, ku skutočnému otcovstvu či materstvu, má byť darom a spôsobom sebaapresahovania. S vekom detí rastie aj časová rezerva pre samotných rodičov a ich voľný čas sa rozširuje. Pre deti v tomto období je čoraz významnejšia vrstovnícka skupina, priatelia z prostredia školy i mimo nej. Aj „inštitúcia priateľov“ významne stimuluje individuálny a osobnostný vývin dieťaťa. Treba však pripomenúť, že vplyv priateľov aj simuluje (pripo-

⁸⁵ Porov. PODMANICKÝ, I.: Pedagogické aspekty dozrievania osobnosti v rodine. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 41.

⁸⁶ Porov. POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017, s. 129.

dobňuje), ba často dokonca pre dieťa niekedy aj nahrádza samotnú rodinu. Z hľadiska emocionality ide o relatívne vyvážené a stabilné obdobie pre rodičovstvo a výchovu. Ťažkosti sa môžu vyskytovať na záver tohto obdobia, môžu sa prejavovať v neistote pri voľbe povolania detí, tiež pri začínajúcom sa postupnom odpútavaní sa detí od rodiny a nadobúdaní väčšieho významu rovesníkov v ich živote.⁸⁷

Dobrá príklad poskytuje Gymnázium sv. Edity Steinovej (GYMES) v Košiciach a jeho už bývalá riaditeľka Mária Dečová. Gymnázium bolo po piatich rokoch od svojho vzniku v náročnej existenčnej situácii. Zriaďovateľ školy zvažoval možnosť jeho spojenia s iným gymnáziom, pričom by GYMES fakticky zaniklo. Nové nastavenie a smerovanie školy, ktoré bolo novému vedeniu zverené, bolo preň náročnou výzvou. Situácia bola vyhrotená, nižšie sa doslova ani spadnúť nedalo. Bolo potrebné zariskovať a vytvoriť niečo nové. Vďaka kurzu *7 návykov skutočne efektívnych ľudí* podľa rovnomennej knihy Stephena Coveya uskutočneného renomovanou firmou, ktorého sa okrem riaditeľky zúčastnilo cca. 85% pedagogického, ekonomického a hospodárskeho tímu zamestnancov školy, títo pochopili, že sa môžu stať motorom zmien. Riaditeľka si uvedomila spôsob, ako získať a viesť učiteľov, aby svojej škole nedali len ruky a chrbát, ale aby jej dali svoje srdce, teda to najlepšie, čo v nich je. Dôležitý bol jej osobný príklad, v ktorom ona sama dávala škole nielen ruky a chrbát, ale svoje srdce a to najlepšie, čo v nej bolo. Vo všeobecnosti platí, že ak sa toto podarí urobiť s atmosférou pedagogického i celého kolektívu školy, preleje sa to aj na študentov. Pochopia potrebu rozličných foriem spolupráce na spoločnom diele vo vedomí spoločného cieľa učiteľov a študentov. Podporujú schopnosť vlastného rozhodovania sa a spolupráce. Samozrejmy sa na škole stali metódy tutoring, mentoringu a teambuildingu so spätnou väzbou tak od študentov, ako aj od učiteľov. Kľúčovým snom kolektívu gymnázia bol tvorivý a spolupracujúci mladý človek, ktorý v škole nájde priestor na

⁸⁷ Porov. POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2017, s. 189-204.

2. STRATEGICKÉ CIELE A ICH ODÔVODNENIE

objavenie seba aj sveta, mladý človek, ktorý si je vedomý svojej hodnoty pred sebou samým a niekým väčším, než je on sám, mladý človek, ktorý miluje život a túži ho žiť naplno. Táto vízia krásy mladého človeka pomohla učiteľom prekonať množstvo prekážok, neúspechov, vlastných predsudkov, ako aj predsudkov systému vzdelávania. Uvedený príklad je realizovateľný aj s malými financiami a ukazuje, že aj v zložitých podmienkach sa dá naštartovať dobrá vec hodná nasledovania.⁸⁸

Ďalším dobrým príkladom efektívnej pomoci vo výchove a podpore rodiny sú viaceré mimovládne organizácie, ktoré majú na Slovensku dlhoročnú tradíciu. Komplexnému rozvoju osobnosti sa venuje napríklad slovenský skauting. Slovenský skauting patrí medzi najväčšie výchovné organizácie pre deti a mládež na Slovensku. Jeho možnosti a rastúci počet členov sú potvrdením hodnotových základov s modernými a príťažlivými formami kvalitného programu skautingu pre deti a mládež, dospelých nevyvímajúc.⁸⁹ V skautingu ide vždy o rozvoj osobnosti, ale v rámci aktivít, ktoré u detí rozvíjajú ich prirodzený talent a rôzne vlastnosti. Keď sa oddiel stretáva dlhodobo, deti spolu musia držať, aby ich tím nezlyhal, čím sa v nich buduje pocit zodpovednosti. A vznikajú pri tom priateľstvá na celý život. To je podstatný rozdiel medzi odbornými krúžkami, ako sú napríklad modelári, šachisti či výtvarníci, a skautingom. Keď dieťa zaujme skauting, je pravdepodobné, že s ostatnými deťmi vytvorí tím, ktorý spolu vydrží niekoľko rokov a rodičia nemusia pre deti každý rok riešiť nové krúžky.⁹⁰ Túto skutočnosť potvrdzuje aj skúsenosť manželov,

⁸⁸ Porov. DEČOVÁ, M.: Prečo a ako tvoríme program zrenia osobnosti žiaka na Gymnáziu sv. Edity Steinovej v Košiciach. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 95-109.

⁸⁹ Porov. *Slovenský skauting*. In : <https://www.skauting.sk/> (21.03.2020).

⁹⁰ Porov. Skauting nie sú opekačky – rozhovor s Ľubomírom Ondrušekom. In : *Týždeň*, 22. august 2011. Dostupné online : <https://www.tyzden.sk/casopis/9508/skauting-nie-su-opekacky/> (21.03.2020).

ktorí nadobudli skautskú formáciu. Matej Makovník vidí vplyv skautingu vo svojom živote, aj v živote ďalších skautov a skautiek, a to hneď v niekoľkých oblastiach prostredníctvom „skautských zručností“ významných pre život v manželstve a v rodine. Naučil sa, ako byť zodpovedným za seba, za svoju rodinu a za jej zabezpečenie; ako prijímať a zdolať výzvy, s ktorými sa človek stretne aj v manželskom a rodinnom živote; ako dodržiavať svoje slovo a sľub, ktorý zložil pred oltárom, a zabezpečiť tak stabilitu rodine; ako mať príležitosť hlbšie spoznávať ľudí okolo seba, aj svoju budúcu manželku; ako aj prostredníctvom vzťahu k prírode budovať hlbší vzťah so svojimi deťmi; ako si organizovať svoj osobný čas, budovať sebadôveru a mnoho iného... Znamenalo to pre neho v prvom rade relatívne skoré osamostatnenie od rodičov, čiastočné finančné osamostatnenie, ale hlavne určité prevzatie zodpovednosti za svoj život, čo možno nazvať istou formou dozretia. Popri tom, ako bol zodpovedný za chod zboru, tábora a iných záležitostí v skautskom prostredí, bolo samozrejmé, že za svoj život je zodpovedný výhradne sám. Bol si vedomý, že drží v ruke kormidlo svojho života a to, ako žije, akým smerom sa ubera jeho vzdelanie, bývanie či vlastná budúcnosť, je výsledkom jeho vlastných rozhodnutí. Ako silný faktor vo svojej rodine vníma to, že boli od začiatku samostatná funkčná „jednotka“, bez potreby väčších zásahov od rodičov a bez akejsi bezradnosti „ako ďalej“.⁹¹ Mnohé školy i farnosti spolupracujú so skautingom, no jeho výraznejšia podpora napríklad poskytnutím priestoru pre klubovňu či malej finančnej pomoci by priniesla ovocie vo forme zrelších mladých ľudí a stabilnejších rodín.

⁹¹ Porov. MAKOVNÍK, M.: Skauting a zrelá osobnosť do manželstva a rodiny. In : *Možnosti výchovy a pastoraácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csonotos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 111-118.

2.4. Podporovať zručnosti populácie na zvládanie konfliktov

Už na základných školách zaviesť predmet s názvom „Riešenie konfliktov“. Tak by nielen na školách, ale aj v rodinách a celej spoločnosti bolo menej konfliktov a negatívnej atmosféry a viac spolupráce. Pre tento predmet vypracovať teoretické zdôvodnenie, vytvoriť osnovy a vyškoliť kompetentných vyučujúcich v priebehu najbližších desiatich rokov. Paralelne implementovať programy na získanie zručností v riešení konfliktov do stredoškolského vzdelávania ako súčasť prípravy na zodpovedné rodičovstvo. Podporovať organizácie mládeže a centrá voľného času, aby celoplošne poskytovali vzdelávanie a výcvik v oblasti riešenia konfliktov, ktoré vznikajú nielen v rodinách, ale aj všeobecne v spoločnosti. Takýmto spôsobom postaviť hrádzu extrémizmu a šíreniu konfrontačnej atmosféry v spoločnosti. Konfliktom sa nemožno vyhnúť, vznikajú v spoločnosti celkom prirodzene, no ich riešenie konfrontačným a extrémistickým spôsobom je v demokratickej spoločnosti neprípustné. Dialóg je jediný spôsob riešenia pre civilizovanú demokratickú spoločnosť. Neprináša porazených a víťazov, ktorí po čase opäť vstupujú do konfrontácie, ale ľudí zmierených, či dokonca priateľov, ktorí sú schopní spolupracovať pre spoločné dobro.

Psychológ Mário Schwarz konštatuje: „Konflikty sa nedajú vylúčiť zo života, ale čo sa dá urobiť, je, že sa ich manželia naučia riešiť. Smutným faktom zostáva, že sa nikde na školách, ale ani v rodinách, ba ani v spoločenstvách neučíme, ako sa konflikty dajú riešiť. A pritom sme konfliktom denne vystavení. Sme presvedčení, že keby všetci žiaci už na základnej škole mali predmet s názvom Riešenie konfliktov, tak by nielen na školách, ale aj v rodinách a celej spoločnosti bolo menej konfliktov a negatívnej atmosféry a viac spolupráce. A tak sa vlastne úloha toho, kto má naučiť deti riešiť konflikty, presúva na rodinu. Avšak ako naučia rodičia svoje deti efektívne riešiť konflikty, keď to sami nevedia? Nemajú sa to deti predsa len naučiť v škole? Takýmto spôsobom sa dostávame do začarovaného

kruhu a môžeme si klást' otázku, kde vlastne s osvojením efektívneho riešenia konfliktov začať. Odpoveď je jednoznačná: aj v rodine, aj v škole, aj v médiách, jednoducho všade, lebo s konfliktmi sa stretáme všade.⁹² Práve konflikty, najmä neriešené, vedú veľmi často k rozpadu manželstiev a rodín, a naopak, zvládnuté konflikty bývajú posilnením manželstva a rodiny.

Psychologické výskumy tvoria teoretický základ pre stratégiu zvládania konfliktov, a tým aj posilňovanie manželského súladu, a obrátene. Zdá sa, ako ukazujú niektoré výskumy z posledných dekád, že vyššia miera manželského súladu je jedným z kľúčových faktorov schopnosti rodinného systému vyrovnávať sa so záťažovými situáciami. V prípade niektorých typov rodinných systémov s faktorom manželského prispôsobenia pozitívne koreloval ako ďalší, vymedzený faktor tzv. zmysel pre koherenciu. A práve prostredníctvom antonovského „zmyslu pre koherenciu“, ktorý je konštruovaný ako osobnostná dimenzia, tu presakuje do oblasti empirického výskumu perspektíva logoterapie, resp. existenciálnej analýzy. Podrobnejší rozbor antonovského zmyslu pre koherenciu naznačuje, že franklovský koncept vôle k zmyslu tvorí integrálne jadro celého konštruktú. Vychádzajúc z načrtnutých súvislostí možno považovať mieru zmyslu pre koherenciu za jeden z kľúčových indikátorov aktualizácie osobnosti, a tým sa náhle zviditeľňuje aj otázka úlohy osobnostného rastu, resp. maslowovsky chápanej sebaaktualizácie v dynamike manželského vzťahu.⁹³

Určitou prevenciou nutnosti párovej terapie je predovšetkým dobrá voľba životného partnera, čo nevyhnutne predpokladá zrelú osobnosť. Existujú tri znaky zrelej osobnosti: otvorenosť voči celej realite, schopnosť vytvárať vzťahy a vnútorný súlad. Človek dozrie-

⁹² SCHWARZ, M.: Sociálno-psychologické faktory pri riešení konfliktov v manželskom vzťahu. In: *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 64.

⁹³ Porov. ŠARKAN, M.: Osobnostné faktory manželského vzťahu. In: *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 135.

va v procese, nie vždy prichádza zrelosť vekom, prostredníctvom osobného úsilia. Mohli by sme povedať, že človek dozrieva k novej kreatívnej vernosti. Pri hľadaní životného partnera hľadajú muži aj ženy predovšetkým čo najväčšiu vzájomnú harmóniu vo vnútor-
nom i emocionálnom vnímaní, vo vnímaní reality, v dôležitých životných otázkach, ktoré zahŕňajú aj sociálno-ekonomickú úroveň, vo vnímaní blízkych vzťahov a iných dôležitých interpersonálnych interakcií, vo vnímaní hodnôt, v svetonázore i v motiváciách, ktoré vedú k uzavretiu manželského vzťahu. Nezanedbateľnú úlohu pri hľadaní partnera taktiež zohráva vzájomné vnímanie fyzickej atraktivity. Baumann však upozorňuje, že dôraz, ktorý je na vnímanie tejto oblasti často kladený, a to predovšetkým u mladých ľudí približne do veku 30 rokov, je prehnaný. Nie je to však záruka, že v manželstve nevzniknú konflikty, je to iba výhodnejšia štartovacia pozícia. Preto je vhodné dôsledne vopred vzájomne spoznať charakterové vlastnosti a zdravotný stav partnera, aby manželstvo mohlo plniť najmä svoje tri funkcie: manželské spolužitie, výchovu detí a vzájomnú pomoc.⁹⁴

V roku 2019 bol realizovaný prieskum na vzorke manželov v prvom manželstve, t. j. takých, ktorí neprešli skúsenosťou rozvodového procesu. Nábor participantov sa realizoval v prostredí aktívnych kresťanských (katolíckych) manželských stretnutí. Cieľovú výskumnú vzorku tvorilo 140 manželov. Po zbere dát a vyčistení nekorektne vyplnených testov sme mohli podrobiť štatistickej analýze výslednej vzorky 105 manželov. Realizovaný bol teda výskum na vzorke 105 manželov, ktorí žijú v prvom manželstve.⁹⁵ „V súlade s očakávaniami sa vo vzťahu k manželskej spokojnosti prejavuje ne-

⁹⁴ Porov. HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursa Baumann. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 94.

⁹⁵ Boli použité nasledovné meracie nástroje: a) ako osobnostný inventár bol zvolený NEO-FFI – participant vyplňali elektronizovanú podobu slovenskej lokalizácie NEO-FFI24 po ústnej informačno-motivačnej prezentácii testu; b) pre stanovenie miery subjektívne prežíanej spokojnosti s manželským vzťahom bol zvolený CSI (The Couples Satisfaction Index). Participant vyplňali elektronizovanú podobu testu.

gatívna korelácia miernej tesnosti v prípade neurotizmu, pozitívna korelácia miernej tesnosti v prípade extravenzie, otvorenosti a prívetivosti. Pokiaľ ide o proporciu rozloženia korelačných vzťahov *Big Five* dimenzií k prežívanej manželskej spokojnosti, zdá sa, že možno konštatovať zhody so zahraničnými výskumami: neurotizmus vykazuje negatívny vzťah, extravenzia, ktorá preukazuje najsilnejší pozitívny vzťah k spokojnosti manželského vzťahu spomedzi zvyšných dimenzií, je nasledovaná otvorenosťou a prívetivosťou. Zahraničné výskumy popri najvýznamnejších korelátoch manželskej spokojnosti, neurotizme a extravenzii, na ktorých sa zhoduje väčšina výskumných záverov, najčastejšie dopĺňajú 'podpornú' dimenziu prívetivosti, čomu sa blíži výsledná hodnota prívetivosti aj v našej analýze. V našom výskume, podobne ako v zahraničnom výskume, vychádza svedomitosť ako korelačne nesignifikantná dimenzia z pohľadu spokojnosti v manželskom vzťahu. Naopak, pokiaľ ide o otvorenosť, ktorá sa v doteraz uskutočnených výskumoch uvádza ako výsledkovo rozporuplná, vychádza z nášho výskumu korelačne len o niečo málo nižšia ako prívetivosť.⁹⁶

Nateraz sa ukazuje ako najefektívnejší spôsob riešenia konfliktných situácií v manželstve stratégia výhry pre oboch, známa tiež aj ako výhra pre jedného a zároveň výhra aj pre druhého aktéra konfliktu. Tento štýl si síce často žiada veľkú námahu pri procese hľadania spoločného riešenia, no z dlhodobého hľadiska je najefektívnejším štýlom pri riešení akýchkoľvek sporov v rodine, pretože prináša spokojnosť oboj stranám konfliktu.⁹⁷

Tak je to napríklad vtedy, keď sú deti svedkami hádky svojich rodičov a sú aj svedkami ich udobrovania. Vidia, že rodičia môžu urobiť

⁹⁶ Porov. ŠARKAN, M.: Osobnostné rysy ako indikátor spokojnosti v manželskom vzťahu? Aktuálna situácia v oblasti empirického výskumu. In : *Studia Aloisiana*. 2019, roč. 10, č. 4, s. 47-64.

⁹⁷ Porov. SCHWARZ, M.: Sociálno-psychologické faktory pri riešení konfliktov v manželskom vzťahu. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 65-66.

chybu, na niečom sa nezhodnúť, jeden druhého uraziť, ale sú schopní si to uvedomiť, ospravedlniť sa a požiadať o odpustenie, lebo napriek všetkému sa milujú. To je ten dôležitý moment, ktorý deťom dáva pocit stability a istoty, že sú v milujúcom prostredí. Navyše sa v prirodzenej rovine stretávajú s uplatňovaním milosrdenstva ako schopnosti milovať druhého aj s jeho chybami a v jeho nešťastí.⁹⁸

Žiaľ, súčasná spoločnosť vo všeobecnosti a osobitne ani manželia nie sú nastavení, ani vedení k tomu, aby konflikty riešili spoluprácou. Preferuje sa skôr boj o výhru nad protivníkom. A tým je v prípade rodinných sporov zvyčajne manželský partner. Ak sa manželia nedokážu dohodnúť na spoločnom riešení problému sami, môžu požiadať o pomoc nezainteresovanú osobu, či už mediátora, alebo psychológa, prípadne kňaza. Avšak prítomnosť iných ľudí môže byť manželmi vnímaná aj negatívne, najmä ak ide o osobu, ktorá nie je nestranná, akou je napríklad kamarát, svokra či súrodenec manželského partnera. Preto sa ďalej zameriame na tie sociálne faktory, ktoré zaručujú nestrannosť. Prvoradým z nich je práve profesionálny charakter pomoci pri riešení konfliktu. Jednotlivé psychoterapeutické školy ponúkajú rôzne prístupy k riešeniu manželských konfliktov. Osvedčená je logoterapia, ktorej zakladateľom je Viktor Frankl. Ďalšou je mediácia, metóda na riešenie medziľudských konfliktov, pri ktorej neutrálna osoba (mediátor ako profesionál na riešenie konfliktov) pomáha manželom, ktorí majú konflikt, vo vzájomnej komunikácii a porozumení. Princíp mediácie vychádza zo skutočnosti, že samotné konflikty nie sú nebezpečné, ale nebezpečnými sa stávajú, keď nie sú regulované žiadnymi pravidlami. Preto je pre mediáciu charakteristické to, že konflikty riešia manželia v rámci dohodnutých pravidiel. Tie uľahčujú zameranie sa viac na záujmy a obsah než na emócie. Pretože keď je človek emočne pozitívny, je aj flexibilnejší a originálnejší. V prípade, že o riešenie konfliktu má záujem iba jedna strana, je možnosť obrátiť sa na psychológa alebo

⁹⁸ Porov. PODMANICKÝ, I.: Pedagogické aspekty dozrievania osobnosti v rodine. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 40.

kouča. Ich úlohou je zamerať sa na to, ako sa dá konfliktná situácia riešiť z pozície jednotlivca. To znamená, že pozornosť pomáhajúceho profesionála i sprevádzanej osoby sa nezameriava na to, ako sa voči nej správa manželský partner, ale čo môže ona sama urobiť inak. Psychológ sa zameriava skôr na emócie a kouč na vecné riešenie konfliktu. Aj keď samozrejme takéto delenie je veľmi zjednodušené. V oboch prípadoch sa ukazuje, že najdôležitejšia je zmena aspoň u toho manželského partnera, ktorý chce situáciu riešiť, čo je v zásade možné vždy, aj keď ten druhý nejaví záujem. Uvedomenie si tejto skutočnosti je pre zainteresovaného partnera zdrojom nádeje – hnacieho motoru každého ľudského úsilia.⁹⁹

Dobré príklady môžeme nájsť na Slovensku napríklad v Centre pomoci pre rodinu v Trnave, ktoré ponúka služby v oblasti individuálneho, párového, manželského a rodinného poradenstva. Zameriava sa na konzultačnú, intervenčnú a preventívnu pomoc v rozličných záťažových životných situáciách. V rámci poradenstva a psychoterapie vychádza z katatýmno-imaginatívnej a logoterapeutickej teórie. Poradenstvo orientované na jednotlivca je zamerané na rozvoj osobnostného rastu, riešenie konfliktov, zlepšenie komunikačných zručností, podporu sebareflexie, sebapoznania, psychologicko-duchovný rozvoj osobnosti človeka, budovanie sebavedomia a sebadôvery, objavovanie hodnôt a zmyslu života, zosúladenie rodinného a pracovného života, pomoc so zvládaním osamelosti, úzkosti, strachu a depresívnych ťažkostí. Poradenstvo zamerané na pár, manželstvo a rodinu je zas zamerané na zvládanie problémov v medziľudských vzťahoch, v náročných životných situáciách a krízach, na vyrovnávanie sa s rozchodom s partnerom, rozvodom a porozvodovou situáciou, so stratou blízkeho človeka, na zvládanie výchovno-vzdelávacích problémov s deťmi a adolescentmi, na pomoc pri vzťahových problémoch súvisiacich so žiar-

⁹⁹ Porov. SCHWARZ, M.: Sociálno-psychologické faktory pri riešení konfliktov v manželskom vzťahu. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 67-69.

livosťou, neverou a intímnych problémoch či na pomoc matkám na rodičovskej dovolenke.¹⁰⁰

V Českej republike má Centrum pre rodinu a sociálnu starostlivosť v Ostrave vo svojej ponuke špecifický spôsob sprevádzania osôb, ktoré nie sú schopné riešiť svoj neriešiteľný problém vlastnými silami. Kurz Mediácia a rodinné konzultácie ponúka technikou mediácie pomoc k dohode pri riešení sporu. Jeho poslaním je pomáhať k dohodám v sporoch a posilňovať vlastné schopnosti, zručnosti a kompetenciu žiť kvalitné vzťahy. Na proces mediácie môžu nadviazať rodinné konzultácie. Môžu byť veľmi účinné v aktívnej práci na zdokonalení partnerského, manželského vzťahu, rodinného života a väzieb medzi jednotlivými členmi rodiny. Jedinečným prvkom je, že konzultácie vedie manželský pár, čím ponúka citlivú prítomnosť mužského i ženského prvku v riešení ťažkej situácie.¹⁰¹

2.5. Pomoc rodinám s deťmi so špeciálnymi potrebami

Pripraviť a uskutočňovať študijný program counselingu, sprevádzania na prípravu odborných pracovníkov schopných poskytovať špecializovanú pomoc rodinám formou sprevádzania ako novej služby v rámci včasnej intervencie pri podpore rodín s dieťaťom so špecifickými potrebami. Vytvoriť finančné zabezpečenie umožňujúce týmto odborníkom poskytovať rodinám túto službu podľa ich požiadaviek. Je preukázaná potreba podpory takýchto rodín hneď na začiatku, keď sa dieťa narodí, a to formou sociálneho sprevádzania. Táto podpora sa rozvíja na Slovensku zatiaľ dobrovoľníckou formou, kedy rodiny s podobnou životnou situáciou sprevádzajú

¹⁰⁰ Porov. *Centrum pomoci pre rodinu v Trnave ponúka: Individuálne, párové, manželské a rodinné poradenstvo*. In : https://www.cppr.sk/?page_id=26 (22.03.2020).

¹⁰¹ Porov. *Mediace a rodinné konzultácie*. In : <http://rodina.prorodiny.cz/subdom/rodinalporadenstvi/mediace-a-rodinne-konzultace> (22.03.2020).

iné rodiny, ktoré sa práve ocitli v nepoznanej situácii. Ukazuje sa potreba etablovať sociálne sprevádzanie aj na profesionálnej úrovni. Rodiny potrebujú zo začiatku dennú asistenciu, s rastúcim vekom dieťaťa stačí niekoľkokrát v týždni. To sa môže uskutočňovať napríklad formou terénnej sociálnej služby.

K spoločným rysom služieb včasnej starostlivosti podľa Európskej agentúry pre rozvoj špeciálneho vzdelávania patrí hlavne prístupnosť, aby bola na dosah rodinám, ktoré pomoc potrebujú čo najrýchlejšie, a to aj na vidieku, nielen v mestách. Blízkosť v zmysle poskytovania služby buď v rámci komunity alebo priamo doma a blízkosť v zmysle porozumenia a rešpektovania potrieb rodiny. Finančnú dostupnosť služby rodinám podporuje aj skutočnosť, že vo väčšine krajín je táto činnosť financovaná zo zdrojov ministerstva zdravotníctva, sociálnych vecí a školstva, prípadne poisťovní a neziskových organizácií. Odborníci poskytujúci podporu rodinám pôsobia vo viacerých profesiách a interdisciplinárna práca tak uľahčuje odovzdávanie informácií medzi členmi tímu. Rôznorodosť služieb vyplýva zo zapojenia troch oblastí: zdravotníctva, sociálnych služieb a školstva. Z výsledkov analýzy uvedenej štúdie, ktorá sa uskutočnila vo viacerých európskych krajinách, vychádzajú nasledovné odporúčania:

Z hľadiska prístupnosti sa odporúča vytvoriť systémovú koncepciu včasnej starostlivosti na miestnej, regionálnej a národnej úrovni s podporou politických opatrení, zabezpečiť dostupnosť informácií a jasne zadefinovať cieľové skupiny.

Pre zaistenie blízkosti služieb je potrebné získanie informácií o podmienkach rodiny a jej sociálneho prostredia priamo v prirodzenom prostredí rodiny a s rešpektom k potrebám rodiny a dieťaťa.

Finančná dostupnosť bez ohľadu na sociálno-ekonomické pozadie rodiny, čo znamená, že všetky služby včasnej starostlivosti by mali byť financované z verejných zdrojov.

Má byť zabezpečená spoluprácou odborníkov s rodinou, ktorá je ich hlavným partnerom, pričom by odborníci mali túto spoluprácu iniciovať. Odborníci musia byť schopní spolupracovať v tíme,

2. STRATEGICKÉ CIELE A ICH ODÔVODNENIE

prenos informácií musí byť funkčný a plynulý, je potrebné organizovanie spoločných nadstavbových výcvikov či vzdelávanie v praxi.

Na zabezpečenie kvalitných služieb je nutná stabilita členov tímu. Rôznorodosť v sektoroch, ktoré včasnú starostlivosť zaisťujú, by nemala vylučovať určitý podiel zodpovednosti zdravotníctva, sociálnych služieb a školstva.¹⁰²

Sprevádzanie rodín s deťmi so špecifickými potrebami ukazuje správnosť ich integrácie do bežného spôsobu života rodiny a spoločnosti. Príklady svedčia o výrazne pozitívnom formovaní osobnosti rodičov vplyvom spolužitia s dieťaťom s postihnutím. Na udržanie pozitívneho psychického prežívania v rodine s dieťaťom so zdravotným postihnutím môže prispievať aj taká stratégia zvládania záťaže, ako je pozitívne prehodnocovanie situácie, ktoré vedie k postupnej zmene názoru zameraním sa na to, čo je prijateľné, čo má zmysel. V tejto súvislosti má dôležitý význam aj prijatie zdravého životného štýlu. Životný štýl je veľmi zložitý pojem, ktorý môže byť skúmaný z mnohých hľadísk. Má celý rad komponentov, prvkov, zložiek, aspektov a ovplyvňuje ho mnoho faktorov. Významovo sa prelína spolu s ďalšími pojmami ako životný spôsob, kvalita života, životný sloh, životná dráha a mnohokrát ho nemožno odlíšiť ani od podmienok života. Zahŕňa formy dobrovoľného správania sa v daných životných situáciách, ktoré sú založené na individuálnom výbere z rôznych možností. Môžeme sa rozhodnúť pre zdravé alternatívy, ktoré sa ponúkajú, a odmietnuť tie, ktoré zdravie poškodzujú. Životný štýl je teda charakterizovaný súhrou dobrovoľného správania sa v daných životných situáciách, ktoré sú založené na individuálnom výbere z možností v rôznych oblastiach ľudského života. Voľba ako organizovanie tohto zdravého životného štýlu môže napomôcť rodičom, ale aj celej rodine.¹⁰³

¹⁰² Porov. ŠMIDOVÁ, M., KOLLÁROVÁ, M., ŠMID, M.: *Kvalita života rodín s dieťaťom so špecifickými potrebami Výsledky kvantitatívneho výskumu*. Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 72-73.

¹⁰³ Porov. ŠMIDOVÁ, M., KOLLÁROVÁ, M., ŠMID, M.: *Kvalita života rodín s dieťaťom so špecifickými potrebami Výsledky kvantitatívneho výskumu*. Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 76.

Osobitným príkladom sú rodiny s deťmi s Downovým syndrómom. Mária Šustrová hovorí, že „u všetkých detí a dospelých s intelektovou dizabilitou tvoria jedinci s Downovým syndrómom najlepšie integrovateľnú a najmenej problémovú skupinu. Navyše, ľudia s Downovým syndrómom sa necítia byť menejcenní. Pri správnej výchove, vedení a usmerňovaní vedia byť sebavedomí, sebestační a tolerantní k druhým. Sú empatickí a dokážu sa vcítiť do problémov iných ľudí a odhaliť aj skryté emocionálne problémy. Práve táto vlastnosť im zabezpečuje v rovine morálky vysoký kredit. Aj pre tieto vlastnosti sa často stávajú najobľúbenejšími členmi rodín. Miláčikmi rodín sa teda nestávajú 'zo súcitu', pre ich toľko proklamované slabé miesta, ako je intelektová dizabilita a problémy s krátkodobou pamäťou, ale pre svoju čistotu duše, úprimnosť a schopnosť rozoznávať naozajstné hodnoty života – rodinné vzťahy a teplo domova. Takýmto spôsobom vyrovnávajú moderné trendy novodobej spoločnosti, ktorá je zameraná viac na materiálne hodnoty a konzumpciu.“¹⁰⁴

Aby však k tomu došlo, rodičia týchto detí prekonávajú počas života svojho dieťaťa niekoľko kritických období. Prvé je po jeho narodení, druhé pri odmietnutí odborníkov, či už pedagógov, sociálnych pracovníkov, psychológov alebo zdravotníckych pracovníkov pri zaradení dieťaťa do zodpovedajúceho výchovného a vzdelávacieho procesu, tretie pri osamostatňovaní sa okolo 18. roku života a zaradení do normálneho prúdu života. Je známe, že deti s Downovým syndrómom, ktoré vyrastajú v rodine obklopené láskou a rodičovskou starostlivosťou, sa vyvíjajú oveľa lepšie ako tie, ktoré sú hneď po narodení umiestnené do ústavnej starostlivosti.¹⁰⁵ Rodičia, ktorí

¹⁰⁴ Porov. ŠUSTROVÁ, M.: Zlepšenie kvality života rodín s dieťaťom s Downovým syndrómom. Skvalitnenie zdravotno-sociálnej starostlivosti a sociálnej podpory. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, József Mlyňski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 113.

¹⁰⁵ Porov. TREBSKI K.: Úloha pastoračného sprevádzania (counselingu) v rodine dieťaťa s Downovým syndrómom. In : *Intervencia, terapia a resocializácia v systéme sociálnej pomoci, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej e-konferencie* (editori Miroslav

2. STRATEGICKÉ CIELE A ICH ODÔVODNENIE

prijali svoje dieťa bezvýhradne, sa stávajú navyše kvalitnými odborníkmi pri zabezpečovaní včasnej pomoci v rámci potrebných stimulačných cvičení – hrubej a jemnej motoriky, stimulácie reči a neskôr pri zlepšovaní sociability, komunikácie a aktívneho včleňovania do spoločnosti. Mnohí rodičia sa práve z dôvodov nedostatočnej odbornej úrovne profesionálov rozhodli pre zmenu svojho povolania a študujú formou denného alebo diaľkového štúdia potrebné odbory, ako je sociálna práca, sociálne poradenstvo, špeciálna pedagogika, zdravotníctvo, právo a iné. Aj vďaka rodičom zdravotne postihnutých detí sa na Slovensku podarilo (nateraz aspoň) časť z nich integrovať do riadneho vzdelávacieho procesu.¹⁰⁶

Špánik, Soňa Šrobárová). Ružomberok : Verbum, Vydavateľstvo Katolíckej Univerzity v Ružomberku, 2014, s. 208-217.

¹⁰⁶ ŠUSTROVÁ, M.: Zlepšenie kvality života rodín s dieťaťom s Downovým syndrómom. Skvalitnenie zdravotno-sociálnej starostlivosti a sociálnej podpory. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 116-117.

3. Perspektívy pomoci kresťanskej rodine

Druhý vatikánsky koncil vytýčil princíp obnovy teologického myslenia ako návrat k prameňom, k Svätému písmu a k cirkevným otcom. Vyhýba sa juridickej dikcii, keď hovorí, že „kresťanskí manželia sviatosťou manželstva, ktorou naznačujú tajomstvo jednoty a plodnej lásky medzi Kristom a Cirkvou a majú na ňom účasť (porov. Ef 5,32), navzájom si pomáhajú k svätosti manželským spolužitím, ako aj prijímaním a výchovou detí, takže majú vo svojom životnom stave a položení svoj vlastný dar v Božom ľude (porov. 1 Kor 7,7)“ (LG 11). Koncil sa vracia k chápaniu Cirkvi ako Božieho ľudu a komúnia a zdôrazňuje všeobecné kňazstvo všetkých pokrstených (porov. LG 9-10). Následne o hierarchickom kňazstve vybavenom mocou hovorí, že má slúžiť svojim bratom a sestrám k spásu (porov. LG 18-19). Carlo Rochetta tvrdí, že koncilové chápanie priamo odporuje princípu, ktorý formuloval zakladateľ tübingenskej školy J. A. Möhler (†1838) nasledovne: „Boh vytvoril hierarchiu, a tým poskytol viac ako dosť potrebám Cirkvi až do konca sveta“. Nepochybne posvätná služba zaujíma základné miesto v štruktúre kresťanskej komunity, ale nepredstavuje celú Cirkev, rovnako ako ju nepredstavuje ani zástup zasvätených osôb ako stav dokonalosti. Bez manželov neexistuje žiadna Cirkev, oni nie sú len jednou stránkou Cirkvi, ale tvoria základnú súčasť jej identity a jej poslania ako Božieho ľudu povolaného k dokonalosti kresťanského života. Iba touto cestou naplno

čerpá kresťanské spoločenstvo svoju formu Snúbenice Slova a Tela Kristovho.¹⁰⁷ Od ukončenia Druhého vatikánskeho koncilu ubehlo relatívne málo času na to, aby sa jeho duch mohol udomáčniť v prostredí, ktoré bolo po stáročia formované v duchu Möhlera. To malo svoje ukotvenie aj v Kódexe kánonického práva z roku 1917. Tento kódex pojednáva o manželstve v tretej knihe nazvanej *O veciach* v kánonoch 1012 až 1143, nerozvíja však teológiu manželstva a rodiny, čo sa malo udiat' v systematickej teológii. To u jednoduchých veriacich viedlo k veľmi zjednodušenému pohľadu na sviatosť manželstva a na sviatosti vo všeobecnosti. Jej príručky však napokon obsahovali len odkaz, že táto vec sa preberie v rámci kánonického práva a morálnej teológie. Prakticky to viedlo k vzniku juridickej mentality aj v pastoračnej praxi sviatosťného manželstva.¹⁰⁸ Na Druhom vatikánskom koncile laici dostávajú spoluzodpovednosť s ostatnými stavmi za službu Cirkvi a svetu (*Apostolicam actuositatem*). Pozdvihnutím manželov Zélie a Louis Martinovcov, rodičov sv. Terézie z Lisieux, na oltár Cirkiev potvrdzuje, ako hlboko si váži povolanie k manželstvu a k rodičovstvu a k výchove detí opatrným skúmaním, rozlišovaním povolania svojich detí a ich dlhoročnou podporou na tejto ceste (porov. LG 11, AA 11). Rastom teologického vzdelania laikov rastie aj ich zodpovednosť v rozličných službách účasťou na misijnom poslaní Božieho ľudu (porov. LG 33). Svedectvo laikov o evanjeliu vzkrieseného Pána vo svete je nenahraditeľné (porov. LG 38). Nový Boží ľud (porov. LG 13) tvorí kontinuitu od vyvoleného ľudu Izraela, ktorému Boh dal neodvolateľné dary a povolanie až do naplnenia nového neba a novej zeme, napreduje k Bohu aj vďaka vznešenému poslaniu laikov.¹⁰⁹ Uplatnenie náuky Druhého vatikánskeho

¹⁰⁷ ROCCHETTA, C.: *Senza sposi non c'è Chiesa. Nuove vie di pastorale per/con la famiglia*. Assisi : Edizioni Porziuncola, 2018, s. 16-17.

¹⁰⁸ Porov. AMBROS, P.: Rozlišování podle Amoris laetitia (kap. 8) papeže Františka jako diferencovanější podoba graduality. In : *Studia Theologica*, 2018, jar 20, č.1, s. 7-28.

¹⁰⁹ Porov. BRAUNSTEINER, G., TRĘBSKI, K., CSONTOS, L.: *Obnovená teológia manželstva a rodiny*. Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 8.

koncilu a nasledujúcich dokumentov Magistéria je strategickým cieľom Katolíckej cirkvi nie iba na nasledujúcich desať rokov, ale na obdobie niekoľkých generácií, nakoľko ide o zmenu zabehanej mentality k obnove eklezialógie, v ktorej spoločenstvo zohráva fundamentálnu rolu. Do jeho služby sú napokon jedni povolani ako laici, najčastejšie vo sviatostnom manželstve, druhí ako klerici v služobnom kňazstve.

Aktuálne tempo zmien v spoločnosti poukazuje na dôležitosť pastoračného plánovania. Pri súčasných výzvach životných trendov je potrebné, aby pastoračná odozva nezostala iba pri improvizáčnych pokusoch pomoci rodinám, ale aby bola vytváraná systematická prax v pastorácii. Pastoračné plánovanie nie je liekom, ktorým by sa chceli vyriešiť ťažkosti, problémy a otázky súvisiace s poslaním Cirkvi, ale skôr prejavom ochoty postaviť sa pred výzvy so zodpovednosťou a hľadaním cesty pre budúcnosť.¹¹⁰ Takto sa chce pastoračné plánovanie dostať do života Cirkvi všade tam, kde si kresťanské spoločenstvá uvedomujú, že pre evanjeliovú službu človeku dneška „ku spontánnosti jednotlivca treba pridať aj plánovanie, predvídanie i spoluprácu s inými inštitúciami“. ¹¹¹ Ak sa tento proces stane iniciatívou celého spoločenstva, pomáha predchádzať horúčkovitý hyperaktivizmus, ako aj neprimeranú sporadickosť alebo ľahostajnosť.¹¹²

V mnohých farnostiach a rehoľných spoločenstvách už pastoračné plánovanie existuje, a to nie ako inštrukcia zo strany hierarchie alebo len ako nová úloha, ktorá sa má pridať k doterajším úlohám. Kódex kánonického práva definuje ustanovenie a zloženie pastoračnej rady: „Pastoračná rada pozostáva z veriacich, ktorí sú v plnom spoločenstve s Katolíckou cirkvou: tak z klerikov, ako aj z členov inštitútov zasväteného života a predovšetkým z laikov; určujú sa spôsobom, ktorý vymedzil diecézny biskup. Veriaci vysielaní do

¹¹⁰ Porov. ŽUFFA, J.: *Kairológia v pastorálnej teológii*. Warszawa : Rhetos, 2015, s. 28.

¹¹¹ BENEDIKT XVI.: *Deus caritas est*. Trnava : SSV, 2006, čl. 31.

¹¹² Porov. *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007-2013*. Trnava : SSV, 2007, čl. 5.

pastoračnej rady sa majú tak vyberať, aby naozaj reprezentovali celý podiel Božieho ľudu, ktorý tvorí diecézu, so zreteľom na rozličné oblasti diecézy, sociálne podmienky a povolania, ako aj na účasť, akú majú v apoštoláte buď ako jednotlivci alebo spojení s inými.¹¹³

Súčasťou plánovania je analýza stavu spoločnosti. Analýza pomáha získať citlivejší prístup, držať prst na pulze času, budovať základy systematického a koncepcného prístupu na úrovni farnosti, diecézy alebo celospoločenskej. Pastoračný plán kladie dôraz na budovanie osobných kontaktov so spolupracovníkmi, ľuďmi ľahostajnými k viere alebo nehlásiacimi sa k Cirkvi. Zadefinovaný plán poskytuje priestor aj pre spätné vyhodnotenie realizácie naplánovaného a možnosť následného zrealizovania vízií. Zároveň môže vytvárať nové štandardy spolupráce medzi klerikmi a laikmi, nakoľko sa obidve skupiny tímovo podieľajú na tvorbe plánu. Vo farnostiach sú laici zapojení do činnosti farskej rady, pričom pri ich intenzívnejšom zapojení do rozhodovania o smerovaní farnosti sa môže zabezpečiť lepšia kontinuita pastoračie aj po výmene kňaza vo farnosti.

Dôležitým faktorom pre udržanie pastoračnej rady je vytvorenie takej atmosféry, pri ktorej sa každý z jej členov cíti dôležitý. Nedôjde tak ku „killer frázam“, ako napr.: „aj tak sa u nás nič nedeje“, „stále je to o tom istom“, „načo tam vôbec chodím“ a pod. Tieto postoje vyjadrujú nespokojnosť, nepodstatnosť a nedôležitosť účasti člena pastoračnej rady. Efektívne vedené stretnutia však zapájajú ľudí, vyžadujú zaujatie ich postoja a názorov. Aby boli stretnutia a výsledky čo najefektívnejšie, treba ich náležite pripraviť, určiť obsahy a vhodným moderovaním príliš neodbočovať od stanovených tém, ale smerovať skupinovú prácu k dohodnutému cieľu. Pastoračná rada na jednej strane identifikuje potreby, ktoré chýbajú v spoločenstve, a na druhej strane sa snaží identifikovať talenty, ktoré sú v spoločenstve. Je teda orgánom, ktorý spája potreby a talenty spoločenstva.

Doterajšia skúsenosť s farskými a národnými pastoračnými plánmi priniesla úspešné, aj nedotiahnuté oblasti. Ako úspešné je možné

¹¹³ *Kódex kánonického práva*. Trnava : SSV, 1986, b. 511-512, §1, 2.

hodnotiť, že na tému pastoračného plánovania boli zorganizované viaceré celoslovenské konferencie a tiež to, že vznikli konkrétne aktivity (systematický program pastoraácie snúbencov, animátorské školy, trojročný celoslovenský projekt zameraný na vzdelávanie vedúcich pracovníkov v cirkevných a Cirkvou zriadených organizáciách). Na druhej strane, ako nedotiahnutú oblasť je možné reflektovať časté zlyhávajúce realizácie plánu na procese, a to aj napriek stanoveným cieľom. Viaceré myšlienky zostávajú ako koncepcie, keďže sa nedotiahla ich projektová konkretizácia. Pastoračné plánovanie navyše doteraz nie je súčasťou obsahov pastoraálnej teológie na slovenských teologických fakultách. Slabé povedomie o plánovaní a nedostatok praktických skúseností z jeho využívania majú za následok slabé uvedomenie si jeho pozitívnych prínosov. Zatiaľ len málo ľudí pracujúcich v pastoraácii vidí potrebu venovať sa vypracovaniu analýz, ich hodnoteniu a stanoveniu vízií, kam sa chceme dostať. V mnohých prípadoch pri prejavení záujmu o pastoračné plánovanie vo farnostiach zo strany kňazov viacerí uvádzajú stroskotanie ich snahy na chýbajúcej metodike a neexistujúcich prípadových štúdiách z úspešnej realizácie.

Doterajšie skúsenosti s pastoračným plánovaním prinášajú aj viaceré poznatky. Najdôležitejším z nich je, že pastoračné plánovanie má mať jasnú štruktúru procesu a silného moderátora, ktorý nedovolí pastoračnej rade stratiť sa v jednej téme. Moderátorom nemusí byť kňaz, môže to byť ktokoľvek z rady, skúsený vo vedení systematickej skupinovej práce. Ďalšie skúsenosti je možné zhrnúť v nasledujúcich bodoch, ktoré korešpondujú aj s praxou z iných krajín:¹¹⁴

- Potreba plánovania spolu s kňazom. Ak on nebude veriť v plán, nebude ho akceptovať a realizovať.
- Plánovanie spolu s farníkmi. V prípade neumožnenia ich zapojenia sa nebudú proces podporovať.
- Byť otvorení zmenám, ktoré dodávajú hodnotné poznatky počas plánovania.

¹¹⁴ Porov. FISCHER, M. F.: *Making Parish Councils Pastoral*. Los Angeles : Paulist Press, 2010, s. 85.

3. PERSPEKTÍVY POMOCI KREŠŤANSKEJ RODINE

- Pravidelné informovanie ľudí vo farnosti o stave plánovania, špeciálne v prípade, ak sa udiali zmeny na podnet farníkov.
- Vytvorenie čo najväčšej siete a neponáhľať sa v procese.

V dôsledku rýchlych zmien v spoločnosti a potreby aktívnej pas-torácie sa menia aj požiadavky na kňaza. Kedysi stačilo, že vedel vyučovať deti, kázať, vysluhovať sviatosti a úradowať. Teraz musí vedieť predovšetkým komunikovať, zapájať laikov do plnenia úloh farnosti, spolupracovať s nimi, usmerňovať ich a formovať, a najmä budovať farnosť ako spoločenstvo spoločenstiev a rodinu rodín. Na druhej strane laici boli a častokrát aj stále sú len pasívnymi prijíma-telmi pastoračných služieb. Pre nich teda zostáva výzva aktívneho angažovania sa a preberania zodpovednosti za rozvoj farnosti, diecé-zy alebo ešte širšej komunity.

3.1. Celoživotné vzdelávanie

Vytvoriť na teologických fakultách vzdelávacie programy celoži-votného vzdelávania pre kňazov a veriacich laikov, ktoré im pomô-žu osvojiť si učenie Druhého vatikánskeho koncilu a pokoncilových pápežov o sviatosti manželstva. Druhý vatikánsky koncil nezmenil štruktúru Cirkvi, ale vyzdvihol to, čo je spoločné všetkým veriacim: sú Božími deťmi s rovnakou dôstojnosťou a s univerzálnym povola-ním k jednote Cirkvi (porov. LG 1). Dar Božieho dieťaťa znamená východisko pre identitu kresťana v Božích očiach a pre vzájomnú komunikáciu všetkých stavov vo vzájomnej úcte. Okrem toho tvorí podľa konštitúcie *Lumen gentium* spoločnú platformu povolanie všetkých ľudí ku svätosti (porov. LG 40) – k obráteniu a celoživotné-mu procesu posväcovania pred Božou tvárou, v živom vzťahu s troj-jediným Bohom. Podľa chápania Druhého vatikánskeho koncilu je cesta k svätosti takisto možná aj laikom ako kresťanom v „duchov-nom“ povolaní. Žiť kresťanské manželstvo v súčasnom kultúrnom

kontexte sa stáva čoraz náročnejšie, a preto je potrebná účinnejšia spolupráca medzi laikmi a kňazmi. Programy podporia v súvislosti so všeobecným kňazstvom (porov. LG 34) všetkých veriacich plnšie chápanie účasti všetkých pokrstených na jedinom kňazstve Ježiša Krista, jedinečného veľkňaza. Povolanie k všeobecnému kňazstvu spája všetkých veriacich a tvorí východisko aj pre ordo, ktoré má byť vykonávané v pokornej službe. Bratské a sesterské vzťahy vytvárajú Boží ľud, ktorý sa slávením Eucharistie a ostatných sviatostí stále znovu ustanovuje a obnovuje v Kristovi. Osobitné miesto v programoch bude mať prijímanie spoluzodpovednosti laikov s ostatnými stavmi za službu Cirkvi a svetu (*Apostolicam actuositatem*).¹¹⁵

Koncilová ekleziológia obnovuje v Cirkvi ako základné sebachápanie primát komunity pred akýmkoľvek čiastočným vyjadrením a služobnou diferenciáciou. Táto vízia zakladá pozíciu *Lumen gentium*: najprv sa hovorí o Cirkvi ako o tajomstve a Božom ľude, a až potom o svojom vnútri, teda o hierarchickej štruktúre, o veriacich laikoch a rodine. Najprv je ontológia milosti a všeobecné povolanie ku svätosti, a až potom diferenciácia podľa povolaní. V takomto kontexte sú situované rozličné životné stavy, rodina a zasvätený život.¹¹⁶ V dekréte o laickom apoštoláte koncil učí: „Rodina dostala od Boha aj to poslanie, aby bola základnou vitálnou bunkou spoločnosti. Toto poslanie splní, ak sa vzájomnou láskou svojich členov a spoločnou modlitbou prejaví ako domáca svätyňa Cirkvi; ak sa celá zapojí do liturgického života Cirkvi; a napokon ak bude usilovne preukazovať pohostinstvo a napomáhať spravodlivosť a iné dobré skutky v prospech všetkých bratov, ktorí potrebujú pomoc“ (AA 11).

O kresťanskom manželstve Cirkev hovorí, že tvorí domácu cirkev. Manželstvo sa uskutočňuje a predstavuje vo vzťahoch v rodine a v jej domácnosti, vo svojom jedinečnom a špecifickom spôsobe, ktorým sa skúsenosť viery spoločne prežíva, a tým dostáva určitý

¹¹⁵ Porov. BRAUNSTEINER, G., TRĘBSKI, K., CSONTOS, L.: *Obnovená teológia manželstva a rodiny*. Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 7-9.

¹¹⁶ Porov. ROCCHETTA, C.: *Teologia della famiglia Fondamenti e prospettive*. Bologna : EDB, 2011, s. 416.

„liturgický“ ráz. Tu je dôležité uvedomiť si fakt, že na prvom mieste je nespochybniteľná hlboká príslušnosť rodiny k spoločenstvu veriacich, iba v ňom totiž môže byť autentická vlastná viera a jej slávenie v plnosti. Slávením vlastnej „liturgie“ v domácnosti, v rodine, sa rodina zúčastňuje na sviatostnom slávení, ktoré domáca cirkev nemá a nemôže si ho dať, predovšetkým na nedeľnej Eucharistii a sviatosti zmierenia. To poukazuje na skutočnosť, že rodina je časťou farského spoločenstva, časťou Cirkvi. Kňaz koná svoju službu slova kázaním, manželia majú konať službu zviditeľňovania. To, čo kňaz ohlasuje slovami, to sú manželia povolaní povedať v tele. Kňaz vysvetľuje knihu na papieri, manželia sú knihou vtelenou, knihou v tele. Netreba ju vedieť čítať, stačí ju vidieť, pretože manželia sú sami v sebe odrazom vnútrotrojičného života, lebo sú účastníkmi lásky Krista a jeho Cirkvi.¹¹⁷

Rocchetta čerpá inšpiráciu pre teológiu manželstva a rodiny z biblických správ o prvotných kresťanských spoločenstvách. Skutky apoštolov dokumentujú, ako sa šírila cirkev v Jeruzaleme a mimo Jeruzalema počas stretnutí, ktoré sa konajú v domoch jednotlivých rodín. Bohatosť služieb oživuje tieto rodiny, domácnosti Božie. K dispozícii je služba vedenia apoštolov a starších, charitatívna a sociálna služba diakonov, služba spolupracovníkov, ako sú proroci a učitelia, napr. v Sk 13,1-3, medzi ktorými sú Barnabáš a Šavol; služobníci misionárov, ako sú Ján, Marek a Sílus, pochádzajúci z Jeruzalema, Timotej a delegáti, ktorí sprevádzajú Pavla do Jeruzalema (Sk 20,4); služba diakona Filipa (Sk 20,24) a žien, ktoré sa stali spolupracovníčkami Pavla a osobami zodpovednými v jednotlivých domácych cirkvách (Mária v Jeruzaleme, Lýdia vo Filipách) a manželia ako Akvila a Priscila, spolupracovníci Pavla v Korinte, v Efeze a v Ríme. Mnohorakosť služieb zodpovedajúcich potrebám Cirkvi, ktorá je od svojho zrodenia zriadená ako koinónia, spoločenstvo tých, ktorí prijímajú jednu vieru vo Vzkrieseného a tvoria nový Izrael Boží. Pavol v Prvom liste Timotejovi vypočítava viac ako desať vlastností, ktoré má mať biskup, aby mohol vykonávať svoju službu, portrétuje

¹¹⁷ Porov. BONETTI, R.: *La liturgia della famiglia, La coppia sacramento dell' amore*. Milano : San Paolo, 2012, s. 23-27.

kandidáta na biskupa ako dobrého otca, čo zapadá do obrazu Cirkvi chápanej ako Božia rodina (porov. 1 Tim 3,15), kde predstavený staršieho nekarhá, »ale ho napomínaj ako otca, mladých ako bratov, staršie ženy ako matky, mladšie ako sestry vo všetkej čistote« (1 Tim 5,1-2). To všetko platí aj o obraze diakona (1 Tim 3,8-13). Ruka v ruke s vývojom hierarchickej štruktúry nielenže sa nezruší, ale sa zvyšuje úloha domácej cirkvi. Zhromaždenia v domoch zostávajú výsadným miestom ohlasovania, rastu a misijného poslania komunity. Celé domáce cirkvi tvoria Cirkev Božiu, ako sa píše v 1 Sol 1,1. Okrem toho, že pripomína zhromaždenia Izraela, naznačuje založenie Cirkvi ako koinónie – spoločenstva, ktoré sa zhromažďuje v domoch (rodinách) jednotlivých miest a oblastí. V tejto organizácii prvotnej Cirkvi sa objavujú dve vzájomne prepojené súradnice: rodinný rozmer Cirkvi a cirkevný rozmer rodiny. Prvá spočíva v tom, že domy a rodiny, ktoré sa tam zhromažďujú, predstavujú nielen miesto, ale aj základné jednotky, živé bunky veľkej komunity univerzálnej Cirkvi, základné jednotky a bunky vyznávania viery a šírenia evanjelia v židovskom a pohanskom svete. V tejto organizácii domáce cirkvi predstavujú živé tkanivo cirkevného organizmu. »Medzi Cirkvou a rodinou jestvuje vzťah vzájomnej reciprocity: Cirkev a matka, ktorá rodí pokrsteného pre život v Kristovi; rodina vychováva svoje deti a sprevádza ich na ich ceste rastu viediac, že sa stala účastnou »zásnubného tajomstva« Cirkvi, nevesty Slova (Ef 5,21-33) a zaviazala sa plniť rodinné predpisy, ktoré jej boli dané (Ef 6,1-4; Kol 3,18-23; 1 Pt 3,1-7). Rodina sa prezentuje ako »teologické miesto« (*locus theologicus*), v ktorom a vďaka ktorému sa odovzdáva viera, slávi sa Veľká noc (Pascha) Vzkrieseného a koná sa ohlasovanie spásy.«¹¹⁸

Vždy, keď sa manželia vzájomne prijímajú a delia o akúkoľvek vec, vytvárajú jednotu ako Kristus so svojou Cirkvou, ako Slovo Božie, ktoré sa zjednotilo s človečenstvom; v objatí fyzickej jednoty, službou druhému, službou deťom. Spomeňme bozk, pohladenie, prípravu jedla, spoločné stolovanie, byť nablízku, byť jeden vedľa druhého – to všetko sú zjednocujúce gestá. Každé z nich je určité

¹¹⁸ Porov. ROCCHETTA, C.: *Teologia della famiglia. Fondamenti e prospettive*. Bologna : EDB, 2011, s. 380-395.

„slávenie“, určitý „obrad“, ktorým sa sprítomňuje Božia láska. Bez akéhokoľvek ohraničenia času a priestoru manželia dávajú Ježišovi možnosť pokračovať vo vyjadrovaní toho, že daruje svoj život z lásky. Keď spolu s ním prežívajú svoj spoločný život, sú pokračovaním a slávením vlastnej skutočnosti manželstva, a to v darovaní sa z lásky. Dať telo z lásky znamená povedať a darovať sa celkom. Nie je to len otázka, ako sa žije sexualita, je to otázka, ako sa žije dvadsaťtyri hodín denne liturgia toho darovať sa z lásky. Nie je tu už nijaké gesto, ktoré by v tomto zmysle bolo bezvýznamné. Mohli by sme uviesť všetky gestá, ktoré sú dôverne známe manželom, a môžeme o nich hovoriť ako o určitej „domácej liturgii“, a o tom, ako sa manželia stávajú „kňazmi“ tejto liturgie. Základom toho je ich krstné kňazstvo, ktoré koncil definoval ako „všeobecné kňazstvo“, ktoré sviatosť manželstva špecifikuje osobitnou milosťou zobrazovať jednotu Krista a Cirkvi.¹¹⁹

Množstvo problémov súčasnej euro-atlantickej civilizácie spočíva práve v postupe desocializácie a s ňou spojeným radikálnym individualizmom, ktorý človeka oberá o vzťahy, aké by mu v ťažkých situáciách mohli pomôcť. Sú to problémy, ktoré sprevádzajú človeka vo všetkých obdobiach jeho života – v detstve, dospievaní, mladosti, zrelom veku i vo veku seniorov.¹²⁰ Tak čítame už na prvých stránkach Svätého písma: „Nie je dobre byť človeku samému“ (Gn 2,18). Ako vážny problém sa ukazuje byť privatizácia manželstva a rodiny, čo smeruje k jeho redukovaniu na otázku opisu obmedzeného na dvojicu.¹²¹ Skutočná sociálna sieť, ktorej základnou bunkou je sviatosť manželstvo a na ňom založená rodina, tvorí farské spoločenstvo ako spoločenstvo spoločenstiev. Takáto živá farnosť je osvedčenou odpoveďou na tieto výzvy. Nemožno do neho ľubovoľne vstupovať, ani z neho ľubovoľne vystupovať. Krst, ktorým sa vstupuje do Cirkvi, do jej konkrétnej podoby v rodine

¹¹⁹ Porov. BONETTI, R.: *La liturgia della famiglia, La coppia sacramento dell' amore*, s. 29-31.

¹²⁰ Porov. FFORDE, M.: *Desocializácia. Kríza postmodernity*. Bratislava : Lúč, 2010, s. 81-86.

¹²¹ Porov. *Conversione pastorale per famiglia: Sì, ma quale?* (editor Livio Melina). Siena : Edizioni Contragalli, 2015, s. 39-40.

a v miestnom farskom spoločenstve, zapája človeka navždy do spoločenstva Cirkvi a tvorí ho údom Tajomného Kristovho Tela. Tomu záväzku je podobný záväzok sviatostného manželstva, v ktorom snúbenci vstupujú do sviatostného spoločenstva, do mojej alebo do tvojej smrti, v šťastí aj v nešťastí, v zdraví aj v chorobe. V tom sa vyjadruje sila spoločenstva – sociálneho vzťahu, ktorý je pripravený podržať človeka v radostných aj v ťažkých situáciách.

Spoločenstvo nie je v chápaní koncilu len niečo, čo sa dodatočne pripája k životu Cirkvi, ale je jeho stredobodom a konštitúciou. V tejto línii sa vyjadruje životná sila spoločenstva Cirkvi. „Spoločenstvo je materským lonom, v ktorom sa utvára nový človek živým a nepretržitým pôsobením Božieho slova (1 Pt 1,23); je to rybník Siloe, v ktorom slepý od narodenia lieči svoju slepotu (Jn 9,7); je to nová rodina učeníkov, miesto, kde sa prijíma evanjeliová zvesť, je to zároveň optimálne centrum, z ktorého sa šíri prijaté evanjelium. V Skutkoch apoštolov vidíme, že ten, kto sa obráti ku Kristovi, včleňuje sa zároveň do spoločenstva (porov. Sk 2,42). Táto skutočnosť sa prejavuje v prepojení sviatostného a liturgického prežívania viery s každodenným životom. „Ide o to, aby Cirkev spočívala na hustom tkanive ľudských vzťahov, opravdivých spoločenstiev, kde sa život viery prežíva v spoločnom myslení a kde prax je skutočne vyjadrením viery a zároveň slobody.“¹²² V spoločenstve sa buduje kresťanská iniciácia a podľa tohto vzoru i uvedenie novomanželov do životného štýlu kresťanskej rodiny.¹²³

3.2. Pretvoriť farnosti na rodinu rodín

Postaviť rodinu do stredu farského spoločenstva a farskej pastorácie. Integrovať slávenie sviatosti manželstva do života farského

¹²² Porov. KYSELICA, J.: *Odovzdávať vieru v súčasnej spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, s. 90- 91.

¹²³ Porov. *Conversione pastorale per famiglia: Sì, ma quale?* (editor Livio Melina). Siena : Edizioni Contragalli, 2015, s. 42-45.

spoločenstva, ako je to, alebo ako by to malo byť v prípade sviatostí kresťanskej iniciácie, ktorých vlastným miestom je slávenie uprostred farského spoločenstva. Využiť slávenie manželských jubileí na upevnenie farského spoločenstva s rodinami. Prekonať predstavu, že sviatostné manželstvo je súkromnou záležitosťou samotnej dvojice, bez akéhokoľvek spojenia s farským spoločenstvom. Podporovať vo farnostiach etablovanie a pôsobenie spoločenstiev rodín, zapájať ich do prípravy snúbencov a do sprevádzania mladých rodín. Intenzívne podporovať malé spoločenstvá detí, mládeže, dospelých a najmä rodín, aby sa učenie Druhého vatikánskeho koncilu o všeobecnom kňazstve a povolání ku svätosti stalo súčasťou každodenného života. Kňazi majú k plneniu svojich povinností vo farnostiach pripočítať aj spoznávanie veriacich zverených do ich starostlivosti. Preto majú navštevovať rodiny, mať účasť na starostiach a najmä na trápeniach a žiaľoch veriacich a posilňovať ich v Pánovi, ako aj múdro naprávať, keď v niečom pochybili; chorým, predovšetkým umierajúcim, majú pomáhať so súcitnou láskou, starostlivo ich posilňovať sviatosťami a odporúčať ich duše Bohu; s osobitnou starostlivosťou sa majú ujímať chudobných, utrápených, osamelých, vyhnaných z vlasti a tých, na ktorých doliehajú osobitné ťažkosti; majú sa snažiť, aby manželia a rodičia mali podporu pri plnení svojich povinností; v rodine majú podporovať vzrast kresťanského života. Na tieto úlohy je potrebné, aby uznali a napomáhali vlastný podiel, ktorý majú v poslaní Cirkvi veriaci laici, podporujúc ich združenia s náboženskými cieľmi.

Vytvorenie živého farského spoločenstva nie je možné bez spojenia sviatostného a liturgického prežívania viery s každodenným životom. „Ide o to, aby Cirkev spočívala na hustom tkanive ľudských vzťahov, opravdivých spoločenstiev, kde sa život viery prežíva v spoločnom myslení a kde prax je skutočne vyjadrením viery a zároveň slobody.“¹²⁴ Je však faktom, že nie vždy je farské spoločenstvo naozaj tým, čím má byť, ako naznačuje aj Jozef Kyselica, keď pripomína potenciál farského spoločenstva: „Farnosť môže dať odpoveď

¹²⁴ KYSELICA, J.: *Odvzdávať vieru v súčasnej spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, s. 90.

dnešnému človekovi, ktorý je tak často stratený a dezorientovaný, ak sa stane vo svete miestom spoločenstva veriacich a súčasne znakom a nástrojom povolania všetkých do *communiae*; jedným slovom domovom, ktorý je otvorený pre všetkých a je k službám všetkým.¹²⁵ To však nie je možné v anonymite. Farnosti, do ktorých sa vstupuje celkom osobne so svojimi kontaktmi, záväzkami a ochotou k spoločnému dielu, napríklad v dobrovoľníctve, môžu byť výzvou k uskutočneniu takého živého spoločenstva. To si vyžaduje, aby najmä veľké a početné farnosti boli štrukturované ako spoločenstvo spoločenstiev, bez čoho nemožno prekonať anonymitu a prísť ku konkrétnej pomoci konkrétnym rodinám a párom.¹²⁶

Je dôležité, aby sa mladí kresťania vo farskom spoločenstve naučili vnímať teologickú náuku, že ich manželstvo nie je súkromná záležitosť. Nesmú sa však ani psychologicky cítiť osamelí. Celá kresťanská komunita sa musí cítiť byť zapojená do prípravy na manželstvo a do jeho sprevádzania. Kresťanská komunita sa nemôže nezaújmať o komplikácie a prípadné krízy manželského života, tak ako im nemôže byť blízka len v slávnostných a šťastných chvíľach, ako je napríklad narodenie detí, ale aj v tých ťažkých, akými sú krízy, choroba či smrť blízkych osôb (porov. CIC kán. 529). Možno povedať, parafrázujúc začiatkové slová *Gaudium et spes*, že radosti a nádeje, žalosti a úzkosti nových rodín sú zároveň radosťami a nádejami, žalosťami a úzkosťami kresťanskej komunity, ktorá ich sprevádza a prijíma. To je výzva pre naše rodiny i farské spoločenstvá, ktorú treba konkrétne naplňať. „Dnes má každá kresťanská komunita veľkú zodpovednosť pozorne sprevádzať svoje deti, či už v príprave a spolupráci ich manželstva, ako i pomáhať ich manželským úlohám v prvých krokoch kresťanských manželov. Zrodenie novej rodiny je vzácna odpoveď na život samotnej komunity.“¹²⁷

¹²⁵ KYSELICA, J.: *Odovzdávať vieru v súčasnej spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2006, s. 118.

¹²⁶ Porov. RÁBEK, F.: Farnosť – miesto a východisko evanjelizácie. In : *Nová evanjelizácia. Zborník sympózia s medzinárodnou účasťou, II. ročník*. Trnava : Dobrá kniha, 1993, s. 138-139.

¹²⁷ PAGLIA, V., SCIORTINO, A.: *La famiglia – Vocazione e missione nella Chiesa e nel mondo*. Milano : San Paolo, 2015, s. 124-125.

Amoris laetitia nadväzuje na učenie Druhého vatikánskeho koncilu (porov. GS 48), ktorý opisuje a definuje manželstvo ako spoločenstvo života a lásky. Týmto dôležitým tvrdením prekonáva koncil právnickú definíciu starého Kódexu kanonického práva z roku 1917, ktorý chápal manželstvo ako právnu zmluvu vo vzájomnej výmene práv a povinností. Naproti tomu koncil chápe túto zmluvu, ako sa ona zjavuje v dlhých dejinách spásy ako zmluvu Boha s ľuďmi. Tieto dejiny vzťahu Boha s ľuďmi sa znova začínajú s mladou dvojicou manželov, ktorým Boh ponúka prejsť spoločne cestou života.¹²⁸

Koncept nerozlučnosti manželstva len čiastočne vyjadruje to, čo je obsahom biblického pojmu zmluvy Boha s človekom, ktorá má charakter nezaslúženého daru. Nerozlučnosť sa odvodzuje z právnickej zmluvy. Týmto juridickým chápaním sa však nedá naplno vyjadriť to, čo znamená darovať sa medzi manželmi v zmysle Božej zmluvy, preto aj *Amoris laetitia* používa radšej výraz vernosť. Podľa Nového zákona sa Cirkev uskutočňuje na troch rovinách: ako univerzálna Cirkev, ako miestna cirkev a ako domáca cirkev. Domáca cirkev nezahŕňa iba tých, čo dnes chápeme ako nukleárnu rodinu, ale aj veľkú rodinu, ktorej súčasťou sú tiež priatelia, známi, hostia a ďalší. V tomto zmysle „domácnosť“ ako novozákonný dom je forma života a forma organizácie Cirkvi v jej počiatkoch, ktorá sa stretáva vo svojich domoch (Sk 2,46). Pre sv. Pavla boli domáce cirkvi vzájomne pospájané do siete vďaka jeho misionárskej aktivite. V dejinách Cirkvi boli práve tieto domáce cirkvi osobitne dôležité v obdobiach prenasledovania.¹²⁹

Cirkev je rodina rodín, neustále obohacovaná životom všetkých domácich cirkví. Takže vďaka sviatosti manželstva sa každá rodina stáva dobrom pre Cirkev, a to so všetkými účinkami. Cirkev je dobrom pre rodinu, rodina je dobrom pre Cirkev. Starostlivosť o Pánov sviatostný dar sa netýka len jednotlivé rodiny, ale kresťanského spo-

¹²⁸ Porov. KASPER, W.: *Il messaggio di Amoris laetitia. Una discussione fraterna*. Brescia : Queriniana, 2018, s. 35.

¹²⁹ Porov. KASPER, W.: *Il messaggio di Amoris laetitia. Una discussione fraterna*. Brescia : Queriniana, 2018, s. 44-50.

ločenstva ako takého (porov. AL 87). To je učenie, ktoré sa vracia ku koncilovej teológii Cirkvi ako Božieho ľudu. Duch Svätý naplňa život Cirkvi, tvorí jej komunitu a vzbudzuje služby a charizmy. Prekonáva sa tak systém nerovnosti, lebo všetci sú pokrstení a v krste majú účasť na živote Najsvätejšej Trojice a zároveň účasť na univerzálnom kňazstve Ježiša Krista. Dostávajú dar Ducha Svätého a v ňom účasť na Božej láske. *Lumen Gentium* obnovuje obraz pokrstených kresťanov, ktorý je spoločný všetkým: od pápeža po posledného laika. Všetci sú spoluzodpovední – vzájomne a komplementárnym spôsobom – za jedinečné poslanie Cirkvi ohlasovať radostnú zvesť. Pyramidálne trojčlenenie sa mení na komunitárne trojčlenenie: Duch Svätý, kresťanské komunity, ministériá a charizmy.¹³⁰

Zaujímavá je formulácia platného Kódexu kánonického práva: „Farnosť má byť podľa všeobecného pravidla územná, má totiž zahrňovať všetkých veriacich určitého územia; kde je to však užitočné, majú sa ustanoviť osobné farnosti vzhľadom na obrad, reč, národnosť veriacich nejakého územia, ako aj z iného dôvodu vymedzené“ (kán. 518 CIC). Práve takýmto iným dôvodom by mohlo byť aj zabezpečenie fungovania živého farského spoločenstva uprostred sekularizovaného prostredia. Pri pohľade na nielen národnostné farnosti v Kanade a v Spojených štátoch amerických vidíme uplatňovanie takéhoto princípu pri tvorbe farností vo všeobecnosti. V minulosti sa vypisovali prihlášky do farnosti na tlačive, ktoré mohli veriaci odovzdať pri nedeľnej zbierke. Dnes sa na domovských stránkach týchto farností nachádzajú už aj elektronické formuláre na prihlásenie sa do farnosti. Obsahujú celý rad informácií, základné osobné údaje, adresu, číslo telefónu, spôsob podieľania sa na financovaní farnosti, formu zapojenia sa do života farského spoločenstva, napríklad v katechéze detí, sprevádzaní mládeže, liturgii, spevokole, sociálnej pomoci, výpomoci vo farskej kancelárii, pri organizovaní farských podujatí a mnohých ďalších.¹³¹ Na jednej strane tento

¹³⁰ Porov. ROCCHETTA, C.: *Senza sposi non c'è chiesa*. Assisi : Porziuncola, 2018, s. 102-103.

¹³¹ Register Your Family Online. In : *Parish of the Holy Martyrs of North America, Falmouth. ME*. Dostupné online : <https://pothe.org/welcome-new-parishioners> (29.03.2020).

spôsob uskutočňovania príslušnosti k farskému spoločenstvu spôsobil, že niektorí katolíci odmietli finančne pomáhať farnosti, a tak sa nikam neprihlásili. Táto skutočnosť vyvoláva určité obavy aj na Slovensku v súvislosti s úplným finančným osamostatnením sa Katolíckej cirkvi od štátu. No z druhej strany tieto farnosti majú len veľmi málo tých členov, ktorí žijú len na ich okraji.

Napriek tomu, že niektorí katolíci nejavia záujem prihlásiť sa do farností, možno konštatovať, že mnohé z týchto farských spoločenstiev majú veľmi bohatý farský život. Okrem toho, že vydávajú svoj farský časopis, rozvíjajú aj sociálny apoštolát. Farské skupiny sociálneho apoštolátu vyhľadávajú opustených a ľudí v ťažkých životných situáciách a v núdzi. Navštevujú chorých a starých ľudí, pomáhajú s bývaním pre chudobných a konajú ďalšie charitatívne služby.¹³² Tu vidíme inšpiráciu pre rozvoj charity, ktorá je veľmi potrebná práve vo veľkých mestách, nakoľko sa v nich koncentrujú nielen bezdomovci, ale aj iní sociálne odkázaní ľudia. Samozrejma je účasť na liturgickom a sviatostnom živote. Sú vytvorené skupiny, ktoré majú na starosti jednotlivé aspekty, ako je služba lektorov, speváckych zborov dospelých a mládeže či roznášanie svätého prijímania chorým a starým farníkom. Pre tieto účely sú často zriadené osobitné komisie.¹³³

Tieto farské spoločenstvá majú niekedy tiež skupiny, ktoré sa osobitne starajú o prežívanie misijného charakteru kresťanskej viery. Svojimi aktivitami uskutočňujú výzvu Jána Pavla II.: „Ako členovia Cirkvi na základe krstu sú všetci kresťania spoluzodpovední za misijnú činnosť.“¹³⁴ Zväčša si túto zodpovednosť na Slovensku uvedomujeme len v misijnú nedeľu finančným príspevkom do zbierky na misie. Pápež Ján Pavol II. však vo svojej encyklike o misiách *Redemptoris missio* pripomína, že misie patria ku kresťanskej zrelos-

¹³² Porov. Mission & History. In : *ST. IGNATIUS CHURCH A JESUIT PARISH SAN FRANCISCO, CALIFORNIA*: In : <https://www.stignatiussf.org/overview/mission-history> (20.03.2020).

¹³³ Porov. *Gesu Parish – University Heights, Cleveland, Ohio*. In : https://jesuits.org/Parish-Center-Detail?TN=CODE-20130730012257#area_slides (stiahnuté 24.03.2020).

¹³⁴ JÁN PAVOL II.: *Redemptoris missio*, č. 77.

ti. „Účasť na svetových misiách sa teda neobmedzuje na niekoľko málo činností, ale je znamením zrelej viery a kresťanského života, ktorý prináša ovocie. Veriaci rozširuje hranice svojej lásky a stará sa o tých, ktorí sú ďaleko, práve tak ako o tých, ktorí sú blízko. Modlí sa za misie a misijné povolania, podporuje misionárov a sleduje so záujmom ich prácu, a keď sa vrátia, prijíma ich s radosťou, s akou sa prvé kresťanské obce dozvedeli od apoštolov o zázrakoch, ktoré Boh vykonal skrze ich kázanie.“¹³⁵ V USA sú rozvinuté rozličné formy misijnej spolupráce. Farnosť sa napríklad stane patronátnou farnosťou inej farnosti v misijných krajinách. Podporujú ich farský život, prípravu domorodých kňazov, farské školy a sociálne programy.¹³⁶ Farnosť býva tiež spojená s katolíckou školou a s centrom pre rodinu.¹³⁷ Tým sa napomáha intenzívny život farskej komunity a jej vitalita. Tomu môže napomáhať aj finančná angažovanosť veriacich.

V Českej republike zapustili korene farské evanjelizačné bunky, ktoré vznikli v Taliansku ako ovocie Druhého vatikánskeho koncilu a posynodálnej apoštolskej exhortácie pápeža Pavla VI. *Evangelii nuntiandi*. Za ich zakladateľa a duchovného otca sa pokladá don Piergiorgio Perini, ktorý sám vďaka tomuto modelu farskej pastoraácie prežil svoju osobnú konverziu a dielo sa rozšírilo do mnohých krajín sveta. Základom je pretvorenie farnosti na organizmus tvorený živými bunkami, v ktorých sa pravidelne stretáva šesť až dvanásť osôb, a ak dosiahne počet dvanásť, delí sa na nové bunky. Bunku tvoria veriaci, ktorí si uvedomujú svoju spoluzodpovednosť nielen za život viery vo svojej rodine, ale aj za jej šírenie vo svojom prostredí. Farské evanjelizačné bunky sú nástrojom, ako vykonávať bežnú pastoraáciu a pretvárať ju na evanjelizačnú pastoraáciu. Je to jedna z foriem, ako zaangažovať veriacich laikov k spoluzodpoved-

¹³⁵ JÁN PAVOL II.: *Redemptoris missio*, č. 77.

¹³⁶ Porov. ST. IGNATIUS CHURCH A JESUIT PARISH SAN FRANCISCO, CALIFORNIA. Vecinas de El Salvador St Ignatius Church, El Salvador Solidarity Group. In : <https://www.stignatiussf.org/ministry-giving> (stiahnuté 20.03.2020).

¹³⁷ Porov. *Gesu Parish – University Heights, Cleveland, Ohio*. In : https://jesuits.org/Parish-Center-Detail?TN=CODE-20130730012257#area_slides (stiahnuté 24.03.2020).

nosti za život farského spoločenstva, ktoré pretvárajú na svoj domov. Vydávajú svedectvo viery, pomáhajú ľuďom okolo seba spoznávať Božiu lásku a zapájajú svoje sily do života farnosti. Kňaz vo farnosti sa stretáva raz za dva týždne s vedúcimi či animátormi jednotlivých buniek, čím sa spoločne podieľajú na plnení poslania farnosti v evanjelizácii. Takto na spôsob delenia živých buniek rastie aj toto hnutie vo farnostiach. Cieľom bunky je rast v dôvernom vzťahu s Bohom, rast vo vzájomnej láske, túžba deliť sa o skúsenosť Ježiša a svojej viery s druhými, a tým komunikovať ducha evanjelizácie. Ďalej ide aj o vzbudzovanie záujmu o farnosť a o službu vo farnosti a v Cirkvi, poskytovanie a prijímanie pomoci, prípravu nových vedúcich a rozlišovanie darov a chariziem bratov a sestier pre spoločnú službu vo farnosti a v Cirkvi, a tým aj prehlbovanie svojej viery. Jednotlivé bunky sa týždenne stretávajú asi na jeden a pol hodiny. Stretnutie má nasledujúcu štruktúru: spev a chvály (asi 15-20min.), zdieľanie sa nad otázkou „čo Ježiš pre mňa urobil, alebo čo som ja urobil pre neho?“ (asi 15-20min.), vyučovanie pastiera (10-15 min.), pričom katechéza farára je nahraná na nejakom nosiči (napr. USB kľúč) a počúvajú ju všetky bunky vo farnosti. Pre každého je k dispozícii aj text tejto katechézy, do ktorého si môže robiť svoje poznámky. Ďalej je prítomný čas prehĺbenia a zdieľania nad vypočutou katechézou (15-20min), informácie – oznamy, aktivity vo farnosti, konkrétne potreby pomoci, modlitba prosieb za ľudí z rodiny, za ľudí, s ktorými majú každodenné vzťahy, i za ľudí, ktorí sú vzdialení, ktorí potrebujú modlitbu a ktorých majú v srdci, modlitba nad bratom/sestrou v bunke, ktorý/ktorá žiada o modlitbu na konkrétny úmysel. Systém farských evanjelizačných buniek v Českej republike poskytuje služby tým, ktorí ho chcú vo svojej farnosti zaviesť formou konzultácií, seminárov či kurzov pre vedúcich, ako i duchovnými obnovami.¹³⁸

¹³⁸ Porov. *Farní evangelizační buňky*. In : <http://evangelizacnibunky.cz/feb/?page=feb> (24.04.2020).

3.3. Odovzdávanie viery v rodine

Vytvoriť a implementovať pastoračné programy pre rodiny, kde sa ich členovia naučia kresťanskému životnému štýlu manželstva a rodiny, ktorého súčasťou je odovzdávanie viery a vzdialená príprava na manželstvo a rodinný život. Pomôcť rodinám uvedomiť si ich základnú zodpovednosť za odovzdávanie viery, ktoré sa musí uskutočniť ešte v predškolskom veku, teda skôr, ako prídu deti na katechézu v škole. Aj počas školskej katechézy im poskytnúť účinnú pomoc v prehľbovaní viery v rodine prostredníctvom pestovania špecificky manželskej a rodinnej spirituality založenej na čítaní Svätého písma, spoločnej modlitbe a vytváraní spoločenstva, ktoré sa viaže na život farského spoločenstva najmä v slávení sviatostí. Podporovať spoločenstvá a katolícke hnutia rodín vo farnosti, ktoré vedú rodiny k vzájomnej pomoci pri evanjelizácii svojich detí a k novej evanjelizácii farnosti.

V minulosti sa v živote mnohých katolíkov na Slovensku vyvinulo zvláštne chápanie sviatostí kresťanskej iniciácie, podľa ktorého sú sviatosti akýmsi vecami či automatmi, ktoré zabezpečujú človekovi spasenie. Starí rodičia to dnes vyjadrujú slovami „len aby vnúčatá mali krst, prvé sväté prijímanie a birmovku, keby sa chceli sobášiť v kostole, my im chceme dať všetko“. Môže to byť jedinečná príležitosť odovzdávania viery.¹³⁹ Často sa však ich snaha stáva rozličnými spôsobmi vnucovania svojich predstáv o deťoch pre dobro svojich vnúcat, čo býva kontraproduktívne. Zabúdajú pri tom na dôležitú skutočnosť, že krst sa vysluhuje vo viere krstenca alebo jeho rodičov, či iných, ktorí sa zaväzujú poskytnúť pokrstenému dieťaťu potrebnú náboženskú výchovu.¹⁴⁰ Podobne častý je prípad rodičov, ktorí síce prihlasujú svoje deti

¹³⁹ Porov. BRAUNSTEINER, G.: Vzácnosť starých rodičov ako tradentov viery. In : *Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2017* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 13-15.

¹⁴⁰ Kňaz sa pri krste detí pýta rodičov: „Milí rodičia, žiadate krst pre svoje dieťa. Tým beriete na seba povinnosť vychovávať ho vo viere, aby potom zachovávalo Božie prikázania a milovalo Pána Boha a svojho blízkeho, ako nás o tom poučil Kristus. Ste si vedomí

na vyučovanie náboženstva v škole, no doma vieru nežijú, nečítajú Sväté písmo, nemodlia sa ani osobne, ani spoločne, v nedeľu nechodia na svätú omšu a vôbec nemajú účasť na živote farského spoločenstva. Tak sa stáva, že ich deti prejdú prípravou na prijatie sviatostí kresťanskej iniciácie, na prvé sväté prijímanie, sviatosť zmierenia a sviatosť birmovania, no po ich prijatí zostávajú na periférii kresťanského života a ďalej už sviatostným životom nežijú, podobne ako ich rodičia. Tento scenár sa opakuje i pri uzatváraní sviatostného manželstva, keď rodičia a starí rodičia tlačia mladých do manželstva, no sami snúbenci neprejavujú vlastný záujem a nechápu podstatu sviatostného manželstva. Pre mnohých je dôležité to, že sobáš v kostole je krajší ako na úrade. Na to, že sviatosti kresťanskej iniciácie a sviatostné manželstvo sú vvedením do života spoločenstva veriacich, ktoré sa uskutočňuje v konkrétnej podobe života farského spoločenstva, obvykle ani len nepomyslia. Treba však sebakriticky konštatovať, že bežná farská pastorácia ešte stále podporuje takýto model sviatostnej pastorácie.

Už pápež Pavol VI. vyslovil potrebu novej evanjelizácie starého kontinentu. Vedecký pokrok prostredníctvom rozumového bádania odhalil a zvládol to, čo bolo po stáročia tajomstvom prírody, narušil systémy viery, ktoré boli prostredníctvom kozmológie a náboženstva dôsledne integrované do tradičných spoločností. Tým zároveň získal do svojich rúk moc, pred ktorou sa predtým skláňal. Rozvojom poznania sa vyvinul typicky moderný postoj sekularizácie a desocializácie. Sekularizácia a pluralizmus oslabili vplyv náboženstva na spoločnosť a na jednotlivca a ľudstvo viedli k základnej domnienke, že už dosiahlo nadvládu nad svojím vlastným osudom a nad osudom sveta.¹⁴¹ Potrebu novej evanjelizácie pripomínajú aj všetci

tejto povinnosti?“ Po kladnej odpovedi rodičov: „Áno,“ pokračuje otázkou: „A vy, krstní rodičia, máte pomáhať rodičom plniť túto povinnosť. Ste ochotní im v tom pomáhať?“ Po kladnej odpovedi a prijatí záväzku vychovávať dieťa vo viere pokračuje obrad krstu. *Obrad krstu detí a sobášne obrady podľa Rímskeho rituálu obnoveného podľa smernice II. vatikánskeho koncilu*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1976, s. 23.

¹⁴¹ Porov. AMBROS, P.: *Consecratio mundi – prorocktví nebo utopie?* In : *Nová evanjelizácia VII*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 1998, s. 17.

nástupcovia Pavla VI. Faktom však zostáva, že erózia viery pokračuje ďalej v trendoch konzumného životného štýlu a odcudzenia. A to až tak, že odcudzenie sa stáva základným pocitom moderného človeka. Častou reakciou na ochudobnenie života ľudí sú postoje rezignácie, skepsy a náboženského protestu. Nové náboženské hnutia predstavujú okrajovú záležitosť, sú reakciou na stav náboženskej núdze v spoločnosti. Typickým syndrómom tohto stavu je vysoká miera individualizmu, ktorý je prepojený s pocitom nedostatku zmyslu, postupná strata schopnosti vytvoriť osobný transcendentálny postoj. Ťažisko záujmu tvorí kariéra.¹⁴² O dvadsať rokov neskôr Rocco Buttiglione otvorene tvrdí, že dnes je celá zem misijným územím. Dokonca ani u nás na Slovensku nemôžeme predpokladať pevnú vieru a zakorenenosť v morálnom učení Cirkvi. Súhlas viery je krehký, a preto treba byť opatrní, aby sa podporoval jeho rast a nekompromitovalo sa hlboké prijatie jeho požiadaviek. Nemôže sa jednoducho obrátiť na intelekt a týmto, povedať toto je vaša povinnosť, takéto sú filozofické a biblické dôvody tohto imperatívu. Musíme tohto človeka podporiť pri obrátení, pri preformulovaní vnútorného emočného poriadku, jeho mentality a kultúry. Musíme pracovať na zmene kultúry, ktorá podporuje tendencie vznikajúce z hriechu niektorých, a potom je ťažké, aby všetci celkom poznali pravdu. Tu je potrebné uplatniť zákon postupnosti, ktorý znamená postupnosť ohlasovania viery. Svätý Pavol, ktorý bol misionár, chápaj tieto veci – potrebu obrátenia a trpezlivosti postupných krokov, ako o tom napísal: „A ja som vám, bratia, nemohol hovoriť ako duchovným, ale ako telesným, ako nedospelým v Kristovi. Mlieko som vám dával piť namiesto pevného pokrmu, lebo by ste ho neboli zniesli. Ale ani teraz ešte neznesiete“ (1 Kor 3,1-2).¹⁴³ Práve tu je dôležité miesto kresťanských rodín.

¹⁴² Porov. AMBROS, P.: Nové perspektivy pastorální teologie. In : *Nová evanjelizácia VIII*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 1999, s. 15.

¹⁴³ BUTTIGLIONE, R.: *Risposte amichevoli ai critici di Amoris laetitia*. Milano : Edizioni ARES, 2017, s. 143.

Výchova detí sa dnes rozdeľuje medzi rodinu, školské inštitúcie, farské spoločenstvo a neformálne skupiny. Nezanedbateľný vplyv majú na deti moderné technologické prostriedky, ktoré deti ovládajú lepšie ako ich rodičia a často nie sú ešte schopné kritického hodnotenia v nich komunikovaných obsahov.¹⁴⁴ Kresťanská „výchova detí musí byť charakterizovaná procesom odovzdávania viery. Ten sa stal zložitým pre súčasný štýl života, pracovný čas a komplexnosť dnešného sveta, v ktorom mnohí, aby prežili, znášajú uponáhľané rytmy. Napriek tomu rodina musí byť aj naďalej miestom, kde sa človek učí chápať dôvody a krásu viery, modliť sa a slúžiť blížnemu. To začína krstom, pri ktorom – ako hovorieval sv. Augustín – matky prinášajúce svoje deti »spolupracujú na svätom pôrode«. Potom začína napredovanie a rast tohto nového života. Viera je Boží dar, prijatý v krste, nie je výsledkom ľudskej činnosti, avšak rodičia sú nástrojom Boha pre jej rozvoj a dozrievanie. Je preto krásne, keď mamy učia malé deti poslať bozk Ježišovi alebo Panne Márii. Koľko nežnosti je v tomto geste! V tom okamihu sa srdce detí premieňa na priestor modlitby. Odovzdávanie viery predpokladá, že rodičia prežívajú reálnu skúsenosť toho, že Bohu dôverujú, hľadajú ho a potrebujú, pretože len týmto spôsobom »z pokolenia na pokolenie ide chvála tvojich skutkov« (Ž 145,4) a »otec synom zvestuje tvoju vernosť« (Iz 38,19). To si vyžaduje prosiť o Boží zásah v srdciach – tam, kde my prísť nemôžeme. Horčičné zrnko sa zasieva maličké, ale stane sa z neho veľký strom (porov. Mt 13,31-32), a tak spoznávame nepomer medzi skutkom a jeho účinkom. Vieme teda, že nie sme pánmi daru, ale len jeho starostlivými správcami. Naša kreatívna úloha je však príspevkom, ktorý nám umožňuje spolupracovať s Božou iniciatívou. Preto treba oceniť manželské páry, matky a otcov ako aktívne subjekty katechézy. Rodinná katechéza je veľkou pomocou, lebo je účinnou metódou na formáciu mladých rodičov

¹⁴⁴ Porov. NEMEC, R.: Digitálna éra a jej výzvy v pohľade na človeka. In : *Zborník zo sympózia profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos SJ, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 83-88.

a na to, aby si uvedomili svoje poslanie evanjelizátorov vlastnej rodiny“ (AL 287).

Vo výchove má prvoradé postavenie svedectvo, príklad rodičov a celej rodiny. Tak je to od samého počiatku života viery v Božom ľuďe Starého i Nového zákona. Najprv je udalosť života a na ňu nadväzuje slovo. To umožňuje, aby sa svedectvo mohlo dostať k ľuďom a nadobúda konkrétnu podobu hlásania evanjelia (Mt 24,14). Apoštolí sú ustanovení za Ježišových svedkov práve preto, lebo s ním zdieľali jeho životný príbeh. „Čo bolo od počiatku, čo sme počuli, čo sme na vlastné oči videli, na čo sme hľadeli a čoho sa naše ruky dotýkali, to zvestujeme: Slovo života“ (1 Jn 1,1). Sú poslaní, aby zanesli ohlasovanie evanjelia do celého sveta (Sk 1,8): budú musieť slávnostne dosvedčovať pred ľuďmi všetky udalosti, ktoré sa stali od Jánovho krsťtu až po Ježišovo nanebovstúpenie, a dosvedčovať pred ľuďmi najmä vzkriesenie, ktorým sa potvrdilo Ježišovo panstvo (Sk 1,22; Sk 2,32). Pavlovo poslanie sa definuje tými istými výzvami: na ceste do Damašku bol ustanovený za Kristovho svedka pred všetkými ľuďmi (Sk 22,15; Sk 26,16); v pohanských krajinách všade dosvedčuje Ježišovo vzkriesenie (1 Kor 15,15) a viera vzniká v spoločenstvách práve prijatím tohto svedectva (2 Sol 1,10; 1 Kor 1,6). Veriaci, ktorí prijali toto apoštolské svedectvo, majú odteraz v sebe samotné Ježišovo svedectvo, ktoré je prorockom nových čias (Zjv 12,17; 19,10). Práve preto svedkovia poverení odovzdávať ďalej toto svedectvo nadobúdajú črty niekdajších prorokov (Zjv 11,3-7).¹⁴⁵ Taký je principiálny význam svedectva pre odovzdávanie viery až do súčasnosti. Rodičia sa nemôžu vyhovárať, že deti sa naučia veriť na hodinách katechizmu v škole. Zaiste dôležité je aj svedectvo katechétov, no to nie je schopné nahradiť chýbajúce svedectvo v rodine.

Stále zostávajú platnými cesty odovzdávania viery v rodine, ktoré formuloval Jozef Kyselica a ktoré by sa mali stať východiskom pre rozpracovanie konkrétnych programov a príručiek:

¹⁴⁵ Porov. PRAT, M., GRELOT, P.: Svedectvo. In : *Slovník biblické teologie* (editor Xavier Léon-Dufour). Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1990, s. 1252.

3. PERSPEKTÍVY POMOCI KREŠŤANSKEJ RODINE

- a) Dnešná výchova v rodine stojí a padá na kvalite vzťahu, ktorý majú rodičia medzi sebou, a na vzťahu rodiča k dieťaťu. Sem patrí záujem, porozumenie, komunikácia, dostatok venovaného času, emócie a ďalšie. Vyžaduje si to od rodiča celkovú osobnú angažovanosť a tiež kompetenciu.
- b) Dieťaťu musí rodič sprostredkovať radosť z viery. Mala by byť vnímateľná predovšetkým po návrate z bohoslužby, ale aj po každom inom úkone viery. Dieťa si totiž spája prežívaný obsah s prežívanou emóciou. Bolo by škodou, keby sme pred dieťaťom také emócie utajovali, a naopak, napomínali ho kvôli nim.
- c) Máme dieťaťu ponúknuť zážitok, že viera je pre nás zdrojom schopnosti bezpodmienečne milovať alebo tiež znovu a znovu odpúšťať. Skôr než vysvetľovanie používame gestá, aby dieťa pochopilo súvislosti medzi našou schopnosťou odpúšťať a našou vierou, našou schopnosťou milovať a našou vierou.
- d) Dieťaťu majú rodičia sprostredkovať skúsenosť, že sa chcú páčiť Bohu a že mu dôverujú. Významnú úlohu tu zohráva príležitostná modlitba pred náročnejšou situáciou pre niektorého z rodičov. Spočiatku stačí, že dieťa vidí, ale neskôr to môže aj samo zažiť, keď sa s ním rodič pred náročnou situáciou pomodlí. Dieťa by malo tušiť a niekedy aj uzrieť, že každý z rodičov zvlášť, ale aj spoločne žijú akýsi tajomný, dospelý, čiastočne skrytý duchovný život, ktorý je dôležitou, dokonca najdôležitejšou súčasťou ich existencie.
- e) Dieťa má od rodičov získať poznanie, že pozitívne vzťahy k ostatným ľuďom, láskavosť v konaní a úcta k druhým, aj k tým, s ktorými nesúhlasíme, je niečo hodnotné a pred Bohom správne. Ide vlastne o etické postoje. U dieťaťa by sa mali spájať s úsilím páčiť sa Bohu.
- f) Dbáť o to, aby rodinné akcie, spoločne strávený víkend, putovanie na posvätné miesto, dovolenka s rodičmi, mali vždy nejaký duchovný rozmer.
- g) Súčasťou modlitby v rodine ako domácej cirkvi je aj uvádzanie detí do sviatkov podľa liturgického roku. Vrcholom je účasť na slávení Eucharistie. Tam sa dieťa stretá s inými ľuďmi ako bratmi

vo viere. Spoločne počúvajú Božie slovo, modlia sa za potreby núdznych.¹⁴⁶

Pritom je dôležité nezabúdať na základnú charakteristiku kresťanskej komunity, ako ju nachádzame v Skutkoch apoštolov: „Vytrvalo sa zúčastňovali na učení apoštolov a na bratskom spoločenstve, na lámaní chleba a na modlitbách“ (Sk 2,24). Základné dimenzie boli vyučovanie, spoločenstvo, modlitba a Eucharistia, pohostinnosť. Cirkev v Jeruzaleme i v Korinte vytvárala svoje základné spoločenstvá v rodinách. Dnes sa hovorí o potrebe viac familiárnosti do farnosti a viac ekleziálnosti do rodiny. Zhromaždenia v domoch zostávajú výsadným miestom ohlasovania, rastu a misijného poslania komunity. Celé domáce cirkvi tvoria Cirkev Božiu, ako sa píše v 1 Sol 1,1. Okrem toho, že pripomína zhromaždenia Izraela, naznačuje založenie Cirkvi ako koinónie – spoločenstva, ktoré sa zhromažďuje v domoch (rodinách) jednotlivých miest a oblastí. V tejto organizácii prvotnej Cirkvi sa objavujú dve vzájomne prepojené súradnice: rodinný rozmer Cirkvi a cirkevný rozmer rodiny. Prvá spočíva v tom, že domy a rodiny, ktoré sa zhromažďujú, predstavujú nielen miesto, ale aj základné jednotky, živé bunky veľkej komunity univerzálnej Cirkvi; základné jednotky a bunky vyznávania viery a šírenia evanjelia v židovskom a pohanskom svete. V tejto organizácii domáce cirkvi predstavujú živé tkanivo cirkevného organizmu. Tieto živé bunky asimilujú, rastú a rozmnožujú sa, rovnako ako všetko živé. „Medzi Cirkvou a rodinou jestvuje vzťah vzájomnej reciprocit: Cirkev a matka, ktorá rodí pokrsteného pre život v Kristovi; rodina vychováva svoje deti a sprevádza ich na ich ceste rastu vediač, že sa stala účastnou »zásnubného tajomstva« Cirkvi, nevesty Slova (Ef 5,21-33) a zaviazala sa plniť rodinné predpisy, ktoré jej boli dané (Ef 6,1-4; Kol 3,18-23; 1 Pt 3,1-7). Rodina sa prezentuje ako »teologické miesto« (*locus theologicus*), v ktorom a vďaka kto-

¹⁴⁶ Porov. KYSELICA, J.: Odovzdávanie viery deťom v cirkevne neusporiadaných a neúplných rodinách. In : *Teologický časopis*, 2010, roč. 8, č. 1, s.126.

rému sa odovzdáva viera, slávi sa Veľká noc (Pascha) Vzkrieseného a koná sa ohlasovanie spásy.¹⁴⁷

Fakt, že pravdy o hlavných otázkach viery a kresťanského života sa takto znova obnovia v rodinnom ovzduší preniknutom láskou a úctou, často umožní dať deťom rozhodujúcu orientáciu, ktorá pretrvá po celý život. Sami rodičia budú mať osoh z vynaloženého úsilia, pretože v takomto katechetickom dialógu každý dostáva i dáva. „Rodinná katechéza teda predchádza, sprevádza a obohacuje každú inú formu katechézy. Okrem toho tam, kde protináboženské zákonodarstvo si dokonca nárokuje prekaziť náboženskú výchovu, kde rozšírená nevera alebo nástojčivá sekularizácia prakticky znemožňujú opravdivý náboženský rast, »vyučovanie náboženstva v rodine, ktorú možno nazývať domácou cirkvou«, zostáva jediným prostredím, kde môžu deti a mladí dostať autentickú katechézu. Tak sa kresťanskí rodičia nikdy dostatočne nevynasnažia pripraviť sa na takú službu katechézy svojich detí, aby ju konali s neúnavnou horlivosťou. A takisto treba povzbudzovať osoby alebo inštitúcie, aby pomocou osobných stykov, stretnutí alebo schôdzok a zároveň najrozličnejšími pedagogickými prostriedkami pomáhali rodičom plniť ich úlohu, čím preukazujú katechéze neoceniteľnú službu.“¹⁴⁸

Rodinný kontext je pozadím cirkevného spoločenstva, kde sa nikto nemôže cítiť cudzincom alebo hosťom, ale všetci sa cítia ako spoluobčania svätých a rodiny Božej, ako píše sv. Pavol Efezanom: „Teda už nie ste cudzinci ani prišelci, ale ste spoluobčania svätých a patríte do Božej rodiny. Ste postavení na základe apoštolov a prorokov; hlavným uholným kameňom je sám Kristus Ježiš. V ňom celá stavba pevne pospájaná rastie v svätý chrám Pánovi, v ňom ste aj vy vbudovaní do Božieho príbytku v Duchu“ (Ef 2,19-22).¹⁴⁹

¹⁴⁷ Porov. ROCCHETTA, C.: *Teologia della famiglia. Fondamenti e prospettive*. Bologna : EDB, 2011, s. 394-395.

¹⁴⁸ JÁN PAVOL II.: Apoštolská exhortácia *Catechesi tradendae*, čl. 68. In : *Dokumenty pápeža Jána Pavla II.* In : <http://www.kbs.sk/?cid=1117275051> (04.09.2019).

¹⁴⁹ Porov. ROCCHETTA, C.: *Senza sposi non c'è Chiesa. Nuove vie di pastorale per/con la famiglia*. Assisi : Edizioni Porziuncola, 2018, s. 23.

„Prax odovzdávania viery deťom v zmysle napomáhania jej prejavu a rastu umožňuje, aby sa rodina stala evanjelizačnou a aby spontánne začala odovzdávať vieru všetkým, ktorí s ňou prídu do kontaktu aj mimo rodinného prostredia. Deti, ktoré vyrastajú v misionárskych rodinách, sa často stávajú misionármi, ak rodičia dokážu žiť svoju úlohu takým spôsobom, že ich druhí vnímajú ako blízkych a priateľských, a tak aj deti rastú v takomto štýle vzťahu so svetom – bez toho, aby sa zriekli svojej viery a svojho presvedčenia. Spomeňme si, že aj samotný Ježiš jedol a pil s hriešnikmi (porov. Mk 2,16; Mt 11,19), mohol sa zastaviť na rozhovor so Samaritánkou (porov. Jn 4,7-26), prijal v noci Nikodéma (porov. Jn 3,1-21), nechal si pomazať nohy prostytutkou (porov. Lk 7,36-50) a neváhal sa dotýkať chorých (porov. Mk 1,40-45; 7,33). To isté robili aj jeho apoštoli, ktorí druhými ľuďmi nepohrdali, neboli uzavretí do malých skupín tvorených iba vyvolenými, neboli izolovaní od života ľudí. Zatiaľ čo úrady ich prenasledovali, tešili sa sympatiám všetkého ľudu (porov. Sk 2,47; 4,21.33; 5,13)“ (AL 289).

3.4. Sprevádzať rodinu

Rozšíriť ľudské kapacity existujúcich centier pomoci rodinám v jednotlivých diecézach a vytvoriť takéto centrá v každom dekanáte. Zabezpečiť sprevádzanie manželov a rodín a napomáhať im v utváraní a odovzdávaní životného štýlu kresťanskej rodiny. Výraznú časť ich duchovnej služby zabezpečiť prostredníctvom ženatých trvalých diakonov, ktorí majú skúsenosť rodinného života a môžu vydávať svedectvo o živote viery v kresťanskej rodine. Pripraviť programy, ktoré ich naučia špecifickosti sprevádzania rodiny, kde ide o sprevádzanie vo vzájomnom vzťahu lásky založenej sviatosťou manželstva, na rozdiel od individuálneho sprevádzania či duchovného vedenia, ktoré sa často spája so sviatosťou zmierenia. Osobitne podporiť programyounselingu ako novej metódy podpory

rodín v záťažových situáciách. Táto metóda sprevádzania pomáha zvládať jednotlivcom a rodinám problémy súvisiace s prácou a nezamestnanosťou, manželské a rodinné konflikty, problémy týkajúce sa sexuálneho a emocionálneho života, neschopnosť rozhodovať sa, výchovné problémy, straty a smútok z nich, samotu, neprimerané interpersonálne vzťahy, choroby, existenciálnu prázdnotu, nedostatok viery a problémy duchovného charakteru. Metódu counselingu zahrnúť do systému permanentnej formácie kňazov vyčlenených pre pastoračiu rodín a do celoživotného vzdelávania katechéto v pracovníkov centier pomoci rodinám.

Potreba sprevádzania rodiny sa v pastorálnej teológii objavila len nedávno. V tradícii sa sprevádzanie alebo duchovné vedenie spájalo predovšetkým s mníšskym a rehoľným životom, z ktorého sa prenieslo do kňazskej formácie a neskôr aj ako duchovná služba laikom. V princípe bolo zamerané na pomoc v kultivovaní osobného vzťahu k Bohu a k blížnemu. Obohatenie, ktoré si vyžaduje sprevádzanie manželov, je sprevádzanie založené na raste ich vzájomného vzťahu, ktorý je konštituovaný v samotnej sviatosti manželstva. Podobne ako manželská spiritualita, musí aj sprevádzanie manželov a rodiny tvorivo nachádzať nové formy, ktoré budú odlišné od tých zdedených z mníšskej a rehoľnej tradície.

Duchovné vedenie či duchovné sprevádzanie má svoj pôvod v pustovníckom a mníšskom živote, ktorý sa stal pre mnohých príťažlivý. Ukazuje to príklad sv. Antona pustovníka, ktorý po svojom obrátení navštevuje v tom čase najváženejších askétov, aby sa od nich naučil novému pokroku v cnostiach. Medzi nimi si našiel jedného, s ktorým sa často radil a ktorý mu osobitne slúžil ako jeho učiteľ spirituality. Požiadavka duchovného vedenia patrila takmer k podstate pustovníckeho života, a potom aj kláštorného, a to z mnohých dôvodov. Pustovníci, ktorí žili v malých osadách na púšťach údolia Nílu, v Palestíne alebo v Sýrii bez predstavených, bez pravidiel a bez stanov, nie sú anarchisti alebo asociálne živly. Žili pod autoritou osvedčeného mnícha a vo všetkom ho poslúchali, aby sa z nich stali duchovní mníši. Východné i západné mníšstvo kladlo veľký dôraz

na duchovné vedenie. Z východu prichádza duchovné vedenie bez zmien do západného mníšstva, najskôr u sv. Augustína a neskôr u sv. Benedikta. Až po sv. Ignáca je duchovné vedenie orientované na mníšsky a kňazský život, pričom vzormi sú výlučne rehoľníci. Ignácove duchovné cvičenia sa začínajú šíriť aj medzi laikmi, no duchovnému vedeniu stále chýba dimenzia svätosti manželskej a rodinnej. Až na Druhom vatikánskom koncile zaznie naplno náuka o všeobecnom povolaní ku svätosti všetkých v Krista veriacich a pokrstených a osobitne o rozvíjaní charizmy povolania do manželstva a k rodinnému životu.¹⁵⁰ Vo vedomí mnohých kňazov i laikov však zostáva zakorenená predstava, že duchovné sprevádzanie môžu poskytnúť iba kňazi a mali by ň mať záujem iba niektorí laici. To vyjadruje aj jedna z klasických definícií: „Duchovné vedenie je trvalá duchovná pomoc v Cirkvi, ktorú poskytuje schopná, slobodne zvolená osoba druhej, ktorá sa jej úplne zverí, aby bola dovedená k plnému rozvinutiu svojho kresťanského života.“¹⁵¹

Dospelá viera nemá len rozmer osobného vzťahu k Bohu, ale aj sociálnu dimenziu lásky k blížnemu, ktorá sa má prežívať v rodine a vo farskom spoločenstve. Preto je aj v duchovnom vedení nutné, zvlášť dnes, venovať veľkú pozornosť komunitnému rozmeru, rozvíjať ho v správnej miere a urobiť z neho predmet vedenia a očisťovania.¹⁵² Pápež František hovorí: „Je nevyhnutné sprevádzať manželov v prvých rokoch manželského života tak, aby sa obohatilo a prehĺbilo ich vedomé a slobodné rozhodnutie patriť si navzájom a milovať sa až do konca. Čas zasnúbenia je neraz nedostatočný a rozhodnutie uzavrieť manželstvo pre rozličné dôvody uponáhľané, zatiaľ čo – akoby to nestačilo – dozrievanie mladých sa oneskoruje. Teda novomanželia sa nachádzajú v situácii, že musia dokončiť tú cestu, ktorú bolo treba prejsť ešte počas zasnub“ (AL 217). Toto

¹⁵⁰ Porov. SÝKORA, J.: *Duchovné sprevádzanie*. Český Těšín : Exerciční dům CIS, 2000, s. 18-29.

¹⁵¹ RUIZ, F.: *Caminos del Espíritu. Compendio de teología espiritual*. Madrid : Editorial de Espiritualidad, 1978, s. 548.

¹⁵² Porov. SÝKORA, J.: *Duchovné sprevádzanie*. Český Těšín : Exerciční dům CIS, 2000, s. 11.

sprevádzanie je však iného typu ako klasické duchovné vedenie prevzaté z dedičstva mníšskej a rehoľnej spirituality. Podstatným prvkom tohto sprevádzania je sprevádzanie manželov v ich vzájomnom vzťahu. Je to výzva hľadať jeho primerané spôsoby pre manželov a rodiny. Je to umenie. „Je to duch milosrdného Samaritána, ako si spomíname, ktorý sprevádza kroky Cirkvi pri stretnutí sa s rodinou. Je tu osobitná potreba pozornosti voči rodine, sprevádzať ju vo všetkých zložitých situáciách: odluky, rozvedených žijúcich osamelo, rozvedených a znovu civilne zosobášených, neúplné rodiny. Máme povinnosť pomáhať týmto rodinám nachádzať nielen cestu uzdravenia, ale viesť ich do svedectva o neoddiskutovateľnej hodnote rodiny.“¹⁵³

Na začiatku duchovného sprevádzania je dôležité otvoriť v ľudskom živote priestor túžbe, dať jej priestor a odstrániť sutiny, pod ktorými je často pochovaná, pozbierať odvahu zveriť sa tejto túžbe. Bez prejavu takejto túžby nie je duchovné sprevádzanie možné. Podľa jedného príslovia sa na poľovačku nehodí pes, ktorého musíme na poľovačku nosiť; práve tak nemožno človeka pre duchovné sprevádzanie motivovať prehováraním. Najprv musí prepuknúť vnútorná túžba, ktorá sa domáha sprevádzania. To nevyklučuje, že sa skutočne zakúsi aj odpor, pretože človek tuší, že to nepôjde bez obetí. Práve takáto rozpoltenosť ukazuje, že Boh už je pri diele. Ak nie je prítomná silná vnútorná túžba, udeje sa len málo, lebo práve túžba je motorom vývoja, pričom sa tu objavuje silná identifikácia so sprevádzajúcim. Hoci túto identifikáciu pri sprevádzaní nemožno nikdy úplne vylúčiť a až po určitý stupeň je nutná, nesmie byť skrytým hlavným motívom.¹⁵⁴ Tu je ten rozhodujúci moment, keď snúbenci alebo mladí manželovia vidia svedectvo života starších manželov či svedectvo rodiny trvalého diakona, ktorý nielen hovorí o manželskom a rodinnom živote, ale má aj jeho skúsenosť a môže vydávať autentické svedectvo, čo je základný princíp duchovného

¹⁵³ PAGLIA, V., SCIORTINO, A.: *La famiglia – Vocazione e missione nella Chiesa e nel mondo*, s. 113.

¹⁵⁴ Porov. SÝKORA, J.: *Duchovné sprevádzanie*, s. 116.

sprevádzania a výchovy. To je jedinečná situácia, v ktorej dnes vidíme výzvu pre apoštolát trvalých diakonov.

Skutky apoštolov charakterizujú život cirkvi v Jeruzaleme týmito znakmi: účasťou na vyučovaní apoštolov, na spoločnej modlitbe, na bratskom spoločenstve a na lámaní chleba (porov. Sk 2,24-46). Vzhľadom na počet nových veriacich po Petrových kázňach, ktorý sa počítal na tisíce (porov. Sk 2,41; Sk 4,4), bolo potrebné vytvoriť štruktúru Cirkvi tak, aby boli zabezpečené všetky jej funkcie.¹⁵⁵ Z týchto dôvodov sa zaviedla aj služba diakonov (porov. Sk 6,1-7). Skutky apoštolov dokumentujú, ako sa šírila cirkev v Jeruzaleme a mimo Jeruzalema počas stretnutí, ktoré sa konajú v domoch jednotlivých rodín. Bohatosť služieb oživuje tieto rodiny, domácnosti Božie. K dispozícii je služba vedenia apoštolov a starších, charitatívna a sociálna služba diakonov, služba spolupracovníkov, ako sú proroci a učitelia (porov. Sk 13,1-3), medzi ktorými sú Barnabáš a Šavol; služobníci misionárov, ako sú Ján, Marek a Sílás, pochádzajúci z Jeruzalema, Timotej a delegáti, ktorí sprevádzajú Pavla do Jeruzalema (Sk 20,4); služba diakona Filipa (Sk 20,24) a žien, ktoré sa stali spolupracovníčkami Pavla a osobami zodpovednými v jednotlivých domácich cirkvách (Mária v Jeruzaleme, Lýdia vo Filipách), a manželia ako Akvila a Priscila, spolupracovníci Pavla v Korinte, v Efeze a v Ríme. Úžasná mnohorakosť služieb zodpovedajúcich potrebám Cirkvi, ktorá je od svojho zrodenia zriadená ako koinónia – spoločenstvo tých, ktorí prijímajú jednu vieru vo Vzkrieseného – tvoria nový Izrael Boží.¹⁵⁶

Táto flexibilita Cirkvi v oblasti služieb a osobitne poslania diakonov sa ukazuje aj v nasledujúcich storočiach. Hypolit Rímsky podáva vo svojej *Apoštolskej tradícii* (okolo roku 220) aj formulár diakonskej vysviacky. Predstavuje diakonov ako obvyklých porencov, splnomocnencov biskupa pre charitatívnu a sociálnu činnosť. Diakoni boli kresťania poverení charitatívnou a sociálnou

¹⁵⁵ Porov. ROCCHETTA, C.: *Teologia della famiglia. Fondamenti e prospettive*, s. 382.

¹⁵⁶ Porov. ROCCHETTA, C.: *Teologia della famiglia. Fondamenti e prospettive*, s. 380.

činnosťou.¹⁵⁷ Starokresťanský spis *Didaskália apoštolov* (okolo roku 250) dosvedčuje prax, podľa ktorej diakon v mene biskupa pôsobí ako sprostredkovateľ charitatívnej služby biskupa spoločenstvu. Diakoni teda navštevujú chorých, starajú sa o staršie osoby a o nevládných. Biskupa informujú o osobách, ktoré sa nachádzajú v rozličných ťažkostiach.¹⁵⁸

Charitatívna úloha diakonov v sociálnej oblasti hrala vo všeobecnosti v prvých kresťanských storočiach veľkú úlohu. Diakoni, ako sa dozvedáme, boli poverení aj spravovaním milodarov a vykonávali i početné liturgické úkony. V priebehu 4. storočia sa však charitatívna úloha začína z ministéria diakonov vytrácať. Služba v zmysle charitatívnej a sociálnej pomoci sa začína zverovať iným kresťanom (neordinovaným) a diakonom zostávajú zväčša liturgické služby. Na konci 4. storočia angažovanie diakonov v liturgii dosiahlo svoj vrchol a charitatívnu a sociálnu službu diakonov zatlačilo do úzadia. Táto služba bola postupne zverená vzrástajúcemu sa mníštvu, ktoré práve vstupovalo do svojho rozkvetu. Diakoni na kresťanskom Východe majú stále prestížne postavenie v liturgii a biskup ju bez nich ani nekoná. Od stredoveku sa diakonát chápal ako stupeň na ceste ku kňazstvu a ako samotný už nebol existujúcim stupňom svätenia.¹⁵⁹ Na kresťanskom Západe trvalý diakonát prakticky zanikol, bol pokladaný iba za predstupeň presbyterátu.¹⁶⁰

Až Druhý vatikánsky koncil obnovil aj v latinskej cirkvi trvalý diakonát ako dôležité poslanie, no stále je možné cítiť, akoby nebo-

¹⁵⁷ Porov. PRUŽINEC, T.: *Teológia diakonátu a jej ekumenický rozsah : Obsah ministéria diakonov v perspektíve vzájomného uznania ministérií*. Dizertačná práca. Bratislava : TF TU, 2004, s. 45.

¹⁵⁸ Porov. PRUŽINEC, T.: *Teológia diakonátu a jej ekumenický rozsah : Obsah ministéria diakonov v perspektíve vzájomného uznania ministérií*. Dizertačná práca. Bratislava : TF TU, 2004, s. 47-48.

¹⁵⁹ Porov. LÖSER, W.: Diakon. In : BEINERT, W.: *Slovník katolické dogmatiky*. Olomouc : MCM, 1994, s. 67-68.

¹⁶⁰ Porov. PRUŽINEC, T.: *Teológia diakonátu a jej ekumenický rozsah : Obsah ministéria diakonov v perspektíve vzájomného uznania ministérií*. Dizertačná práca. Bratislava : TF TU, 2004, s. 51-52.

lo veľa miesta pre túto službu, ktorá vznikla na základe konkrétnej potreby prvej Cirkvi. Dnes je takouto výzvou pastorácie sprevádzanie rodín, ktoré kňazi vo farskej pastorácii ani pri najlepšej vôli nemôžu splniť v plnej miere a podobne ako v počiatkoch Cirkvi by nebolo dobré, keby zanechali svoju službu ohlasovania Božieho slova a vysluhovania sviatostí. A tak sa zdá príhodné, aby na túto službu boli dnes ustanovení trvalí diakoni, ktorí žijú príkladným kresťanským životom vo svojich rodinách. Biskup, podľa svätého Pavla apoštola, má byť príkladom dobrého otca, ktorý si vedie dobre svoju rodinu, aby tak viedol aj Cirkev. „Takisto diakoni majú byť cudní, nie dvojaki v reči, ani príliš oddaní vínu, ani žiadostiví mrzkého zisku, ale v čistom svedomí nech uchovávajú tajomstvo viery. Aj ich treba najprv vyskúšať; až potom, keď sa ukážu bez úhony, nech konajú službu. Podobne aj ženy nech sú cudné, nie klebetné, triezve a verné vo všetkom. Diakoni nech sú muži jednej ženy a nech dobre vedú svoje deti a svoje domy. Lebo tí, čo budú dobre konať svoju službu, získajú si dôstojné postavenie a veľkú istotu vo viere, ktorá je v Kristovi Ježišovi“ (1 Tim 3,8-13). Službu trvalých diakonov netreba ani dnes redukovať na ohlasovanie Božieho slova a vysluhovanie sviatostí, ktoré v prípade potreby môžu tiež vykonávať, ale predovšetkým chápať ich službu ako odovzdávanie kresťanského životného štýlu rodinám.¹⁶¹

Pomoc a sprevádzanie Cirkvi nemá byť adresované nejakej abstraktnej rodine, ale celkom konkrétnej, tak ako to vždy pripomínal svätý pápež Ján Pavol II. o človeku, ktorý je cestou Cirkvi. Je to konkrétny človek, ku ktorému sa pripája Kristus a jeho Cirkev a sprevádza ho na ceste jeho života, podobne ako sa nebadane pripojil k učeníkom na ceste do Emauz. Toto sprevádzanie, ako sa ukazuje, je potrebné hneď po uzatvorení sviatostného manželstva, lebo sobášom sa život vlastne iba začína a práve tu sú mladé páry vystavené silnému vplyvu konzumného životného štýlu a chýba im sprevádzanie pre osvojenie si životného štýlu kresťanského manželstva

¹⁶¹ Porov. SKÁLOVÁ, P.: Měníci sa obraz jáhna. In : *Teologické texty*, 2008, č. 2, s. 96.

a rodiny. V súčasnosti dochádza k širokému rozvoju sprevádzania, counselingu. Napriek jeho aktuálnosti a dlhoročnej profesionalizácii v okolitých krajinách, v slovenskom školstve predstavuje counseling legislatívne nepoznaný študijný odbor. Štúdium nielen pastorálneho counselingu, ale sprevádzania v oblastiach osobného rozvoja sa tak stáva doménou neakademického štúdia, pričom mentoring, coaching a counseling sa dobre rozvíjajú najmä v podnikateľskej sfére. Slovenské školstvo za touto požiadavkou zaostáva. Counseling ako nová metóda podpory rodín v záťažových situáciách, ako metóda sprevádzania pomáha zvládať jednotlivcom a rodinám problémy súvisiace s prácou a nezamestnanosťou, manželské a rodinné konflikty, problémy týkajúce sa sexuálneho a emocionálneho života, neschopnosť rozhodovať sa, výchovné problémy, straty a smútok z nich, samotu, neprimerané interpersonálne vzťahy, choroby, existenciálnu prázdnotu, nedostatok viery a problémy duchovného charakteru.¹⁶² Counseling umožňuje rozšíriť pohľad na sprevádzanie rodiny, ktoré nie je iba určitou špecifickou formou duchovného sprevádzania a vedenia, aké poskytuje kňaz najmä v rámci sviatostného fóra. Rodine v kríze môžu pomôcť príbuzní, súrodenci, rodičia, starí rodičia, krstní a birmovní rodičia alebo priatelia („v núdzi poznáš priateľa“), ktorí sú najbližším organickým spoločenstvom, kde sa vzájomne sprevádzajú na ceste rastu viery (porov. 1 Kor 12,12-27).¹⁶³

¹⁶² Porov. ŠMIDOVÁ, M.: Odpoveď na výzvy Synody o rodine. Counseling ako nová metóda podpory rodín v záťažových situáciách. In : *Synoda o rodine 2015 a čo po nej. Zborník abstraktov z medzinárodného seminára PROFAMILY 2015* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2015, s. 18. TRĘBSKI K.: Il counseling pastorale (pastoral counseling) – una forma di aiuto pastorale nel cammino di fede. In : *Biełańskie Studia Teologiczne*, 2015, č. 1, s. 113-127.

¹⁶³ Porov. TRĘBSKI, K.: *Counseling ako pomáhajúci vzťah a pastoračné sprevádzanie*. Trnava : Dobrá kniha, 2016, s. 36. ĎURICA, J.: Spôsoby pomoci spoločenstva stabilite manželstva a rodiny. In : *Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Výbrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2016. Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2016* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2016, s. 31-32.

3.5. Rodina povolaná ku svätosti

Vytvoriť vo farnostiach a v spoločenstvách rodín prostredie, kde sa bude rozvíjať spiritualita vlastná sviatostnému manželstvu a rodine. Podporovať vydávanie príručiek kresťanskej spirituality pre manželov jednak prekladmi z cudzích jazykov, ako aj z vlastnej tvorby. Napomáhať rodiny v prežívaní im vlastnej spirituality, ktorá sa inšpiruje obnovenou teológiou manželstva a rodiny. Klásť do stredu funkciu zjednocovania sa v láske podľa trojičnej teológie, v ktorej Otec v láske plodí Syna a Syn sa v láske daruje Otcovi, a spoločne žijú v láske Ducha Svätého. Rozvíjať každodenne prítomnosť Ježiša Krista v manželstve, ktorý spojil manželov pri sobáši a ustavične ich spája, pokiaľ žijú obaja – v každom prejave ich nežnosti a zjednocujúcej lásky, do ktorej sa vteľuje Láska Kristova k Cirkvi a láska Cirkvi ku Kristovi. Týmto vytvárať atmosféru Božej prítomnosti v rodine ako v domácej cirkvi. Miesta spoločného rasu v dokonalosti v láske, čiže vo svätosti.

V minulosti sa kresťanská spiritualita a kresťanský životný štýl sústreďovali v mníšskom a rehoľnom spôsobe života, a tak vznikali tretie rády ako určité formy prenosu tejto spirituality do sveta, do života rodín. Aj celý liturgický rok bol sprevádzaný rozličnými formami ľudovej zbožnosti, ktorá sa ustálila do ľudových zvykov, do určitej kultúrnej mentality, a tak tvorila sociálne pozadie rodinného života. Príchodom modernej a postmodernej kultúry sa toto pozadie rozrušilo a v mnohých ohľadoch aj stratilo. Druhý vatikánsky koncil reagoval na túto kultúrnu zmenu a priniesol zásadný impulz pre obnovu kresťanského životného štýlu, keď vo vieroučnej konštitúcii *Lumen gentium* hovorí o kresťanskom životnom štýle, ktorým je vlastne všeobecné povolanie ku svätosti. „Všetci veriaci v Krista, akéhokoľvek stavu a postavenia, sú povolaní na plnosť kresťanského života a na dokonalosť v láske. Táto svätosť vedie i v pozemskej spoločnosti k ľudskejšiemu životu. Na dosiahnutie tejto dokonalosti nech veriaci používajú sily, ktoré dostali podľa miery Kristovho daru, nech nasledujú jeho príklad a stávajú sa mu podobní, aby

poslušní vo všetkom Otcovej vôli, celou dušou sa oddali Božej sláve a službe blížnemu. Svätosť Božieho ľudu tak prinesie hojné ovocie, ako o tom v dejinách Cirkvi vynikajúco svedčia životy toľkých svätých“ (LG 40). Je to impulz k tvorivosti, nie hotový útvar. Koncil sa opiera pritom najmä o biblické texty: „Nové prikázanie vám dávam, aby ste sa milovali navzájom. Aby ste sa aj vy vzájomne milovali, ako som ja miloval vás“ (Jn 13,34); „Vy teda buďte dokonalí, ako je dokonalý váš nebeský Otec“ (Mt 5,48); „Ako Boží vyvolenci, svätí a milovaní, oblečte si hlboké milosrdenstvo, láskavosť, pokoru, miernosť a trpezlivosť“ (Kol 3,12), ktoré sú adresované všetkým v Krista veriacim.

Sám Ježiš poukazuje na veľkosť a nerozlučiteľnosť manželstva a zároveň žiada od všetkých dosahovanie zrelosti, aby zdieľali jeho životný štýl. Môže sa zdať, že človek je tak postavený pred voľbu: buď rodina, alebo Boh. Avšak v kontexte evanjelia je to chápané ako všeobecné pravidlo na posilnenie kresťanského spoločenstva a doplnenie síl pre každého jednotlivca v ňom. Takisto to možno vnímať aj v problematike nesenia svojho kríža na ceste za Ježišom, pričom musíme Ježiša milovať viac ako svojich najbližších a dokonca i samých seba. S tým je však spojených mnoho prekážok a bolestí (porov. Mt 10,34-39). Túto istú myšlienku nachádzame aj v momentoch povolania rôznych ľudí v evanjeliu (Lk 9,59-62). Ježiš bol prvý, kto opustil ponajprv svojho nebeského Otca, keď prišiel na Zem, a potom aj svoju pozemskú rodinu v Nazarete. Dokonca u evanjelistu Matúša nachádzame miesto, keď Ježiš vyhlasuje za svoju rodinu všetkých, čo plnia vôľu jeho Otca, čo sa navonok javí jeho blízkym ako prejav pomätenia. Tým však vytvára novú rodinu zo všetkých svojich nasledovníkov. Prostredníctvom Ježišovho svedectva sa na jednej strane človek dostáva bližšie k nemu, a na druhej strane tým, že sa akoby vzdal svojich najbližších, ich získa ešte viac.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Porov. CSNTOS, L.: *Základné črty spirituality Nového zákona*. Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 67.

V perspektíve kresťanského pohľadu a života manželského a rodinného života sa predlžuje perspektíva spoločenstva do večnosti, k plnosti lásky. Cirkev sa modlí za novomanželov, aby po dlhom a spokojnom živote dosiahli blaženosť nebeského Kráľovstva.¹⁶⁵ Tu je dobré, v duchu obnovenej teológie manželstva a rodiny založenej na trojičnej teológii, prečítať si 88. bod z apoštolskej exhortácie *Amoris laetitia*: „Láska prežívaná v rodinách je neustálou posilou pre život Cirkvi. Unitívny cieľ manželstva je trvalým odkazom na rast a prehlbovanie tejto lásky. Manželia vo svojom láskyplnom spojení prežívajú krásu otcovstva a materstva; zdieľajú plány aj ťažkosti, túžby i starosti; učia sa vzájomnej starostlivosti a obojstrannému odpúšťaniu. V tejto láske slávia šťastné chvíle a podporujú sa cez ťažké etapy svojho životného príbehu... Krása vzájomného a nezištného darovania, radosť z rodacieho sa života a z láskyplnej starostlivosti o všetkých členov, od malých až po starých, sú len niektorými z plodov, ktoré odpoveď na povolanie do rodiny robia jedinečnou a nenahraditeľnou tak pre Cirkev, ako aj pre celú spoločnosť“ (AL 88).

To však znamená, že krása manželstva si vyžaduje kultivovať jednotu manželov ako „rajskú rastlinu“, ktorá rastie a kvitne v raji. Vskutku, táto jednota manželov v ich vzťahu, ktorý je ustanovený Bohom, sa menuje krásou. Manželia by sa mali pýtať: Koľko vzájomnosti sme uskutočnili v našom manželskom živote? Kedy sa prehĺbila? Nestačí povedať si „dobré ráno“ alebo „dobrú noc“, lebo je nielen to, čo sa hovorí, ale aj spôsob, ako sa to hovorí, je tón, ktorým sa to hovorí – nestačí pobožkať, lebo to môže byť formálne. Nestačí povedať slovo mám ťa rád, to treba vidieť, v tom musí byť prejav nežnosti. Božie kráľovstvo sa stáva prítomným v manželstve a v rodine nie vo formách „moci“ a „sily“, ale v spôsobe bytia a služby, darovať život s takou veľkorysťou a disponibilitou, že nijaká prekážka nemôže tomu zabrániť a nevyžaduje si nijaké ospravedľňovanie alebo odpoveď. Je to darovanie bez miery, je to dar bez očakávania odpovede, je to darovanie bez vyhľadávania, ospravedl-

¹⁶⁵ Porov. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*. Assisi : Edizioni Porziuncola, 2017, s. 17.

není alebo ľudských motívov. Je to dar pre dar, čo je anticipáciou darovania sa pre darovanie sa, ktoré prichádza s veľkorysťou daru života, a to aj tvárou v tvár voči neporozumeniu a nespravodlivosti, ponúkajúc odpustenie.¹⁶⁶

Veľa z úprimnej lásky a jej pohlavného rozmeru vedie k zhode, čo sa však možno úmyselne alebo neúmyselne s vekom mení, možno pre choroby alebo iné problémy, a prenáša určité napätie na všetky spoločne prežívané veci: prácu, deti, domov, koníčky. Takto medzi výškami i pádmi života manželov, medzi radosťami i starosťami spojenými s prácou, deťmi a rozličnými situáciami sú manželia spokojní s tým, čo majú, snažia sa premeniť na lásku to všetko, čo ich postretlo. Nemení sa konkrétny život na ideál života, ale ideál kresťanského života im priniesol obohatenie (urobili sme, pracovali sme, vychovali sme deti, dokázali sme si vychádzať a neodlúčili sme sa, nerozviedli sme sa...). Kresťanskí manželia hovoria „ešte sme spolu, a to aj napriek všetkým ťažkostiam a krížom, lebo cez ich prekonávanie vzrástol náš vzťah lásky“.¹⁶⁷

Pri pohľade na túto veľkú Pánovu obeť na kríži, z ktorej vychádza projekt jednoty jediného tela muža a ženy, treba pozrieť na Eucharistiu ako na prisľúbenie očakávaného zasnúbenia sa s Bohom. V knihe Genezis sa hovorí o vzniku manželstva: „Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a prilipne k svojej manželke, a budú jedným telom“ (Gn 2,24). V Jánovom evanjeliu zas: „Kto je moje telo a pije moju krv, ostáva vo mne a ja v ňom. Ako mňa poslal živý Otec a ja žijem z Otca, aj ten, čo mňa je, bude žiť zo mňa“ (Jn 6,56-57). Tieto dva výroky vyslovujú prvý východiskový bod a druhý posledný cieľ. Jedine skúsenosť muža a ženy v stávaní sa jedným telom je otvorená,

¹⁶⁶ Porov. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*, s. 4-27. NECETI, S., MARGHERI, F., SARTOR, P.: *Mistagogia, vivere da cristiani nella comunità*. Bologna : EDB, 2015, s. 81-83. SARTOR, P., NOCETI, S.: *Il segreto di una vita felice. Itinerario per copie con il libro di Tobia*. Bologna : EDB, 2017, s. 46-124.

¹⁶⁷ Porov. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*, s. 33-34. ROCCHETTA, C.: *La mistica dell'intimità nuziale, Crescere nella grazia del sacramento*. Bologna : EDB, 2019, 9-25.

orientovaná na stať sa jedným telom v Ježišovi, a teda nemá cieľ sama v sebe. Vieme, že tento premenený chlieb je telo Krista, ktorý zomrel a vstal z mŕtvych, ktorý sa nám dáva, aby sme mali účasť na jeho nekonečnej láske, ktorou on miloval až do krajnosti, aby daroval všetko, aby daroval svoj život. K tomu povoláva aj manželov, s ktorými sa spája, darovať v láske všetko.¹⁶⁸ Keď sa hovorí o rodine ako o domácej cirkvi, má to svoje zakorenenie v stvorení človeka na obraz a podobu Božiu, v dvojjednote muža a ženy, ktorá má schopnosť vyjadrovať a sprítomňovať lásku Krista a Cirkvi. Táto láska je vnútorným životom Cirkvi i rodiny.¹⁶⁹ Svätý Ján Pavol II. povedal: „Konkrétne zjavenie a uplatňovanie cirkevného spoločenstva je tvorené kresťanskou rodinou, ktorá sa z tohto dôvodu môže nazývať aj domácou cirkvou“ (porov. FC 21). Pápež František to potvrdzuje hovoriac, že manželia sú zasvätení a svojou vlastnou milosťou budujú Kristovo telo a tvoria domácu cirkev (porov. AL 68).¹⁷⁰

Základy účasti rodiny na bytí a poslaní Cirkvi ako spoločenstva spásy sú viaceré, ale úzko spojené. Po prvé je to krst manželov a detí, ktorý konštituuje osoby ako údy Kristovho tajomného tela, ktorým je Cirkev. Po druhé sviatosť birmovania, ktorá posilňuje Božie deti darom Ducha Svätého, aby boli svedkami Krista. Po tretie sviatosť manželstva, ktorá špecifikuje krstný a birmovný charakter charizmom manželstva a zasväcuje manželov Kristovi, čím otvára prameň manželskej lásky. Po štvrté milosť sviatosťného manželstva, ktorá podobne ako trojičné „spoločenstvo osôb“ spôsobuje vnútornú plodnosť prostredníctvom vyliatia Ducha Svätého, v rodine napomáha vzťahy manželstva, otcovstva, synovstva, bratstva a sesterstva

¹⁶⁸ Porov. BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l' amore è per sempre*, s. 40.

¹⁶⁹ Porov. OUELLET, M.: *Mistero e sacramento dell'amore. Teologia del matrimonio e della famiglia per la nuova evangelizzazione*. Siena : Cantagalli, 2007, s. 187. CAVAGNANI, G.: *La famiglia »Chiesa domestica«*. *Sogetto e oggetto dell'azione evangelizatrice al servizio del regno di Dio*. Roma : LAS, 2015, s. 58-59.

¹⁷⁰ Porov. MIGLIETTA, C.: *L'evangelo della Famiglia, Matrimonio cristiano e situazione di fragilità dopo l'«Amoris laetitia» di papa Francesco*. Milano : Gribaudi, 2016, s. 145.

(porov. FC 15). Je zrejmé, že nesmieme zabúdať na organický vzťah medzi manželstvom, Eucharistiou a sviatosťou zmierenia, ktorý je podmienkou pre trvalú aktualizáciu vyliatia Ducha Svätého v manželstve (porov. FC 57-58).¹⁷¹

Vidíme, že kresťanský životný štýl nie je povrchný, ale práve vďaka rozvoju spirituality sa dostáva do hĺbky ľudskej bytosti a preniká všetky dimenzie jej života a všetky vzťahy. „Sviatosť manželstva je veľký akt viery a lásky: svedčí o odvahe veriť v krásu stvoriteľského činu Boha a žiť tú lásku, ktorá poháňa ísť ďalej, prekračovať seba samých, ako aj samotnú rodinu. Kresťanské povolanie milovať bezvýhradne a bez miery je to, na čom sa s Kristovou milosťou zakladá aj slobodný súhlas, ktorý ustanovuje manželstvo.“¹⁷² To sa môže naplno uskutočňovať iba v živom farskom spoločenstve, ktoré všemožne podporuje rozvoj rodinnej spirituality a kresťanského životného štýlu manželstva a rodiny.

Vo všeobecnosti existujú viaceré možnosti, ako sa môžu manželia zjednotiť s modlitbou Cirkvi, teda ako domáca cirkev s modlitbou celej Cirkvi. Sú to predovšetkým tri časti, ktoré používajú mnohí manželia: ranné chvály, večery a kompletórium. Niektorí sa spoločne modlia všetky tri, iní iba dve, no sú aj takí, čo sa zväčša venujú iba jednej. Ranné chvály sa slávia na začiatku dňa na pripomenutie si nového svetla vzkrieseného Krista, slnka spravodlivosti, ktoré vychádza z výsosti. Večery sa slávia večer ako vzdávanie vďaky za všetky dary, ktoré sme počas dňa prijali. A napokon kompletórium je poslednou modlitbou dňa pred nočným odpočinkom slúžiacou na zakľúčenie dňa s Pánom a prosbou o jeho požehnanie. Je mnoho manželov a jednotlivcov, ktorí si pred odchodom z domu prečítajú evanjelium na príslušný deň, odkiaľ si vyberú jednu myšlienku, ktorá ich bude sprevádzať počas dňa ako pevný referenčný bod vytvárajúci duchovnú jednotu seba samého i manželov. Ďalším spôsobom

¹⁷¹ Porov. OUELLET, M.: *Mistero e sacramento dell'amore. Teologia del matrimonio e della famiglia per la nuova evangelizzazione*, s. 126.

¹⁷² Katechéza Pápeža Františka : *Krása kresťanského manželstva: láska, odvaha, misia*. 6. mája 2015. In : <https://www.tkkbs.sk/view.php?cislocclanku=20150506018> (04.09.2019).

je modlitba ruženca, ktorý sa možno modliť aj po častiach cestou do práce a z práce, jednotlivo i spoločne v rodine. Bežný deň rodiny sa viac ako časovým rozvrhom riadi rozličnými fixnými prostrediami, cez ktoré prechádza. Sú to niektoré typické miesta. Na prvom mieste je to manželská spálňa, ktorá je privilegovaným miestom, kde sú manželia sami, niekedy s malým dieťaťom. Manželia môžu žiť túto intimitu v zameraní na nekonečno odkrývajúc prítomnosť Ježiša. Tu sa môžu modliť Benediktus a Magnifikat. Ďalším miestom, cez ktoré prechádza ich každodenný život, je priestor, kdeedia, kde sa môže rodina stretávať okolo spoločného stola. Nasleduje obývačka, kde trávia voľný čas spoločným rozhovorom, spoločenskými hrami, pozeraním televízie a podobne. Tu môžu počúvať aj Božie slovo ako Mária pri Ježišových nohách. Dôležitým miestom je tiež kúpeľňa, kde sa manželia starajú o čistotu svojho tela, pričom môžu pomyslieť na čistotu svojho života pred Bohom. Pre mnohých je to aj auto či krátka alebo dlhá cesta pešo do práce. Napokon dôležitým miestom je samotné pracovisko. Sú to všetko miesta, kde možno prežívať Božiu prítomnosť a konať modlitbu.¹⁷³ Tu konajú manželia svoju „liturgiu na posvätenie času“.

Pre oblasť medzigeneračnej stratégie pokladáme za dôležité odovzdávanie životných skúseností a hodnotovej orientácie medzi starými rodičmi a vnúčatami. V rámci hodnotovej orientácie je to najmä hodnota vernosti a zodpovednosti, ktorá sa nám v rámci výskumu ukázala v 94,4%, a následne schopnosť odpúšťať a zmierovať sa s inými (86,4%).¹⁷⁴ Pre odovzdávanie zručností a skúseností medzi starými rodičmi a vnúčatami považujeme za nevyhnutné spoločné trávenie voľného času, a to buď doma, alebo mimo domova. Prináša to celkovú spokojnosť s kvalitou života ako pre seniora, tak aj pre vnúčatá.

¹⁷³ Porov. BONETTI, R.: *La liturgia della famiglia, La coppia sacramento dell' amore*, s. 159-170.

¹⁷⁴ JAMBOROVÁ, R.: *Senior v sieti medzigeneračného vplyvu*. Trnava : Dobrá kniha, 2020.

Záver

Občianska spoločnosť i Cirkev sú budované z tých istých základných buniek, ktorými sú rodiny založené civilným či sviatostným manželstvom. Obce a mestá a v nich fungujúce farnosti sú tvorené rodinami, cez ktoré prechádza ich budúcnosť, budúcnosť štátu i Cirkvi. Preto by malo byť celkom prirodzené, že programy na pomoc rodine sa budú prepájať, veď ide o spoločné dobro. V uplatnení stratégie treba uplatniť princípy spravodlivosti, solidarity a subsidiarity, aby sa zbytočne nezasahovalo do rodiny, ale sa vytvárali priaznivé podmienky pre jej vznik, rozvoj a stabilitu vo všetkých fázach jej života. Nevynímajúc ani situácie tých, ktorým manželstvo stroskotalo, prípadne žijú osamelo, či stratili medzigeneračné vzťahy v širšej rodine. Problémy i strategické ciele môžu byť videné na oboch stranách odlišne. Z hľadiska štátu, miest a obcí to môže byť vypuklý problém starnutia populácie a celkovo nepriaznivý populačný vývoj, z hľadiska Cirkvi to môže byť šírenie sa javu faktického spolužitia a rozvodov. Z miestneho hľadiska obcí a miest je dlhodobá nízka úroveň záujmu voličov o komunálne voľby a o voľby do vyšších územných celkov; z hľadiska farností je vysoký podiel pokrstených, ktorí sa prakticky nezúčastňujú na živote farského spoločenstva. Na oboch stranách sa pociťuje pasivita občanov i veriacich, ktorí sa z veľkej časti stali iba pasívnymi konzumentmi služieb, ktoré zabezpečujú farnosti a obce. Bohatstvo života všetkých spoločenských štruktúr má jedného základného činiteľa a tým je bohatstvo života jednotlivých rodín. Preto podporovať rodinu by malo byť nie jednou z tém, ale hlavnou témou a strategickým cieľom spoločným pre všetky spoločenské štruktúry štátu a cirkví.

Na prvom mieste strategického plánovania by malo byť ustavičné udržiavanie témy rodiny na prvom mieste spoločenského diskurzu iniciatívami štátu, Cirkvi a občianskej spoločnosti. Na druhom mieste by to mali byť konkrétne programy, ktoré tému rodiny zviditeľnia, napríklad podstatné zvýšenie pomoci štátu rodinám na úroveň priemeru EÚ, zvyšovanie prídavkov na deti, stavba nájomných bytov, podpora v rodičovstve, dni rodiny v obciach a farnostiach, slávnosti dňa matiek, ocenenie viacdetných rodín. Z toho by sa mali odvinúť konkrétne štruktúry centier na podporu rodiny po jednotlivých vyšších územných celkoch a diecézach, po okresoch a dekanátoch. Pre túto štruktúru pomoci pripravovať personálne zabezpečenie odborníkov zo sociálnej práce so zameraním na rodinu a ženatých trvalých diakonov. Tu je možné dobre prepojiť komunitné plány miest a obcí s pastoračným plánovaním vo farnostiach. Postup jednotlivých krokov je v rukách miestnych komunít a v ich iniciatíve, ako spracujú a budú uskutočňovať strategický cieľ pomôcť stabilite rodiny. Už je dosť dobrých príkladov, z ktorých sme niektoré viedli v našej stratégii, mnohé ďalšie možno nájsť na internete v blízkom susedstve, alebo vo vzdialených krajinách, ktoré už pred niekoľkými desaťročiami čelili problémom, ktorým čelíme my dnes. Treba mať dnes odvahu, aby sme o desať rokov mohli zbierať ovocie toho, čo sme založili.

Literatúra

- AMBROS, P.: Consecratio mundi – proroctví nebo utopie? In : *Nová evanjelizácia VII.* Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 1998, s. 6-19.
- AMBROS, P.: Nové perspektivy pastorálnej teologie. In : *Nová evanjelizácia VIII.* Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 1999, s. 4-16.
- AMBROS, P.: Rozlišování podle Amoris laetitia (kap. 8) papeže Františka jako diferencovanejší podoba graduality. In : *Studia Theologica*, 2018, 20, č.1, s. 7-28.
- BEDNÁRIK, R., ŠMIDOVÁ, M., ŽUFFA, J.: *Empirické a metodologické východiská profamily stratégie.* Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- BEDNÁRIK, R.: *Prieskum socioekonomickej situácie seniorov na Slovensku.* Bratislava : Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2019.
- BEDNÁRIK, R., ŽUFFA, J.: *Rodiny s deťmi. Empirický pohľad na Slovensku.* Trnava : Dobrá kniha, 2019.
- BEDNÁRIK, R.: Prorodinné sociálne dávky a benefity v medzinárodnom porovnaní. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 35-48.
- BELLETTI, F.: *La famiglia costruisce la società. Un valore „aggiunto“ per tutti.* Milano : Edizioni San Paolo, 2015.
- BENEDIKT XVI.: *Deus caritas est.* Trnava : SSV, 2006.
- BONETTI, R.: *La liturgia della famiglia. La coppia sacramento dell'amore.* Milano: San Paolo, 2012.

- BONETTI, R.: *Come in terra così in cielo, Coppia e famiglia: quando l'amore è per sempre*. Assisi : Edizioni Porziuncola, 2017.
- BOŠNÁKOVÁ, Z.: Komparácia nástrojov rodinnej politiky vo vybraných krajinách strednej Európy. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 19-33.
- BRAUNSTEINER, G.: Vzácnosť starých rodičov ako tradentov viery. In : *Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2017* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 13-15.
- BRAUNSTEINER, G., TRĘBSKI, K., CSONTOS, L.: *Obnovená teológia manželstva a rodiny*. Trnava : Dobrá kniha, 2019.
- BUBER, M.: *Problém člověka*. Praha : Kalich, 1997.
- BUTTIGLIONE, R.: *Risposte amichevoli ai critici di Amoris laetitia*. Milano : Edizioni ARES, 2017.
- CAVAGNANI, G.: *La famiglia »Chiesa domestica«. Sogetto e oggetto dell'azione evangelizatrice al servizio del regno di Dio*. Roma : LAS, 2015.
- Centrum pomoci pre rodinu v Trnave ponúka: Individuálne, párové, manželské a rodinné poradenstvo*. In : https://www.cpvr.sk/?page_id=26 (22.03.2020).
- Centrum pro rodinu a sociální péči v Brně*. In : <https://www.crsp.cz/crsp-brno/o-nas/> (20.03.2020).
- Centrum pro rodinu a sociální péči Hodonín, z.s.* In : <https://cprhodonin.cz/> (20.03.2020).
- Centrum pro rodinu a sociální péči z. s. Ostrava*. In : <http://www.prorodiny.cz/> (29.03.2020).
- Conversione pastorale per famiglia: Sì, ma quale?* (editor L. Melina). Siena : Edizioni Contragalli, 2015.
- CSONTOS, L., ŠARKAN, M.: Špecializovaná pastorácia – nesviatostné zväzky. In : *Kościół Rodzina Życie* (editor Elżbieta Pachciarek). Varšava : Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2011, s. 387-402.
- CSONTOS, L.: *Vybrané problémy filozofickej antropológie*. Trnava : Dobrá kniha, 2013.

- CSONTOS, L.: Sviatosťné manželstvo v zákrutách života. In : *Viera a život*, 2014, č. 2, s. 48-61.
- CSONTOS, L.: *Základné črty spirituality Nového zákona*. Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- DEČOVÁ, M.: Prečo a ako tvoríme program zrenia osobnosti žiaka na Gymnázium sv. Edity Steinovej v Košiciach. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 95-110.
- DUBOVSKÝ, P.: Štruktúra patriarchálnej rodiny v Starom zákone a jej vplyv na nerozlučnosť manželstva. In : *Rodina v súčasnom svete: Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje*. Bratislava : Teologická fakulta TU, 2006, s. 9-18.
- ĐURICA, J.: Spôsoby pomoci spoločenstva stabilite manželstva a rodiny. In : *Hlavné línie riešenia projektu APVV 15-0189 „Výbrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikulturálnom prostredí“ v roku 2016. Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2016* (editor Csontos Ladislav). Trnava : Dobrá kniha, 2016, s. 29-34.
- EU_SILC_Indikátory chudoby a sociálneho vylúčenia. ŠÚ SR, 2019, s. 13. ISBN 978-80-8121-695-4. https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/e1807669-1a3e-40fc-baa7-24309437f0f0/EU_SILC_2018_Indikatory_chudoby_a_socialneho_vylucenia.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e1807669-1a3e-40fc-baa7-24309437f0f0-mS5U4ez (17.03.2020).
- Farní evangelizační buňky*. In : <http://evangelizacnibunky.cz/feb/?page=feb> (stiahnuté 24.04.2020).
- FFORDE, M.: *Desocializácia. Kríza postmodernity*. Bratislava : Lúč, 2010.
- FISCHER, M. F.: *Making Parish Councils Pastoral*. Los Angeles : Paulist Press, 2010.
- GAITANO, N. G.: Relazioni familiari, le loro rappresentazione e realizzazione virtuali. In : *Famiglia e media, relazioni familiari, le loro rappresentazione e realizzazione virtuali* (editor Norberto Gonzáles Gaitano). Roma, 2015, s. 213-214.

- Gesu Parish – University Heights, Cleveland, Ohio*. In : https://jesuits.org/Parish-Center-Detail?TN=CODE-20130730012257#a-reas_slides (stiahnuté 24.03.2020).
- HAMAROVÁ, M.: Možnosti prevencie nedorozumení v manželstve prostredníctvom etického prístupu Ursula Baumanna. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, József Mlynski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 89-100.
- HROZENSKÁ, M. a kol.: *Sociálna práca so staršími ľuďmi*. Martin : Osveta, 2008, 1. vyd.
- Informácie o školstve > ŠTATISTIKY > Časové rady. In : *Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR)*. In : https://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/casove-rady.html?page_id=9724 (20.03.2020).
- JAMBOROVÁ, R.: Komunitné centrum a pastoračné aktivity zamerané na prácu s rodinou. In : *Inovačné metódy a pastoračné výzvy pre prácu s rodinou a odkaz bl. Sára Salkaházi*. Košice : Verbum, 2016, s.99-100.
- JAMBOROVÁ, R.: Medzigeneračná pozícia seniora a odovzdávanie životných skúseností. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 127-133.
- JAMBOROVÁ, R.: *Senior v rodine z pohľadu spoločenskej pozície*. Trnava : Dobra kniha, 2019.
- JAMBOROVÁ, R.: *Senior v sieti medzigeneračného vplyvu*. Trnava : Dobra kniha, 2020.
- JÁN PAVOL II.: Apoštolská exhortácia Catechesi tradendae, čl. 68. In : *Dokumenty pápeža Jána Pavla II.* In : <http://www.kbs.sk/?-cid=1117275051> (04.09.2019).
- JENÍK, L.: „Individualizmus a konzumizmus“ Vybrané súčasné sociálne problémy, fenomény a situácie a ich filozofická reflexia. In : *Výzvy Instrumentum laboris mimoriadnej synody o rodine* (red. L. Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2014, s. 36-42.
- JENÍK, L.: Je boj proti gender agende relevantnou obranou teórie prirodzeného zákona? Niekoľko kritických postrehov ku kres-

- ťanskej kritike pojmu gender. In : *Zborník z pracovného seminára PROFAMILY 2017* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 37-49.
- JENÍK, L., KARABA, M., NEMEC, R.: *Filozofické východisko profamily stratégie*. Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- KARABA, M.: Problematika prirodzenosti človeka z pohľadu evolučnej biológie. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 "Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny". Projekt APVV 15-0189 "Vybrané faktory prorodinnnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikultúrnom prostredí"* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 43-55.
- KASPER, W.: *Il messaggio di Amoris laetitia. Una discussione fraterna*. Brescia : Queriniana, 2018.
- Kódex kánonického práva, latinsko-slovenské vydanie*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha pre Konferenciu biskupov Slovenska, Bratislava, 1996.
- KYSELICA, J.: *Odovzdávať vieru v súčasnej spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2006.
- KYSELICA, J.: Odovzdávanie viery deťom v cirkevne neusporiadaných a neúplných rodinách. In : *Teologický časopis*, 2010, roč. 8, č. 1, s.123-131.
- KYSELICA, J., DOLINSKÝ, J., ĎURICA, J.: *Inšpirácie pre nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom vatikánskom koncile*. Trnava : Dobrá kniha, 2015.
- LEVICKÁ, J.: Súčasná slovenská viacdetná rodina – mýty a realita. In : *Rodina v súčasnom svete. Mnohodedná rodina – bremeno alebo zdroj sily?*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 61-66.
- LÖSER, W.: Diakon. In : *Slovník katolícké dogmatiky* (Beinert, W.). Olomouc : MCM, 1994, s. 67-68.
- MAJKOWSKI, W.: Współczesna rodzina multikulturowego świata. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 7-17.
- MAKOVNÍK, M.: Skauting a zrelá osobnosť do manželstva a rodiny. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability man-*

- želstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ożrowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 111-119.
- MATLOVIČOVÁ, K., MATLOVIČ, R., MUŠINKA, A., ŽIDOVÁ, A.: Rómovia na Slovensku. Základné charakteristiky rómskej populácie na Slovensku s dôrazom na priestorové aspekty ich diferenciácie. In : *Roma popuation on the peripheries of the Visegrad countries. Spatial trends and social challenges* (editori Penczes, J., Radics, Z.). Debrecen, 2012 s. 77-104.
- MATULNÍK, J., KRATOCHVÍLA, M., KYSELICA, J.: Religiozita, rodina a reprodukčné správanie obyvateľov Slovenska. In : *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu* (J. Matulník, et al.). Trnava, 2008, s. 163-224.
- MATULNÍK, J., KRATOCHVÍLA, M.: Postoje ku kohabitáciám. In : *Analýza religiozity mladých katolíkov na Slovensku. Poznatky zo sociologického výskumu* (J. Matulník et al.). Trnava, 2014, s.159-171.
- MIGLIETTA, C.: *L'evangelo della Famiglia, Matrimonio cristiano e situazione di fragilità dopo l'“Amoris laetitia” di papa Francesco*. Milano : Gribaudi, 2016.
- Mission & History In : *ST. IGNATIUS CHURCH A JESUIT PARISH SAN FRANCISCO, CALIFORNIA*. In : <https://www.stignatiusf.org/overview/mission-history> (20.03.2020).
- MIŠTINA, I., MIŠTINOVÁ, M.: Svedectvo manželov o stabilizátoroch rodiny. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 38-42.
- NEMEC, R.: Digitálna éra a jej výzvy v pohľade na človeka. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 “Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny”. Projekt APVV 15-0189 “Vybrané faktory pro-rodinnej stratégie a podpora stabilnej rodiny v multikultúrnom prostredí”* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 83-88.
- NECETI, S., MARGHERI, F., SARTOR, P.: *Mistagogia, vivere da cristiani nella comunità*. Bologna : EDB, 2015.

- Nové formy pastorácie a spirituality rozvedených katolíkov po Druhom vatikánskom koncile.* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- Obrad krstu detí a sobášne obrady podľa Rímskeho rituálu obnoveného podľa smernice II. vatikánskeho koncilu.* Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1976.
- OUELLET, M.: *Mistero e sacramento dell'amore. Teologia del matrimonio e della famiglia per la nuova evangelizzazione.* Siena : Cantagalli, 2007.
- OZOROWSKI, M., KULESZA, M.: Coaching rodinný jako pomoc w znalezieniu równowagi między życiem rodzinnym i zawodowym – doświadczenia polskie. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 101-110.
- PAGLIA, V., SCIORTINO, A.: *La famiglia – vocazione e missione nella Chiesa e nel mondo.* Milano : San Paolo, 2015.
- PASTOR, K.: Manželstvo – základ rodiny. In : *Viera a život*, 2004, č. 4, s. 361-369.
- Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007-2013.* Trnava : SSV, 2007.
- PODMANICKÁ, Z. et al.: *Rodinné správanie populácie Slovenska.* ŠÚ SR: Bratislava, 2015.
- PODMANICKÝ, I.: Pedagogické aspekty dozrievania osobnosti v rodine. In : *Možnosti výchovy a pastorácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 31-43.
- POTOČÁROVÁ, M.: *Etika v rodinných vzťahoch.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2017.
- PRAT, M., GRELOT, P.: Svedectvo. In : *Slovník biblickej teológie* (editor Xaviere Léon-Dufour). Zagreb : Kršćaska sadašnjost, 1990, s. 1252.
- PRUŽINEC, T.: *Teológia diakonátu a jej ekumenický rozsah. Obsah ministeria diakonov v perspektíve vzájomného uznania menistérií.* Dizertačná práca. Bratislava : TF TU, 2004.

- RÁBEK, F.: Farnosť – miesto a východisko evanjelizácie. In : *Nová evanjelizácia. Zborník sympózia s medzinárodnou účasťou, II. ročník*. Trnava : Dobrá kniha, 1993, s. 134-140.
- Register Your Family Online. In : *Parish of the Holy Martyrs of North America, Falmouth. ME*. In: <https://pothe.org/welcome-new-parishioners> (29.03.2020).
- ROCCHETTA, C.: *Teologia della famiglia. Fondamenti e prospettive*. Bologna : EDB, 2011.
- ROCCHETTA, C.: *Senza sposi non c'è Chiesa. Nuove vie di pastorale per/con la famiglia*. Assisi : Edizioni Porziuncola, 2018.
- ROCCHETTA, C.: *La mistica dell'intimità nuziale. Crescere nella grazia del sacramento*. Bologna : EDB, 2019.
- Rodina v súčasnom svete: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie 25.-26. novembra 2005 (editor Ladislav Csontos SJ). Trnava : Dobrá kniha, 2005.
- Rodina v súčasnom svete: čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje. Zborník z vedeckej konferencie 24. novembra 2006. II. ročník (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2006.
- Rodina v súčasnom svete: sociálna služba a pastoračia rodín. Zborník z vedeckej konferencie 23. novembra 2007. III. ročník (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2007.
- Rodina v súčasnom svete: mnohodedná rodina – bremeno, alebo zdroj sily? Zborník z vedeckej konferencie 21. novembra 2008. IV. ročník (editori Martin Šarkan, Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2008.
- RUIZ, F.: *Caminos del Espíritu. Compendio de teología espiritual*. Madrid : Editorial de Espiritualidad, 1978.
- SARTOR, P., NOCETI, S.: *Il segreto di una vita felice. Itinerario per copie con il libro di Tobia*. Bologna : EDB, 2017.
- SEKO, R.: Rodinkovo ako priestor podpory rodín cez posilňovanie väzby rodina-farnosť v duchu výziev *Amoris laetitia*. In : *Jednotlivec a rodina v pastoračnej starostlivosti vo farnosti. Výzvy posynodálnej apoštolskej exhortácie Amoris laetitia* (editor Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2017, s. 131-138.

- SINGH, D. K.: *The grace in aging. Awaken as you grow older*. Somerville, MA 02144, USA.
- SIEVERNICH, M.: Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastorálno-teologického hľadiska. In : *Teologický časopis*, 2010, č. 1, s. 47-58.
- SCHWARZ, M.: Sociálno-psychologické faktory pri riešení konfliktov v manželskom vzťahu. In : *Možnosti výchovy a pastoraácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 63-71.
- SKÁLOVÁ, P.: Měníci sa obraz jáhna. In : *Teologické texty*, 2008/2. In : <https://www.teologicketexty.cz/casopis/2008-2/Menici-se-obraz-jahna.html> (29.03.2020).
- Skauting nie sú opekačky. Rozhovor s Ľubomírom Ondrušekom. In : *Týždeň*, 22. august 2011. In : <https://www.tyzden.sk/casopis/9508/skauting-nie-su-opekacky/> (21.03.2020).
- Slovenský skauting*. In : <https://www.skauting.sk/> (21.03.2020).
- Slovo nádeje: formy spirituality katolíkov, ktorí žijú v nesviatostnom manželstve* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobra kniha, 2010.
- STĘPKOWSKA, J.: Work – Family life Balance na przykładzie kobiet w grupie zawodowej lekarzy w Polsce. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 63-72.
- STOJÁKOVÁ, M., PAVELKOVÁ, J.: <https://www.prohuman.sk/socialna-praca/socialny-rozmer-starnutia-populacie> Dostupné online (7.03.2020).
- SÝKORA, J.: *Duchovné sprevádzanie*. Český Těšín : Exerciční dům CIS, 2000.
- ŠARKAN, M.: Osobnostné faktory manželského vzťahu. In : *Zborník zo sympózia Profamily 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 134-139.
- ŠARKAN, M.: Osobnostné rysy ako indikátor spokojnosti v manželskom vzťahu? Aktuálna situácia v oblasti empirického výskumu. In : *Studia Aloisiana*, 2019, roč. 10, č. 4, s. 47-64.

- Šiesta, siedma a ôsma periodická správa Slovenskej republiky k Dohovoru o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie.* In : https://www.mzv.sk/zahranicna_politika/ludske_prava_implementation_spravy_k_ludskopravnym_dohovorom (29.03.2020).
- ŠMIDOVÁ, M.: *Dozrievanie v láske.* Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- ŠMIDOVÁ, M.: Odpoveď na výzvy Synody o rodine. Counseling ako nová metóda podpory rodín v záťažových situáciách. In : *Synoda o rodine 2015 a čo po nej. Zborník abstraktov z medzinárodného seminára PROFAMILY 2015* (editor Csontos Ladislav). Trnava : Dobrá kniha, 2015, s. 18.
- ŠMIDOVÁ, M., KOLLÁROVÁ, M.: Kvalita života rodín s dieťaťom so zdravotným postihnutím. In : *Zborník zo sympózia PROFAMILY 2018 „Finančné a nefinančné stabilizátory rodiny“* (editori Ladislav Csontos SJ, Mária Šmidová). Trnava : Dobrá kniha, 2018, s. 150-168.
- ŠMIDOVÁ, M., KOLLÁROVÁ, M., ŠMID, M.: *Kvalita života rodín s dieťaťom so špecifickými potrebami.* Trnava : Dobrá kniha, 2019.
- ŠPROCHA, B., MOJTO, J.: *Storočie populačného vývoja Slovenska I.: demografické procesy.* Bratislava : INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Univerzita Komenského v Bratislave, 2016.
- ŠUSTROVÁ, M.: Zlepšenie kvality života rodín s dieťaťom s Downovým syndrómom. Skvalitnenie zdravotno-sociálnej starostlivosti a sociálnej podpory. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 111-121.
- TAB 118 Obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania. In : *Ščítania obyvateľov, domov a bytov 2011 v multidimenzionálnych tabuľkách.* Dostupné na <https://udaje.statistics.sk/> (29.03.2020).
- TREBSKI, K.: Úloha pastoračného sprevádzania (counselingu) v rodine dieťaťa s Downovým syndrómom. In : *Intervencia, terapia a resocializácia v systéme sociálnej pomoci. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej e-konferencie* (editori Miroslav Špánik,

- Soňa Šrobárová). Ružomberok : Verbum, Vydavateľstvo Katolíckej Univerzity v Ružomberku, 2014, s. 208-217.
- TREBŔSKI, K.: Il counseling pastorale (pastoral counseling) – una forma di aiuto pastorale nel cammino di fede. In : *Bielańskie Studia Teologiczne*, 2015, č. 1, s. 113-127.
- TREBŔSKI, K.: *Counseling ako pomáhajúci vzťah a pastoračné správanie*. Trnava : Dobrá kniha, 2016.
- VINDIŠOVÁ, J.: Osobitosti vnímania manželského vzťahu u dospievajúcich v postmodernej spoločnosti. In : *Možnosti výchovy a pastoraácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 45-62.
- Výzvy Instrumentum laboris mimoriadnej synody o rodine. Zborník referátov zo seminára Profamily 2014* (editor Ladislav Csontos). Trnava : Dobrá kniha, 2014.
- ZÁBAVOVÁ, S.: Rómske rodiny a ich stabilita. In : *Kultúrne a sociálne vplyvy na stabilitu rodiny* (editori Ladislav Csontos, Józef Młyński). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 49-62.
- Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011*. Obyvateľstvo podľa národnosti. Bratislava : Štatistický úrad SR, 2012.
- ZENTKO, J.: Pedagogická realita a výchovné aspekty so zreteľom na prítomnosť muža v predškolskej a elementárnej edukácii. In : *Možnosti výchovy a pastoraácie v prospech stability manželstva a rodiny* (editori Ladislav Csontos SJ, Mieczysław Ozorowski). Trnava : Dobrá kniha, 2019, s. 7-29.
- ŽUFFA, J.: *Kairológia v pastoraálnej teológii*. Warszawa : Rhetos, 2015.

Summary

In the course of the last decades Slovak society including the institutions of marriage and the family has undergone considerable cultural change. Not only economically but also politically, the society has become much more opened than it used to be in the past. It is influenced by global trends of Euro-Atlantic civilisation comprising plurality of views on marriage and the family. Despite the fact that among the inhabitants of Slovakia the institution of marriage still remains a highly esteemed value the divorce rate together with the number of cohabiting couples and the percentage of children born out of wedlock are constantly increasing. The long persisting notion of man as the breadwinner in a family and woman as the child rearing housewife has been long since abandoned. In terms of economy the standard model of contemporary family life is represented by double-income family supported by economic activity of both spouses. It stems from a broader background represented by the modern concept of the family as based on equal partnership between a man and a woman excluding any form of dominance and subordination and instead of it including deep unity characterised by mutual help. This unity does not only regard emotionality and sexuality but also the domain of running the household including the rearing of children whose healthy development requires constant development of mutual love between the spouses and parental love stemming from it.

Empirical research reveals a number of factors influencing the stability of marriage and family. They can be divided into financial

and non-financial stabilizers. The most important financial stabilizer is the total family income preventing the family from getting below the poverty line or at least dedicating too much time to earning livelihood at the expense of building family relationships. Compared to the average working time in EU countries an average married couple in Slovakia works two extra hours weekly and the support of Slovak society for the families is deep below the EU standard. This leads to the shortage of time for the activities taking place within and solely for the sake of the family. They are rare and particularly characterised by the absence of men. The male element is also largely absent in Slovak school system, mainly in primary education where female teachers constitute 90 percent of teaching staff while ideal situation would be normal balance.

In connection to non-financial family stabilizers it should be noted that according to empirical surveys the most frequently stated reason for the divorce is the incompatibility of temperament together with unknown reasons which points to the problem of gradual wearing out of the relationship and low level of mastering communication skills necessary for effective conflict management. This factor also bears considerable social relevance as it causes that instead of dialogue, confrontation and recourse to extreme positions come into play. Another important fact is that although the majority of Slovak population claim their allegiance to Catholic Church and Catholic marriage still enjoys high reputation here, it does not show any signs of higher stability than civil marriage. The above mentioned finding reveal more substantial reason underlying this matter of fact – the prevailing mentality of Slovak Catholics is deeply marked by juridical understanding of marriage admitting the possibility of divorce and by high degree of tolerance towards cohabitation. On the other side, the theological understanding of the family as domestic Church – the “miniature” Church – is scarcely applied in practical life. The strategy presented in this volume outlines the possibilities of helping Slovak families in the horizon of the next 10 years.

Helping the family should represent top priority and strategic objective of highest importance for both the state with the whole of its structures and the Catholic Church with its own organizational structure including above all parish communities but also family itself which is equally important as it constitutes the vital cell of both the state and Church. The following strategic objectives have emerged from our research:

- raise the percentage of state budget spent annually to the support for minors and families from actual 1,6% GDP to the average EU level which represents 2,4%, and thus increase the total volume of family support by 0,8%; adopt measures facilitating the improvement of work-family balance; increase the volume of support for parents who raise three and more minor children; reduce the average weekly working time of Slovak employees by 2 hours in order to reach the average level of EU countries;
- foster the local and ecclesial projects aimed at the development of marital relationship; offer educational programmes for engaged couples and young married couples;
- increase the attractiveness of teaching profession by ensuring teachers higher financial remuneration but also adequate social status; motivate young men entering the higher education to choose pedagogical studies; make young teachers preferential offers of rental housing in school premises; systematically, all over the territory of Slovakia foster the activities of youth organisations and movements aimed at personal maturation of the youth, e.g. scouting and the like, as well as their cooperation with schools of all educational stages and free time centres; introduce the subject “Conflict management” into the primary school curriculum, develop its theoretical foundation, create the syllabus, in the course of the next ten years prepare qualified teachers and contemporaneously with it implement the programmes aimed at acquiring conflict resolution skills into the high school curriculum as a part of the preparation for responsible parenthood;

- prepare and launch the university study programme of counselling preparing the staff able to provide professional assistance to families raising a child with special needs; involve into cooperation the faculties of theology by developing there the programmes of lifelong education for priests and Christian laypeople helping them to assimilate the teachings of the Second Vatican Council and post-conciliar Popes on the sacrament of marriage and family as the domestic Church;
- make of the family the focal point of parish community and pastoral care above all by gradual transforming the parish community into a family of families; develop and implement pastoral programmes for families by means of which they adopt the Christian lifestyle of marriage and family including in the first place the transmission of faith and remote preparation of children for marriage and family life; increase the qualification and number of personnel working in existing diocesan family assistance centres, create this type of centre in each deanery and entrust substantial part of their pastoral service to married permanent deacons; prepare and implement specialised programmes for the accompaniment of families; create within parish communities and family movements the environment stimulating the development of spirituality unique to sacramental marriage and family; stimulate the publishing of Christian spirituality handbooks for the spouses in the form of translations but also the writings of domestic authors; assist families in living their own, distinctive form of spirituality inspired by renewed theology of marriage and family;
- ensure to all persons working in family-helping professions high social status and adequate financial remuneration.

Ladislav Csontos SJ

Stratégia na podporu stabilnej rodiny a jej faktory

Vedecká monografia

Prvé vydanie

Zodpovedná redaktorka: RNDr. Mgr. Andrea Novomeská, PhD.
Grafická úprava: Fabián Chupáč

Vydala Dobrá kniha
pre Teologickú fakultu Trnavskej univerzity
ako svoju 1 477. publikáciu, na Slovensku 1 249.

Dobrá kniha, P. O. Box 26
Štefánikova 44, 917 01 Trnava
tel.: 033 / 59 34 211
e-mail: dobrakniha@dobrakniha.sk
www.dobrakniha.sk

Strán 148 – AH 8,03

ISBN 978-80-8191-265-8